

Univerzita Palackého v Olomouci

**Právnická fakulta
Katedra teorie práva a právních dějin**

Karla Ondrušová

**PRÁVNÍ POSTAVENÍ ŽIDŮ ZA PROTEKTORÁTU
ČECHY A MORAVA**

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: doc. JUDr. Jiří Bílý, Ph.D., Eq.M.

Olomouc 2009

Já, níže podepsaná Karla Ondrušová, autorka diplomové práce na téma Právní postavení Židů v Protektorátu Čechy a Morava, která je literárním dílem ve smyslu zákona č. 121/2000 Sb., dávám jako subjekt údajů tímto svůj souhlas ve smyslu § 4 písm. e) zákona 101/2000 Sb., správci, kterým je:

Univerzita Palackého v Olomouci, Křížkovského 8, 771 47 Olomouc, Česká republika,

ke zpracování osobních údajů v následujícím rozsahu: jméno a příjmení v informačním systému, a to včetně zařazení do katalogů, a dále ke zpřístupnění jména a příjmení v katalozích a informačních systémech UP, a to včetně neadresného zpřístupnění pomocí metod přístupu dálkového. Údaje mohou být takto zpřístupněny uživatelům služeb Univerzity Palackého.

Realizaci zpřístupnění zajišťuje ke dni tohoto prohlášení vnitřní složka UP, Informační centrum UP.

Souhlas poskytuji na dobu ochrany autorského díla dle zákona č. 121/2000 Sb.

Prohlašuji, že mé osobní údaje výše uvedené jsou pravdivé.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma Právní postavení Židů za Protektorátu Čechy a Morava zpracovala sama pouze s využitím pramenů v práci uvedených.

V Lipově dne 5. února 2010

.....
Podpis

OBSAH

ÚVOD	5
METODIKA	6
1. HISTORIE ŽIDŮ V ČECHÁCH A NA MORAVĚ	7
1. 1. 10.- 15. století	7
1. 2. 16.- 17. století	8
1. 3. 18. století	10
2. VÝVOJ ANTISEMITISMU V 19. STOLETÍ	11
2. 1. Židovská emancipace	11
2. 2. Formování antisemitismu	13
2. 3. Sociální demokraté a židovské výtržnosti v letech 1897 až 1899	15
2. 4. Hilsneriáda	17
3. VZNIK ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY	18
4. ŽIDÉ ZA DRUHÉ REPUBLIKY	22
5. PROTEKTORÁT	26
5.1. Norimberské zákony a rasová politika	27
5.2. Omezení hospodářská	30
5.2.1. Nařízení o židovském majetku	30
5.2.2. Nařízení o vyřazování Židů z hospodářství protektorátu	33
5.2.3. Omezení devizová	34
5.3. Omezení osobní	35
5.3.1. Lokální omezení Židů v roce 1939	36
5.3.2. Nařízení o právním postavení Židů ve veřejném životě	37
5.3.3. Židovské vystěhovalectví	39
5.3.4. Průkazy rodového původu	40
5.3.5. Jiná lokální omezení Židů v roce 1940	41
5.3.6. Veřejné označení Židů	42
5.3.7. Bytové poměry	42
5.3.8. Vyloučení z odběru určitého zboží	43
5.3.9. Jiné zákazy a omezení v roce 1941	43
5.3.10 Lokální omezení v roce 1941	44
6. TOTÁLNÍ EXPROPRIACE	45
6.1. Práceschopní Židé	46
7. KONEČNÉ ŘEŠENÍ ŽIDOVSKÉ OTÁZKY	47
7.1. Akce Nisko	48

7.2. Transporty do Lodže, Rigy a Minsku	50
7.3. Terezín	51
7.3.1. Malá pevnost	52
7.3.2. Ghetto	55
8. GHETTA, KONCENTRAČNÍ TÁBORY A VYHLAZOVACÍ TÁBORY, KOMBINOVANÉ TÁBORY	60
8.1. Ghetta	59
8.1.1. Bialystok	61
8.1.2. Kovno	61
8.1.3. Lodž	61
8.1.4. Lublin	62
8.1.5. Lvov	63
8.1.6. Minsk	63
8.1.7. Pińsk	63
8.1.8. Riga	63
8.1.9. Varšava	64
8.1.10. Vilna	64
8.2. Koncentrační tábory	64
8.2.1. Bergen-Belsen	64
8.2.2. Buchenwald	64
8.2.3. Dachau	65
8.2.4. Flossenbürg	65
8.2.5. Gross - Rosen	65
8.2.6. Mauthausen	66
8.2.7. Neuengamme	66
8.2.8. Ravensbrück	66
8.2.9. Sachsenhausen	66
8.2.10. Stutthof	67
8.3. Vyhlažovací tábory	67
8.3.1. Chelmno	67
8.3.2. Belzec	67
8.3.3. Sobibor	68
8.3.4. Treblinka	68
8.4. Kombinované tábory	68
8.4.1. Majdanek	68
8.4.2. Osvětim	69
9. BILANCE	73
ZÁVĚR	75
POUŽITÁ LITERATURA A ZDROJE URL	77
SEZNAM PŘÍLOH	79

ÚVOD

„Nesmím vycházet z domu po osmé hodině večerní.

Nesmím si najmout samostatný byt.

Nesmím se stěhovat jinam, než do Prahy I nebo V, a to jako podnájemník.

Nesmím chodit do vináren, kaváren, hostinců, biografů, divadel a na koncerty, kromě jedné nebo dvou kaváren, pro mne vyhrazených.

Nesmím chodit do parků a sadů.

Nesmím chodit do městských lesů.

Nesmím se vzdalovat za obvod Prahy.

Nesmím (tudíž) jet domů, do Kutné Hory a nikam jinam, leda na zvláštní povolení gestapa.

Nesmím jezdit v motorových vozech tramvají, jen v posledním vlečném voze, a má-li tento střední vstup, tedy jenom v jeho zadní polovině.

Nesmím nakupovat v jakýchkoli obchodech jindy, než mezi 11. a 13. a mezi 15. a 17. hodinou.

Nesmím hrát divadlo a být jakkoli jinak veřejně činný.

Nesmím být členem žádných spolků.

Nesmím chodit do jakékoli školy.“¹

Židé, menšina pronásledovaná po tisíce let, představovala ve všech dějinných etapách specifické společenství osob, které se vyznačovalo svojí semknutostí a uzavřeností. Právě díky těmto vlastnostem se jí podařilo přežít hrůzy neustálého pronásledování a druhé světové války. Vždyť zamyslíme-li se nad jejich osudem, málo kdo by odporoval tvrzení, že samotné přežití Židů do dnešních dní je zázrakem. Nejinak tomu bylo s Židy v českých zemích, jejichž přítomnost doložená již od desátého století, se jen málokdy obešla bez nepokojů a restrikcí.

Ačkoli se práce zaměřuje na právní postavení Židů v Protektorátu Čechy a Morava, považuji za důležité stručně nastínit dějiny Židů na našem území a formování antisemitismu v 19. století, neboť to vše mělo značný vliv na jejich osud. Na židovskou menšinu bylo vždy nahlíženo s předsudky a není možné ji plně charakterizovat, aniž bychom se alespoň stručně neseznámili s tím, co jim předcházelo. Československá republika představovala pro Židy šanci na lepší život, o to víc se Protektorát Čechy a Morava jeví nejenom jako obrovský krok zpět, ale pro mnohé Židy i jako začátek konce. Ačkoli si většina z nás spojí osud českých Židů s koncentračními a vyhlazovacími tábory, není toho o postavení Židů v období protektorátu tolik známo. Proto si práce klade za cíl, seznámit jeho čtenáře s Německem nadiktovanou pseudolegislativou zaměřenou na úplné vyřazení Židů ze společnosti. Podrobně jsou rozebrána omezení hospodářská, jejichž prostřednictvím se Německo obohacovalo o velké podniky a soustřeďovalo do svých rukou obchodní kapitál, stejně jako omezení osobní, vedoucí k systematické psychické degradaci židovské menšiny. Vytváření „ghett bez zdí“ předcházelo ghettům skutečným tak, jako psychické týrání předcházelo fyzické likvidaci. Významné místo v dějinách protektorátních Židů

¹ ORTEN, Jiří. *Deníky Jiřího Ortena*. Praha : Československý spisovatel, 1958. Str. 303-304.

zaujímá ghetto Terezín, kterým prošlo obrovské množství nejenom českých Židů. Jeho důležitost je v práci náležitě akcentována.

Systém expropriace a izolování byl součástí tzv. „konečného řešení židovské otázky“, jež vyvrcholilo vyvražďováním Židů v koncentračních a vyhlazovacích táborech. Právě genocidní politice je věnována poslední část práce, kde jsou stručně zmíněny nejvýznamnější ghetta, koncentrační, vyhlazovací a kombinované tábory. Osvětím zaujímá mezi tábory své zvláštní místo a z tohoto důvodu jsem jí věnovala větší pozornost.

METODIKA

Práce je rozdělena na kapitoly na třech úrovních, hlavní osu tvoří devět hlavních kapitol. Myšlenkově je text věnován třem oblastem – historii Židů a formování antisemitismu, jejich právnímu postavení v době Protektorátu Čechy a Morava a totální expropriaci vrcholící fyzickou likvidací. Pro snazší orientaci a práci s textem jsou v přílohách uvedeny nejdůležitější zákony mající vliv na právní postavení Židů v protektorátu, mapy a další tabulky.

Velkou oporou pro vytváření práce se stala především kniha *Právní postavení židů v Protektorátu Čechy a Morava (1939-1941)*, jejichž autorka Helena Petrův společně s Miroslavem Kárným patří mezi přední osobnosti věnující se postavení židovské menšiny v období protektorátu. Neopomenutelným zdrojem informací byla také kniha Ladislava Svatušky *Židovské předpisy v Protektorátu Čechy a Morava a vývoj rasového práva v říši*. Kniha Laurence Reese, odborníka BBC na Osvětím, pak napomohla k širšímu vhledu do problematiky tzv. „konečného řešení“.

Abychom předešli gramatickým nesrovnalostem, je důležité zmínit psaní velkého či malého písmene ve slově ž/Žid, jak umožňují oficiální pravidla českého pravopisu. Odlišuje se tak žid ve smyslu náboženství a Žid ve smyslu etnickém. Někteří autoři dodržují tuto terminologii a snaží se tak odlišovat židy dle náboženství a Židy dle národnosti. Helena Petrův ve své práci užívá malého písmene, neboť uvádí, že se většina protektorátních obětí „konečného řešení židovské otázky“ k židovské národnosti nehlásila. Editorky sborníku *Postavení a osudy židovského obyvatelstva v Čechách a na Moravě v letech 1939 - 1945* tvrdí, že používání velkého písmene ve slově Žid bylo účelově zavedeno právě za okupace a proto by z piety ke všem zavražděným nemělo být užíváno. Jak uvádí Michal Frankl, autor *„Emancipace od židů“ - Český antisemitismus na konci 19. století*, nelze identitu mnoha tisíců členů židovské menšiny redukovat buď na náboženské vyznání, nebo na příslušnost k židovskému národu. Ve své práci budu užívat velkého počátečního písmena, neboť býti Židem znamená nejenom žít podle židovské tradice, ale také příslušet k židovskému národu, v citacích se budu držet vždy původní formy.

1. HISTORIE ŽIDŮ V ČECHÁCH A NA MORAVĚ

1.1. 10. - 15. století

Počátky židovských osad na dnešním území České republiky jsou velmi vzdálené a těžko zjištělné. Ústní podání dosvědčuje přítomnost osad přidružených k římským táborům, ale neexistují o tom žádné písemné zmínky. S těmi se setkáváme až v desátém století v přípisu solnohradského arcibiskupa Arna a v tzv. Raffelstättenském celním řádu z roku 906, který je dokladem obchodních kontaktů židovských kupců na Moravě. Výklad obou dokumentů je sporný a obecně přijímaná je až zpráva židovského kupce Ibrahima Ibn Jakuba z roku 965. Dalšími prameny jsou Kosmova kronika česká, která nás například spravuje o neblahých dopadech první křížové výpravy pro židovské obce. Další texty se zmiňují o osídlení během 11. až 13. století na území Prahy, Brna, Litoměřic a Olomouce. Tuto ranou fází existence židovských osad dokumentují i nejstarší náhrobní kameny ze hřbitovů v Chebu, Brně, Znojmě a Praze.

Židovský život se doopravdy začal rozvíjet až ve 13. století. Židé do země přiváželi luxusní zboží a jednu dobu dokonce i otroky, vyváželi pak dobytek a suroviny. Na mnoha místech významně přispívali k rozvoji obchodu a tím i měst. Pro toto období je charakteristické mírové soužití židovské menšiny s místním obyvatelstvem. Od počátku 13. století se ale postavení Židů začalo zhoršovat, což souviselo především s lateránskými koncily mezi léty 1179 až 1215. Roku 1215 došlo z podnětu papeže Innocence III. k úplné segregaci židovských obyvatel. Styk Židů s křesťany byl přísně omezován, nehledě na to, že se Židé museli odlišovat oděvem (kukly, čepice, stuhy, apod.). Židé v českých zemích byli postupně vyřazeni z výrobní činnosti a provozování řemesel a povolání sociální povahy museli vykonávat pouze pro potřeby židovské obce. Právní postavení Židů bylo v českých zemích - tak jako i v jiných - určováno panovnickými privilegii. Roku 1254 byla Přemyslem Otakarem II. vydána tzv. Statuta Judaeorum, která se stala základem židovského zákonodárství až do konce 18. století. Statuta ve 32 paragrafech vyhlásila základní zákony, které stanovily poměr Židů k panovníkovi a ke křesťanům. Útok proti Židům a židovskému majetku byl chápán jako útok proti královské komoře². Ten, kdo zabil Žida, byl potrestán ztrátou jmění a ten, kdo jej zbil, měl platit velkou pokutu a navíc i odškodné postiženému. Ve vnitřních sporech směli Židé používat talmudického práva, ve sporech s křesťany byl soudcem tzv. židovský rychtář - křesťan, který znal jak právo městské, tak židovské. Díky Otakarovu zákoníku patřilo postavení Židů u nás v celoevropském měřítku k nejlépe právně zabezpečeným. Za jeho vlády nebyli Židé terčem žádných větších násilností, jak tomu bylo za králova života jinde v Evropě, a po jeho smrti vzrůstající měrou i u nás. Židé byli

² Královská komora - ústřední nejvyšší dvorský úřad pro finanční záležitosti panovníka.

panovníkovi vděční, platili mu vysoké daně, podporovali jej v bojích a působili ve státních finančních úřadech, jak o tom svědčí hebrejské rukopisy - jako třeba *Or Zarua*³.

Následovníci Otakara II. dodržovali židovskou politiku, nicméně poslední léta vlády Jana Lucemburského a první kroky panování Karla IV. byly vyplněny častými pogromy, největšími v německé jazykové oblasti do 2. světové války. První vlna násilností mezi léty 1336 až 1338 zachvátila i Moravu, ale zdá se, že král i markrabí udrželi situaci pevně v rukou. Druhá vlna byla spojena s tzv. černou smrtí a obviňováním Židů z rozšíření moru a trávení studen. Třebaže i v českých zemích docházelo k pogromům, vraždám a upalováním, nedosahovalo tady zabíjení takového rozsahu jako jinde v Evropě. Původci násilností byly v českých zemích zpravidla potrestáni, jinak tomu ale bylo v říši, kde Karel IV. upevňoval svoji moc a jeho postoj k pogromům byl leckdy i oportunistický. V českých zemích se ale Karel IV. držel ochrany židovského obyvatelstva a v porovnání s jinými panovníky byl k Židům velmi spravedlivý.

Husitské reformní hnutí Židé přivítali, avšak není známo nic o jejich poměru k husitům. V pramenech se můžeme dočíst, že jejich vzájemný poměr byl v zásadě tolerantní, jinde ale literatura konstatuje, že postavení Židů se zhoršilo, neboť postrádali dosavadní ochranu panovníka. V roce 1421 se vyhnaní Židé z Vídně začali usazovat na Moravě. Jelikož byli obviňováni z podporování husitů v jejich zápase s církví a císařem, byli markrabětem moravským Albrechtem II. Habsburským v roce 1426 vyhnaní Židé z Jihlavy. Albrechtovu nenávist k Židům zdědil jeho syn Ladislav Pohrobek, který posílen kázáním Jana Kapistrána⁴, v roce 1454 vypověděl Židy z královských měst Moravy - Brna, Olomouce, Znojma, Uničova a Jihlavy. Uherské Hradiště je následovalo v roce 1514. Do poloviny 19. století zůstala moravská města židovským osadníkům uzavřena. Ladislavův čin vymazal z mapy starobylé židovské obce a proměnil tak podobu židovského osídlení země.

1.2. 16. - 17. století

Na prahu novověku panovníci dál formálně potvrzovali židovská privilegia a snažili se získat kontrolu na židovským regálem. Tak tomu bylo u krále Vladislava II. Jagellonského, který si uvědomoval, že královská pravomoc nad židovským regálem je oslabena a snažil se ji upevnit. V průběhu 90. let vydal také několik významných nařízení, v nichž se pokusil zamezit židovskému obchodu se zbožím a na druhé straně mu určit přesná pravidla. V roce 1501 byl vydán olomoucký edikt, kterým byly potvrzeny Židům jejich výsady. To ovšem neslo nelibě

³ *Or Zarua* - hebr. zaseté světlo, spis Jicchaka Ben Moše (asi 1180 – 1260), který je jedinečnou „encyklopedií“ českožidovského života v první polovině 13. století. Studován a napodobován v Německu, Polsku a Itálii.

⁴ Jan Kapistrán (1385-1456) - františkánský mnich a oblíbený kazatel, který vedl neúspěšné tažení proti kacířům - zejména proti husitům a Židům.

obyvatelstvo a často docházelo k pogromům, nehledě na to, že se městům dařilo získávat od krále povolení k vyhnání židovských obyvatel. Například v Českých Budějovicích bylo několik Židů obviněno z rituální vraždy a torturou na nich bylo vynuceno doznání. 24 Židů bylo nakonec upáleno, aniž by bylo slyšeno u komorního soudu. V průběhu 15. století a počátkem století 16. městské rady dosáhly toho, že Židé byli vyhnáni ze všech královských měst s výjimkou Prahy a Kolína. Nej hustší židovské osídlení měla v Čechách města Praha, Plzeň, Kolín, Litoměřice, Heřmanův Městec, Náchod, Louny a jiné. Poněkud výhodnější situace se naskytl moravským Židům, kteří svoji činnost rozšířili takovým způsobem, že brzy zasahovali téměř do všech oblastí hospodářství. Na Moravě byli Židé vypovězeni z královských měst v roce 1454 a na dalších tři sta padesát let sem směli jen v trhové a soudní dny. Pobyt na vesnicích jim byl zakázán, takže útočiště často nacházeli na panských statcích. Přicházeli do starších židovských obcí (Mikulov, Slavkov) či zakládali obce nové (Kyjov, Rousínov). Výsledkem byl vznik velkých obcí v řadě poddanských měst, kde se dodržovalo fyzické oddělení židovské ulice nebo čtvrti od zbytku města. Na počátku 16. století byla přítomnost Židů zaznamenána v 36 moravských obcích.

V prvních letech panování Ferdinanda I. Habsburského bylo postavení Židů stabilnější. Panovník jim od roku 1527 potvrdil staré výsady a přislíbil jim svoji ochranu. V Praze začalo narůstat napětí, jelikož Židé konkurovali pražským obchodníkům a měšťané volali po jejich vyhnání. Bezprostředním podnětem k vypovídacímu ediktu byl požár, který zničil velkou část Hradčan a téměř celou Malou Stranu. Aby bylo zabráněno krveprolití rozhodl panovník, že Židé mají opustit zemi do 11. listopadu 1541. Nakonec bylo svoleno, aby Židé zůstali i po tomto datu. Vypovězení platilo i pro Moravu, ale proti tomu se silně postavila šlechta, takže rozhodnutí nezasáhlo moravské Židy tak významným způsobem. Situace se opakovala v roce 1557, kdy se opět Židé museli stěhovat, Morava nebyla výrazněji dotčena. Nástupce Maxmilián II. byl pro Židy vysvobozením, neboť vydal majestát potvrzující Židům usedlým v Praze a celém království stará privilegia.

Zlatému věku se Židé těšili za Maxmiliána II. a Rudolfa II. Maxmiliánův výnos z roku 1577 přiznal Židům nová práva a slíboval, že nikdy nebudou vyhnáni z Prahy či jiných částí království. Počet obyvatel pražské židovské obce vzrostl z několika tuctů na tři tisíce. Za vlády Rudolfa II. se vytvořily pro Židy velmi příznivé politické, ekonomické a kulturní podmínky. Existovala židovská intelektuální elita, která komunikovala s nežidovským společenstvím. V tomto období se setkáváme s postavami jako Mordechaj Ben Šemuel Maisl, který se podílel na budování nové radnice, Vysoké a Maislovy synagogy a jiných památek či Jakub Baševi, který byl bankéřem tří českých králů. Politické otřesy v první polovině 17. století přinesly židovským obcím sociální i hospodářskou nejistotu, nicméně Ferdinand II. velice dbal na to, aby neohrozil jednoho ze svých

významných lidských aktiv - Židy. Během třicetileté války vedl habsburský stát proti Židům dvojakou politiku - výsady na jedné straně byly vyvažovány omezujícími opatřeními jako povinnou účastí na jezuitských kázáních, cenzurou a konfiskací hebrejských knih. V posledních týdnech války měli Židé na obraně Prahy nemalý podíl - kromě finančních příspěvků působili také jako válečné spojky a obstarávali strážní a protipožární obranu. Císař pak pražské obci odměnou za její zásluhy udělil právo používat vlastní znak (Davidovu hvězdu do níž byl umístěn tzv. švédský klobouk) a jiná privilegia, která však byla již roku 1650 zrušena zemským sněmem. Na základě usnesení měli Židé opustit všechna místa, která neobývali před rokem 1618. Většinu těchto lokalit totiž vlastnila šlechta. Moravskému zemskému sněmu se nakonec provedení tohoto královského ediktu podařilo oddálit a donutil nástupce Leopolda I. změnit příslušné datum - z roku 1618 na 1657. Politiku vedenou v tomto duchu nazýváme „úředním antisemitismem“, jež pokračovala v roce 1679 jmenováním tzv. redukční komise, která měla posoudit návrh na redukci židovského obyvatelstva v Praze, separaci židovské čtvrti a omezení ekonomického vlivu. Přípravované zásahy ale přerušila morová epidemie v letech 1680 až 1681 a zanedlouho rozsáhlý požár. Epidemii podlehl téměř třetina ghetta, což ještě více podnítilo plány na omezení židovské přítomnosti v Praze. Přemístění židovské čtvrti se ale nakonec nepodařilo. Na konci 17. století se odehrál také krvavý inkviziční proces s údajnými vrahy pokřtěného židovského chlapce Šimona Abelese, zinscenovaný jezuitou a propagandisticky využitý proti Židům.

1.3. 18. století

Karel VI. se rozhodl jít jinou taktikou: nenavracet stav před rok 1618, ale současnou situaci stvrdit drastickým zásahem. Po sčítání lidu v roce 1726 byl vydán tzv. familiantský zákon, kterým měl být zachován počet židovských rodin, v Čechách 8541 a 5106 na Moravě. Aby se tohoto cíle dosáhlo, směl se ženit pouze nejstarší syn, ostatní synové museli zůstat buď svobodní, což bylo v rozporu se zásadami judaismu, nebo odejít ze země. Tyto zákony zůstaly v platnosti až do roku 1848 a způsobovaly, že velká část Židů emigrovala nebo se stěhovala do míst, které patřily šlechtě a kde byli chráněni před ostražitým zrakem státu. Familiantské zákony růstu židovského obyvatelstva nezabránilly, neboť se jich obcházelo rozptylováním po venkově. Židovská populace se rozrostla a místo 42 000 Židů, které vláda napočítala ve 20. letech 18. století, jich bylo v Čechách až 75 000!

Větší pohroma čekala na Židy až za Marie Terezie, horlivé katoličky se silnou antipatií k Židům. Obvinění, že Židé podporují zneprátelené Prusko a dopouštějí se špionáže, bylo záminkou pro jejich vyhnání v letech 1744 až 1748. Skutečným důvodem však byla snaha zasáhnout proti českým stavům, které se bránily placení daní, odchod Židů ze země by finančně postihl právě je.

Česká šlechta se za Židy přimlouvala a nakonec se jí podařilo vyjednat jejich návrat, avšak vykoupený zaplacením tzv. toleranční daně.

Život židovských komunit se výrazně změnil zákony císaře Josefa II., jehož vláda představovala největší zásah do židovského zákonodárství od 13. století, kdy Přemysl Otakar vydal Statuta Judaeorum. Židovské zákony byly součástí dvou hlavních předpisů: Tolerančního patentu a Patentu o zrušení nevolnictví. Cílem patentů bylo začlenit veškeré obyvatelstvo do politického a ekonomického systému a učinit je užitečným pro stát. Vlivem toho byly nařízeními odstraňovány také diskriminační omezení, které Židy pronásledovaly leckdy už od středověku. 12. října 1781 byla zrušena povinnost nosit zvláštní označení a o šest dní později dovolil dekret Židům studovat na všech typech vyšších škol včetně univerzit, výjimkou byla pouze fakulta teologická. Bylo jim povoleno věnovat se různým živnostem, i těm, které jim byly dříve zakázány, nicméně ještě stále nemohli kupovat a vlastnit půdu. Plný přístup k tomuto právu jim přineslo až zrovnoprávnění v 19. století. Politika Josefa II. na jedné straně zlepšila sociální postavení Židů, na straně druhé narušila tradiční vazby uvnitř židovských obcí. Zásah znamenalo zrušení pravomoci židovských obcí, které směly napříště řešit pouze náboženské otázky. Jinak Židé podléhali státnímu soudnictví. Se šířením osvícenství a občanskou emancipací docházelo k silné germanizaci, neboť se němčina stala židovským povinným vyučovacím a úředním jazykem. Do této germanizační politiky náležel také předpis z roku 1787, podle něhož Židé museli přijmout ke svému dosavadnímu jménu nové osobní jméno a německé příjmení. Josefinské reformy shrnul Židovský systemální patent z roku 1797, který tvořil základ právního postavení Židů až do roku 1848, teprve tehdy byl zrušen familiantský zákon a tíživá povinnost platit toleranční daň.

2. VÝVOJ ANTISEMITISMU V 19. STOLETÍ

2.1. Židovská emancipace

Vznik moderního antisemitismu je úzce spojen s postupným procesem židovské emancipace, která byla právně završena v šedesátých a sedmdesátých letech 19. století. Na rozdíl od francouzského modelu, kde došlo k úplnému a okamžitému zrovnoprávnění Židů, je střeoevropský proces spjat s postupným uvolňováním restrikcí – povolováním výjimek z dřívějších předpisů či povolování konkrétních činností, např. v oblasti ekonomické či studia (toleranční patent, zrušení nevolnictví, revoluční rok 1848). Až prosincová ústava z roku 1867, deklarovala rovnoprávnost všech náboženských a národnostních skupin v monarchii. Právní emancipace byla završena v roce 1868, tzv. májovými zákony, které umožnily mimo jiné i smíšené sňatky, nicméně skutečná emancipace nebyla vynutitelná žádnými zákony a záleželo pouze na společnosti a přizpůsobení židovské menšiny. V souvislosti s emancipací se od Židů ovšem

očekávalo, že se začlení do společnosti na úkor své identity, neboť na jejich tradice a zvyky bylo pohlíženo jako na primitivní náboženské projevy z dob středověku. Židé se tak měli začlenit jako jednotlivci nikoli jako svébytná kulturní skupina. Židovská menšina hrála důležitou roli jak v české tak i v německé společnosti a dostávala se do nejrůznějších konfliktů, neboť se pasivně či aktivně hlásila k německému jazyku, což pobízelo k útokům české nacionalisty. Nicméně tyto – často i nevybíravé – útoky nemůžeme považovat za projevy antisemitismu jako takového. Židovská propaganda směřovala k asimilaci a byla vlastní liberálními představami o integraci různých národních menšin do českého národa. Pravdou ale je, že i tyto výpady posilovaly obraz Židů jako nepřítel, který se začal vytvářet již v hluboké minulosti. Jan Neruda, populární český spisovatel, je autorem sérií fejetonů *Pro strach židovský* z roku 1869, který se zároveň stal jedním z nejvíce vydávaných a nejcitovanějších antisemitských textů. Inspiroval se u skladatele Richarda Wagnera, známého antisemity a jeho pamfletu *Das Judentum in der Musik* (Židovství v hudbě). Neruda zmiňuje především neschopnost splynout s českou kulturou, odmítání naučit se českému jazyku. Ve svém textu tak například hřímá: „*Vaše tepny nebijí, jen počítají, vaše srdce je sobeckou cizotou vypáleno na ubel a ten (...) nebřeje, jen třísne*“.⁵ O jedenáct let později se k „židovské otázce“ připojil také známý plzeňský politik František Schwarz, jež nepovažoval za zdroj odporu vůči Židům jejich náboženství nýbrž Talmud. Neboť právě Talmud je sbírkou norem chování a židovským zákoníkem nežli spisem náboženským. Právě Talmud tak zapříčiňuje nemožnost splnutí s nežidovskou společností a tento zvláštní charakter židovské menšiny opírající se o talmudickou morálku je úmyslně udržován ze strany rabínů. Nerudovy i Schwarzovy příspěvky tvoří odklon od emancipačního diskursu, je jim společný názor na zachování kolektivní identity jakož i nedodržení podmínek emancipace a jejich zneužití k vlastnímu obohacení. Na těchto dvou příkladech si můžeme ilustrovat transformaci obecné diskuze o „židovské otázce“ do podoby abstraktního semitského nebezpečí. Zatímco emancipační diskurs reflektoval rozdíly mezi většinou a menšinou a ať už více či méně úspěšné začleňování Židů do české společnosti, byl antisemitismus založen na symbolickém konfliktu, který společnosti předkládal obraz židovského spiknutí a nepřátelství. Neruda i Schwarz mohou být považováni za předchůdce českého antisemitismu, nicméně žádné z jejich textů nebyly součástí souvislého antisemitského programu, ty se začínají objevovat v polovině osmdesátých let 19. století.

⁵ FRANKL, Michal. „*Emancipace od židů*“ - *Český antisemitismus na konci 19. století*. 1. vydání. Praha : Paseka, 2007. Str. 59.

2.2. Formování antisemitismu

Začíná se tak formovat extrémní křídlo českého antisemitismu, pro něž se charakteristická otevřeně rasistická interpretace a spolupráce s jinými antisemitskými hnutími v Evropě. Nástrojem k šíření těchto myšlenek se staly *České zájmy* Jaromíra Huška, *Brněnský drak* a *Žibadlo* vycházející v Kroměříži. Hušek se původně hlásil k mladočechům, v polovině osmdesátých let je opustil a založil v Praze antisemitský list *České zájmy*, které vycházely v alternaci pod názvem *Naše zájmy*. *České zájmy* se soustřeďovaly pouze na protizidovské články a ve své době vycházely v nákladu 800 výtisků. Moravskou obdobou se stal *Brněnský drak*, obsahující antisemitské vtípy, obrázky a karikatury, který byl vydáván od roku 1886. Od roku 1890 dokonce nesl ve své hlavičce obrázek draka žehnoucího skupinku Židů pod sebou.

Až do poloviny devadesátých let 19. století nehrál antisemitismus v české politice významnou roli a nebyl přijímán do žádných politických programů. Přesto se v tomto období setkáváme integrací antisemitismu spíše v lokálním kontextu. V letech 1881-1883 docházelo k drobným protizidovským incidentům, šířily se štvavé letáky a plakáty a docházelo k menším výtržnostem či k rozbíjení oken (např. v roce 1881 v Třeblicích a Horažďovicích). K výraznějším atakům pak došlo v roce 1882 v Kostelci nad Labem, kde byli Židé ohrožováni plakáty s nápisy jako „Ať vyhyne židovstvo“ či „Smrt všem židům!“ a bombardování kameny v synagoze. Židům se vyčítalo, že se snaží získat co největší podíl na národním jmění užíváním nepoctivých zásad, že používají intrik, šikany a podplácení a jejichž děti jsou v tomto duchu vychovávány. Křesťanské obyvatelstvo začíná bojkotovat židovské obchody a vedou tak „materiální válku“ proti Židům. Samotní c.k. úředníci si nevěděli rady, kam vlastně antisemitismus zařadit. Zajímavé ale je, že byl spojován především s primitivními výbuchy lidových vášní a nikoli s ideologicky motivovanými politickými hnutími. A skutečně, antisemitismus neexistoval v podobě programových bodů významných politických stran, nýbrž jako symbol pro odpor proti hospodářskému liberalismu, burze velkokapitalismu nebo tovární výrobě ruinující tradiční řemesla. Dosavadní historiografové odlišují český antisemitismus od politického a rasového antisemitismu, který se vyvíjel v Německu na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let. „*Český antisemitismus rasistickou argumentaci neznal až do 20. století (...)* Když mluvíme o dvou antisemitismech, musíme vidět pražskou situaci, která je typická, a to tím, že máme hospodářsky, zdůrazňují, hospodářsky zdůvodňovaný antisemitismus český, který chce odstranit konkurenci Židů, aby české národní hnutí v hospodářství mělo šanci se vyvíjet a na druhé straně od 80. let minulého století mezi Němci rostoucí antisemitismus rasistický.“⁶

⁶ FRANKL, Michal. „Emancipace od židů“ - Český antisemitismus na konci 19. století. 1. vydání. Praha : Paseka, 2007. Str. 8.

Kandidovat s jednoznačně antisemitským programem se podařilo již zmíněnému Jaromíru Huškovi. V lednu 1889 pro něj bylo odevzdáno v Praze 213 hlasů, nicméně volby do českého sněmu a do říšské rady v roce 1891 byly zklamáním. Neúspěchy Huškovy strany nebyly pouze důsledkem jeho problematické a svárlivé osobnosti, ale také nepropracované agendy, neboť neapelovaly na širší záběr společenských skupin a měly tak omezený volební potenciál. V témž období se setkáváme také s volebními „boji“ v moravských městech proti německé nadvládě, vzorovým příkladem může být Prostějov, který se po více než čtvrtstoletém zápasu roku 1891 vrátil českému národu. Tyto urputné snahy o vítězství ve volbách způsobovalo především nerovné volební právo, které platilo až do zániku monarchie. Voliči byli rozdělení podle daňového výměru, nemovitého majetku či povolání, zpravidla do tří volebních sborů, z nichž každý z nich volil třetinu zastupitelů. Z voleb tak byly vylučovány nejchudší skupiny a těžiště moci se přesouvalo na majetnější občany, první kurii v moravských městech většinou ovládala německá liberální a podnikatelská elita. Specifickou pozici Židů na Moravě ještě umocňovala existence samostatných židovských obcí s vlastním zastupitelstvem, které tak existovaly vedle obcí křesťanských. V jistých situacích tak Židé mohli vykonávat značný vliv, nehledě na to, že většinou jednoznačně podporovali německé liberály, což bylo českou společností samozřejmě přijímáno negativně.

Ve volbách v roce 1891 dosáhli mladočeši zásadního volebního vítězství a vymazali tak staročechy z celonárodní politiky. Když ale byli v Mladé Boleslavi v roce 1892 v obecních volbách zvoleni opět staročeši, místní mladočeský tisk začal propagovat antisemitismus, který mu byl do této doby cizí. 3. listopadu téhož roku se v blízkých Benátkách nad Jizerou ztratila Josefa Urbanová a ihned se začaly šířit fámy o tom, že se stala obětí židovské rituální vraždy. Objevují se požadavky na prošetření celého případu stejně jako vyhánění Židů. Mladočeský tisk se tak stal vytvářením antisemitských nálad hlavní faktorem, který přispěl k rozšíření pověsti o rituální vraždě. Mladočeši v Kolíně si Židy nejprve snažili získat na svoji stranu, nicméně po jejich neúspěchu došlo k razantnímu obratu. I zde se setkáváme s nařčením z rituální vraždy, které se mělo týkat Marie Havlínové, služky zaměstnané u židovských manželů Brettlerových. Přestože šlo s největší pravděpodobností o sebevraždu, neváhali si místní kolemjdoucí při vytáhnutí těla z Labe přimyslet podivné bodné rány a utýraný obličej, vyvolávající pochybnosti o tom, zda se skutečně jednalo o sebevraždu, se kterou si dívka již pohrávala. Pohřbu se zúčastnilo dva tisíce lidí, kteří se srotili na náměstí a vybili okna židovských domů, bytů a obchodů. Incidentské a protizidovské nálady se přenesly do okolních měst a vesnic.

Projevy kolínských a boleslavských mladočechů, stejně jako protizidovská propaganda moravských nacionalistů, nebyly nástrojem pro dobytí politické moci, ale spíše postojem a bojem

proti kapitalismu zosobňovaným povětšinou bohatými Židy. Pozoruhodné je, že v českých zemích dochází k vzestupu antisemitismu právě na lokální úrovni, začlenění protižidovských myšlenek do celonárodní politiky je spojeno až se zavedením všeobecného volebního práva a politickým vzestupem sociální demokracie.

2.3. Sociální demokraté a židovské výtržnosti v letech 1897 až 1899

Volby do říšské rady v roce 1897 se odehrávaly na pozadí politického rozrůžňování a proto pro toto období již není příznačný konflikt mezi mladočechy a staročechy, ale vznik celé řady nových politických stran. Zatímco v osmdesátých letech 19. století byl antisemitismus zaměřen proti liberalismu, v následujícím desetiletí se stává hlavním nepřítelem sociální demokracie. Klíčovou rolí pro vzestup antisemitismu hraje rozšíření volebního práva na pátou kurii, což výrazně ovlivnilo rozložení politických sil.

V červnu 1896 vznikl první antisemitský spolek Česká družina seskupený kolem Huška, který byl zasažen osobními spory do té míry, že nemohl vystupovat jako české antisemitské ústředí. Hušek začal propagovat tzv. Antisemitské desatero, vydávané jako samostatný leták, kde se setkáváme například s tím, že se antisemité mají vystríhat židovských lékařů, advokátů, že nemají nakupovat od Židů nebo u nich sloužit atp. S různými antisemitskými narážkami se setkáváme u moravských mladočechů a u křesťanskosociální strany, která kritizuje sociální demokracii jakožto prostředek prospěchu Židů, kteří ji za tímto účelem založili a dotují agitační fondy. Mnohé lokální listy začaly psát o sociální demokracii jako rozkladném elementu a skryté hrozbě židovského spiknutí. Také mladočeské *Národní listy*, které dříve kritizovaly Židy za jejich neschopnost přizpůsobit se, je začínají odsuzovat jako vnitřní nepřátele.

V hledáčku se ocitají pražské volby v roce 1897, které přitahovaly pozornost hlavně díky tomu, že se zde volilo přímo a nikoli prostřednictvím volitelů. V prvním kole získal mladočech Václav Březnovský 16 128 hlasů a sociální demokrat Karel Dědic 15 130 hlasů. Tento úspěch sociální demokracie byl vysvětlován právě podporou Židů. Přestože mladočeši nakonec ve druhém kole vyhráli o více než osm tisíc hlasů, ukázala se sociální demokracie jako strana velmi silná a zároveň rozporuplná. Antisemitská atmosféra vyvolaná během volební kampaně souvisela se štěpením politické scény a intenzivní snahou o sloučení antisemitů v celonárodní organizaci. V roce 1897 tak byla založena Národní obrana, jehož předsedou se stál právě Václav Březnovský. Národní obrana byla koncipována jako nepolitický spolek podobný jiným spolkům s tím rozdílem, že nebyla zaměřena na boj s vnějším nepřítelem, nýbrž s nepřítelem vnitřním, který měl vysávat české obyvatelstvo a podkopávat integritu českého národa. Antisemitský program měla šířit propagační brožura Svůj svému, na podporu hospodářské protiliberální obrody českého obyvatelstva. Krátce

byly dokonce vydávány adresáře českých firem, které byly výhradně křesťanské a české a měly poskytovat solidnost. Národní obrana však nebyla organizací jedinou, v tomto období se setkáváme také s Novým lidovým klubem a Klubem českých antisemitů. Nicméně zůstala jedinou organizací, která byla v roce 1897 úředně zakázána po protiněmeckých a protižidovských výtržnostech.

Tyto výtržnosti se oproti židovskému násilí a genocidě ve 20. století mohou zdát jako nevinné výstřelky, přesto však byly výrazným ukazatelem sílícího antisemitismu a ovlivňovaly soužití židovské a nežidovské menšiny. Do roku 1897 nedocházelo k násilnostem, které by přesahovaly regionální či lokální úroveň. I v tomto období se však setkáváme s nařčeními z rituálních vražd, jako například v roce 1887 s utonulou Marií Krybusovou v Kojetíně nebo o šest let později s již zmíněnou Marií Havlínovou v Kolíně. Zlom nastal až v souvislosti s pádem Badeniho vlády v listopadu 1897, kdy v Praze vypukly rozsáhlé demonstrace a nepokoje, které se obracely nejenom proti Němcům ale i Židům. Docházelo k poškozování synagog, rozbíjení okenních tabulek a k rabování v židovských obchodech. Proč se ale stali Židé cílem českého protestu? To úzce souvisí s Badeniho jazykovým nařízením⁷, které zrovnoprávňovalo německý a český jazyk. V pohraničí docházelo k protičeským násilnostem, což jen urychlilo vzestup českého nacionalismu. Stále častěji zaznívaly výzvy k očištění a odstranění všech známek německé menšiny, což pochopitelně směřovalo také vůči Židům. Po pádu Badeniho vlády panovala mezi německou menšinou vítězná atmosféra a optimismus, v českých městech se však protestovalo. 30. listopadu přerostly demonstrace v rozsáhlé násilnosti. Na Smíchově dav 800 lidí rozbil veškerá okna v synagoze na Plzeňské ulici, časté bylo i rabování židovských obchodů a výčepů. Mezi německým a židovským obyvatelstvem zavládla panika a mnozí žádali o policejní ochranu. Podobná vlna nepokojů se vzedmula o dva roky později, když v roce 1898 vešla v platnost Gautschova jazyková nařízení⁸.

Projevy protižidovského násilí v české společnosti na konci 19. století nemůžeme redukovat na jednoho společenského jmenovatele. Příčiny nepokojů byly různorodé, jako jejich výsledky a průběh. Některé vznikly v souvislosti s nařčením z rituální vraždy, jiné z nacionalistických projevů proti německé menšině. Společné jim ale bylo to, že neusilovaly o fyzické napadání či zabíjení Židů ale spíše o jejich vyloučení ze společenského života. Rozšířené házení kamenů jen

⁷ Nařízením se zaváděla čeština v určitých případech i jako tzv. vnitřní úřední jazyk (povoleno ji užívat u nižších instancí civilní a soudní správy i při jednání bez účasti stran). Při styku s vyššími úřady zůstávala povinnost použít němčinu (podobně i při jednáních vojenských úřadů). Od 1. července 1901 měla být vyžadována znalost obou zemských jazyků u všech úředníků. Badeniho jazyková nařízení znamenala konec mladočeské opozice (1891-1897), ale na druhé straně vyvolala prudký odpor německých politiků, způsobila pád Badeniho vlády a nakonec nahrazení Gautschovými jazykovými nařízeními.

⁸ Nová Gautschova jazyková nařízení upravovala užití češtiny jako vnitřního úředního jazyka. Čeština měla být zavedena jen v tzv. smíšených okresech, jestliže byly více než z poloviny české. Tento kompromis neuspokojoval ani českou, ani německou stranu, baron Gautsch podal tentýž den demisi a jazyková nařízení byla zrušena 14. října 1899.

dokládá zamýšlené ohrožení než skutečné napadení na životě, odpadá také představa zcela neovladatelného davu a iracionální nenávisti. Velmi zajímavé je, že antisemitismus na konci 19. století i nadále nevychází z reálného konfliktu mezi židovskou menšinou a českou společností a nebyl ani reakcí na mocenský posun. Antisemitismus byl vytvářen skrze nacionalistickou propagandu a českými antisemity. Židé se stávají nepřáteli v kontextu vzestupu českého antisemitismu po volbách do říšské rady, nemalou roli hrál náhodský pogrom a hilsneriáda.

2.4. Hilsneriáda

Vrcholem českého antisemitismu v devadesátých letech 19. století je bezesporu Hilsnerova aféra. Chudý židovský obyvatel Polné se kolem Velikonoc roku 1899 měl dopustit rituální vraždy a ve dvou soudních procesech byl odsouzen opakovaně k trestu smrti. Obvinění z rituálních vražd se objevuje v různých frekvencích od středověku, první známý případ se týkal zavraždění mladého chlapce Williama v Norwichi v roce 1144. Podle těchto obvinění měli Židé unášet křesťanské děti a brutálním způsobem je usmrcovat. V prvních nařčeních z vražd měli Židé znovuinscenovat ukřižování Ježíše Krista, později přibývalo na významu odebírání krve, které mělo sloužit k náboženským účelům. Obvinění se šířilo od západu na východ – přes Francii a Německo do českých zemí, do Polska a Ruska a objevovalo se především v období Velikonoc. Tradiční velikonoční hry tak často tradovaly protižidovské předsudky a inscenovaly vinu Židů na Kristově smrti. Jedním z nejznámějších případů bylo obvinění z rituální vraždy chlapce Šimona v Tridentu v roce 1475, kde byli Židé mučením donuceni k doznání údajné viny. Paralelně se objevovaly také příběhy o tom, jak Židé kradou hostie, které se podle dogmatu transsubstanciacce měly proměňovat v tělo Kristovo a Židé je potajmu mučí a píchají do nich noži.

Zdalo by se, že tato absurdní obvinění nemají v moderní éře žádné místo, představa krvavého rituálního zločinu evokuje spíše středověk než dobu elektriny a páry. Obvinění, že Židé vraždí křesťanské děti a jejich krev zapékají do pesachových macesů bychom mohly považovat za legendu z říše pohádek. Přesto však došlo k obrodě této historiky, která se začala objevovat s nebývalou četností a podléhaly jí široké vrstvy veřejnosti. Příčinu tohoto primitivního obvinění nelze spatřovat jen a pouze v lidových fantaziích, ale i ve formování a sílení moderního politického antisemitismu. Hilsneriáda není jediným příkladem, obvinění z rituální vraždy se objevilo též v Maďarsku⁹, na Korfu a v německém Xantenu¹⁰. Ve Francii se setkáváme se známou Drayfusovou aférou.

⁹ Jednalo se o dívku Ester Solymosiovou, která se ztratila na Velikonoce 1882. Židé byli osvobozeni až více než po roce.

¹⁰ V roce 1891 byl v Xantenu nalezen pětiletý chlapec s podřezaným hrdlem. Na základě vykonstruovaných obvinění byl zatčen židovský řezník Buschhoff, o rok později byl osvobozen.

29. března 1899 se v Polné ztratila devatenáctiletá dívka Anežka Hružová, jejíž mrtvola byla nalezena po několika dnech v lese Březina. Její tělo neslo stopy zápasu, šaty měla potřhané a na krku se našly stopy škrcení. Kvůli řezné ráně na krku se začaly brzo objevovat pověsti o rituální vraždě. Přestože se skutečného pachatele nikdy nepodařilo vypátrat, jednalo se s největší pravděpodobností o sexuálně motivovaný zločin. Po několikadenním vyšetřování byl zatčen mladý Žid Leopold Hilsner, který nebyl přesprávně inteligentní a svoji pozici si zhoršoval drobnými lžemi a často měněnými výpověďmi. Jistý polenský zpravodaj o tomto případě informoval Jaromíra Huška, který o tom obratem správil vídeňského antisemitu Ernsta Schneidera. Právě touto cestou případ překročil lokální rámeček a začal se přetvářet v celorakouskou antisemitskou aféru. Obvinění proti Hilsnerovi bylo vybudováno bez jakýchkoli důkazů o jeho vině, pouze na základě indicií. Do vazby byl například vzat „*obzvláště proto, že veřejné mínění v Polné a v okolí všeobecně jej co pachatele naznačovalo*“¹¹. Vůbec například nebylo dokázáno, že se Hilsner nacházel v době vraždy v lesa Březina, svědkyně viděla muže s holí v ruce v šedém obleku a odmítla jej identifikovat jako Leopolda Hilsnera. Ten navíc ani nevlastnil žádný šedý oblek a ten den chodil v jiných šatech. Pochybení se vyskytlo také na straně dvou polenských lékařů, kteří oba shodně tvrdili, že tělo zavražděné bylo úplně zbaveno krve. Jelikož rituální vražda měla být prováděna ve trojici (jeden oběť držel, druhý podřezával hrdlo a třetí krev zachycoval), obvinění Hilsnera bylo třeba doplnit o další dva pachatele. Za pomoci prvního svědka, který před vraždou zahlédl dva Židy jdoucí k Březině, se okruh obviněných rozšířil. Brzy si začali „rozpomínat“ i další obyvatelé, jako třeba Petr Pěšák, který tvrdil, že v inkriminované době Hilsnera spolu s komplicí viděl u lesa. O nespolehlivosti jeho svědectví ovšem svědčí i to, že měl Hilsnera rozpoznat na sedm set metrů prý podle charakteristického zacházení s holí. Tato slabá a nevěrohodná informace však sehrála v procesu důležitou roli. Soudní jednání se konalo v září 1899 u okresního soudu v Kutné Hoře. V soudní síni zasedli také Václav Březnovský a Jaromír Hušek, antisemitské interpretace však do procesu přinášel především Karel Baxa, který působil jako soukromý zástupce matky zavražděné. Ani racionální námítky obhájce Zdenko Auředníčka nestačily proti obvinění z rituální vraždy a dvanáctičlenná porota uznala Leopolda Hilsnera vinným a odsoudila jej k smrti. Po vynesení rozsudku Hilsner psychicky napětí neunesl a k činu se přiznal. Zároveň jmenoval také své spoluviníky, kteří ale mohli prokázat své alibi. Hilsner vzal své neuvážené doznání brzy zpět.

Obhájce Auředníček podal zmáteční stížnost proti průběhu soudního řízení. Především na základě expertního posudku profesorů lékařské fakulty pražské univerzity, kteří zpochybnili, že by stopy na Hilsnerově oděvu byly od krve, zrušil kasační soud ve Vídni kutnohorský rozsudek a nařídil nové projednání případu u soudu v Písku. Vše proběhlo obdobným způsobem a Hilsner

¹¹ FRANKL, Michal. „*Emancipace od židů*“ - *Český antisemitismus na konci 19. století*. 1. vydání. Praha : Paseka, 2007. Str. 283.

byl uznán vinným z vraždy nejenom Anežky Hrušové, ale také Marie Klímové, která se odehrála před rokem. Hilsner byl odsouzen k trestu smrti, který císař František Josef II. zmírnil na doživotí. Hilsner byl omilostněn a propuštěn téměř po dvaceti letech v žaláři – v roce 1918.

Ačkoli není možné přesně změřit vliv působení hilsneriády na širokou veřejnost, bylo by nesprávné předpokládat, že jí byly zachváceny všechny části obyvatelstva. Nejvíce událost rozjitřovala nálady ovlivnitelného venkovského obyvatelstva, což dokazuje také celá řada dalších obvinění, která se objevila po Hilsnerovi. Obvinění z rituální vraždy se stalo efektním nástrojem antisemitské propagandy, především té protisocialistické, v níž Hilsner symbolizoval socialistické spiknutí proti českému národu. V posledních letech 19. století společenské vztahy s Židy značně ochladly, většina poslanců zasedajících do vídeňského sněmu, dva měsíce po skončení druhého řízení s Leopoldem Hilsnerem, byla antisemitsky zaměřena. Překvapivý není ani neúspěch sociálních demokratů, kterých v říšské radě zasedlo pouze pět.

Hilsneriáda se stala symbolem antisemitismu své doby. Její motivy a prvky předznamenaly charakter antisemitismu v první polovině 20. století a především jejím vlivem vstoupila česká společnost do dvacátého století se značně pokřivenými názory na židovskou menšinu.

3. VZNIK ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY

Vznik československého státu v roce 1918 působil nečekaně a překvapivě. Masarykovu úsilí o vytvoření mezinárodních podmínek pro vznik samostatného státu, napomohla světová válka jako demokratická revoluce, jež způsobila rozsáhlou změnu světa. Byla to právě válka, která vyostřila potřeby národnostních menšin, národů a států. Masarykovi napomohl i myšlenkový soulad se stanoviskem amerického prezidenta Wilsona, který věřil v sebeurčení národů. Masaryk byl znám mezi Židy celého světa svým postojem k polenské aféře. Není proto překvapením, že američtí sionisté byli prvním gratulanty, když byla uznána Československá národní rada v Paříži za radu spojeneckou. Na jejich blahopřání Masaryk odepsal: „*Stejný program se samozřejmě vztahuje také na židovskou menšinu. Židé budou požívat tutéž rovnoprávnost jako ostatní občané našeho státu.*“¹² Politickým reprezentantem národních Židů se měla stát Národní rada židovská, ustavená 22. října 1918. Cílem bylo politické sjednocení Židů a jejich zastoupení v Národním shromáždění, uznání židovské národnosti, prosazování rovnoprávnosti a potírání antisemitismu. K nejznámějším židovským politikům patřil Adolf Stránský, který od roku 1893 vydával Lidové noviny.

Čechožidé si od skutečnosti, že se našim prezidentem stal právě Masaryk slibovali hodně, proto pro ně bylo zklamáním, že Masaryk neobnovil své styky s bývalými českožidovskými stranickými

¹² Kolektiv autorů. *Židé v Čechách : sborník příspěvků ze semináře konaného 24. a 25. října 2006 v Liberci*. Praha : Židovské muzeum ve spolupráci se Severočeským muzeem v Liberci, 2007. Str. 10.

přáteli a preferoval sionisty. Příklon k sionismu lze vysvětlit tím, že jej Masaryk považoval za svébytný prostředek pro zachování národnosti, zatímco čechožidé usilovali o vytvoření společné kulturní a národní syntézy a úplnou asimilaci.

Od Masarykova nástupu si Židé bez rozdílu slibovali především zklidnění antisemitských nálad. První nenávistné projevy se začaly objevovat ke konci války, když hledali haličtí Židé azyl v bezpečnějších místech habsburské monarchie. České obyvatelstvo bylo po válce vyhladovělé a opět našlo společného viníka. V rozmezí let 1918 až 1920 tak často docházelo k drancování židovských obchodů, továren a skladišť. Část obyvatel požadovala očištění společnosti od Němců a Židů, kteří jsou v této době spojováni s němečtím. Sám prezident se chystal varovat před silícím antisemitismem.

Národní strana židovská v tomto období vystupovala proti stylu psaní deníku *Venkov*, který obviňoval Židy z bolševismu a pogrom nebo také proti národní demokracii podléhající vlivu antisemitismu. Strana přenesla své úkoly na Ústřední sionistický svaz, neboť nedosáhla sjednocení s podkarpatoruskými představiteli Židovské konzervativní strany. Hnutí sionismu oživovalo staré tradice a hebrejský jazyk, v tomto období vznikla celá řada spolků jako např. Poale Sion, Kapper nebo Hagibor. Československý stát Židům umožnil, aby se profilovali jako národní menšina nikoli jako komunita náboženská, jak tomu bylo v rakouské monarchii. V Čechách v této době žilo 11 000 Židů (tj. 14,87% všech Židů), tedy těch kteří se přihlásili k izraelské víře, zatímco 37 000 se přihlásilo k národu českému a zbytek k Němcům. Více než polovina Židů žila ve městech s 20 000 obyvateli a více. Na Moravě a ve Slezsku se k izraelské víře přihlásilo 19 000 Židů (tj. 47,97 % všech Židů) a zbytek se hlásil k Čechům (13 600). Nejsilnější komunity byly v Brně, Holešovicích, Uherském Hradišti, Kyjově a Boskovicích. Z celkového počtu 354 300 obyvatel (2,5% veškerého obyvatelstva) židovského náboženství žilo v nově založené republice podle údajů z roku 1921: 83 700 Židů v Čechách, 43 300 na Moravě, 135 800 na Slovensku a 93 000 v Podkarpatské Rusi. Zatímco pražská židovská obec byla ekonomicky na vzestupu a kulturně se asimilovala, Židé na Moravě si židovské tradice uchovávaly větší měrou, k čemuž za první světové války přispíval příliv Židů z Haliče a Bukoviny. Židovská menšina v českých zemích byla středostavovská, Židé v Čechách byli nejvíce zaměstnaní v obchodu a peněžnictví (5 434) a nejméně pak v zemědělství (191). Na Moravě to bylo podobné, Židé zaměstnaní v dopravě, peněžnictví a obchodu tvořili nepoměr k Židům zaměstnaným v zemědělství (7 734/ 332). Nejvyšší podíly tvoří úředníci a nejmenší pak nádeníci (0,1%). Nízký podíl byl také typický pro domácí služebnictvo (0,8%). Největší byl podíl ekonomicky aktivního obyvatelstva (54,2 %). Počet Židů na Slovensku přesahoval o necelých 60 000 počet Židů v Čechách, avšak židovskou národnost uvedla při sčítání lidu necelá polovina z

celkového počtu. Slovenské židovstvo bylo pomáďarštěno a z tohoto břemena se velmi pomalu vymaňovalo. Zvláštní postavení měla Bratislava, kde židovská obec preferovala němčinu. Židé měli možnost buď asimilovat s maďarským národem, nebo splynout s národem slovenským. Podle výzkum z roku 1921 se ke slovenské národnosti hlásilo pouhých 22,3% z nich. Zámožné židovské obyvatelstvo bylo charakteristické pro střední Slovensko, zatímco Židé východního Slovenska se podobali více ortodoxním Židům haličským, pro něž víra představovala celý jejich život. Nejméně asimilovanou část Československé republiky představovala Podkarpatská Rus, kde Židé představovali 15,4% obyvatelstva. Mukačevo bylo tvořeno z poloviny jen židovským obyvatelstvem a v hlavním městě Užhorod tvořil podíl Židů až jednu třetinu. Převážná většina Židů byla zaměstnána v řemeslech, obchodu a podnikání. Zvláštní skupinu tvořili Židé v hornatých oblastech Verchoviny, ne nepodobní venkovským Rusínům, jejichž analfabetismus a zaostalost byla všeobecně známa. „*Etnický svéráz Židů z Verchoviny barvitě vylíčil Ivan Olbracht, který na ně poblížel jako na „biblický rezervoár“ s hlubokým vztahem k půdě*“¹³.

Postavení první republiky bylo výjimečné také tím, že poskytovalo cíl pro uprchlíky z nacistického Německa a Rakouska od prvních dnů nástupu nacistů k moci. Jejich počet se do roku 1938 pohyboval kolem 20 000, ale zhruba jen polovina byla skutečně úředně evidována. Ostatní použili Československo jako přestupní stanici nebo nebyli z různých důvodů označeni za uprchlíky. Zpočátku se vůbec nerozlišovalo mezi uprchlíky židovskými či nežidovskými, přestože úřady jejich počet sledovali. Je nutné podotknout, že tehdejší právní systém pojem uprchlík či azyl neznal, uprchlík byl chápán jako cizinec, který z různých důvodů pobýval na českém území. Jejich registrace byla spíše úředním postupem, neboť jim neposkytovala žádná specifická práva či lepší status. Od roku 1935 uprchlíci museli po dvou měsících žádat o povolení k pobytu. Uprchlícké tábory se musely potýkat s finančními problémy, neboť nebyly podporovány ze strany státu a byly chápány spíše jako záležitost charity. Zvláštní podpory se jim dostalo od prezidenta Masaryka a Beneše.

První nařízení k regulaci přílivu uprchlíků přišlo v roce 1933, když měli být na hranicích zastaveni všichni komunisté, kteří by mohli být podvrtnými živly. Majitelé pasů třetích zemí byli donuceni k rychlému odjezdu ze země, jednalo se především o Židy z Polska, kteří pobývali v Německu a byli nacisty ze země vyháněni. Uprchlíci museli při vstupu do Československa přislíbit, že nebudou vyvíjet politickou činnost, jinak mohli být ze země vypovězeni. Zákon o ochraně domácího trhu striktně zakazoval zaměstnání uprchlíků, výjimku představovali pouze ti, kteří byli samostatnými podnikateli a na základě obchodních dohod s Německem mohli v Československu vykonávat činnost. Němci mohli vstupovat na české území bez víz a proto

¹³ Kolektiv autorů. *Židé v Čechách : sborník příspěvků ze semináře konaného 24. a 25. října 2006 v Liberci*. Praha : Židovské muzeum ve spolupráci se Severočeským muzeem v Liberci, 2007. Str. 110.

uprchlíkům nebylo bráněno, aby překračovali hranici. Domovský list města Proseč a československé občanství získal roku 1937 také známý literát Thomas Mann. Postavení Židů se zhoršilo od roku 1935, kdy byly vydány norimberské zákony, které společně s arabským povstáním v Palestině, zapříčinily zvýšenou vlnu migrace. V tomto období se v Československu v přístupu k uprchlíkům nic nezměnilo, osudový byl až rok 1938, kterým se možnosti migrace značně zúžily. Nástup antisemitské Gogovy vlády v Rumunsku vedl k vydání paušálního zákazu přijímání židovských uprchlíků z Rumunska. Rakouští Židé na tom nebyli lépe a na rozdíl od svých německých druhů byli po anšlusu vyháněni zpět.

Československá republika byla až na drobné excesy pro Židy nadějí na lepší, rovnoprávný a bezpečnější život, což představovalo v tehdejší Evropě světlou výjimku. Dokladem je také skutečnost, že se v Československu konaly meziválečné sionistické kongresy - v roce 1921 a 1923 v Karlových Varech a v roce 1933 v Praze. Sílicí antisemitismus v sousedních státech pocházel z jiných zdrojů a byl mnohem radikálnější. Německá společnost byla po válce traumatizována a trnem v oku jí byli především ti Židé, kteří za války nebo hned po jejím skončení získali silný kapitál či vliv. Symbolickou postavou už není židovský řezník či hauzírník, ale židovský lékař a právník. V Polsku byli Židé označováni za přátele Němců a židovská spiknutí měla být podložena podvrženým spisem carské policie tzv. Protokoly sionských mudrců. Pronásledování Židů zasáhlo také Rumunsko (žilo zde téměř 800 000 Židů tvořící 4,5% obyvatelstva) a Maďarsko (470 000 Židů). Československá republika byla v tomto čase opravdu výjimečným místem, kde Židé mohli rozvíjet své aktivity a zastávat dokonce funkce ministerské. Roku 1920 byla založena první židovská národní škola s českým vyučovacím jazykem, v Brně s jazykem německým a na Podkarpatské Rusi dvě s hebrejským vyučovacím jazykem. Odhaduje se, že až 18% studentů na vysokých školách byli Židé (včetně Židů z Maďarska a Polska, kde se uplatňoval numerus clausus). Rozkvět Židů v Československu se odrazil také v kulturní sféře - k významným spisovatelům se zařadil Karel Poláček, František Langer a jeho bratr Jiří Langer, Egon Hostovský a Jiří Orten. Z německy psané literatury vynikal Franz Kafka a Max Brod. Po všech stranách si Židé svůj výjimečný statut uvědomovali a republice byli věrní.

4. ŽIDÉ ZA DRUHÉ REPUBLIKY

Mnichovskou dohodou se zhroutily Masarykovy představy o jednotném československém státě. 167 dnů trvala tzv. druhá republika, pojmenování, které označuje Československo v období mezi podpisem mnichovské dohody a 15. březnem 1939. Materiální ztráty zmrzačily Československo strategicky i ekonomicky, země přišla o tři desetiny svého území, o třetinu obyvatelstva a čtyři desetiny národního důchodu. Po uzavření mnichovské dohody uprchlo do českého vnitrozemí

asi 17 000 Židů, při sčítání v roce 1939 bylo v Sudetech napočítáno pouze 2 363 osob splňující definici norimberských zákonů z původních 30 000. Proud uprchlíků zapříčinila hlavně tzv. křišťálová noc, protizidovský pogrom, který se odehrál v noci z 9. na 10. listopadu 1938. Tuto noc bylo vypáleno či jinak zničeno 267 synagog a vypleněno 7 500 židovských obchodů. Při říšském pogromu bylo zabito nejméně 91 osob a 30 000 Židů uvězněno především v koncentračních táborech. Křišťálová noc si vybrala svoji daň v Liberci, Opavě, Sokolově, Karlových Varech a Krnově. Na příliv uprchlíků po křišťálové noci ministerstvo reagovalo pokynem, aby nebyli propouštěni přes demarkační čáru ti Židé, kteří neměli na území nynější Československé republiky domovské právo. V českých zemích fungovaly uprchlické tábory, kterých bylo kolem 285 a vznikaly především v hotelích a školách. Jejich postavení se výrazně změnilo po zřízení Ústavu pro péči o uprchlíky, neboť právě jím stát přebíral odpovědnost za jejich ubytování a stravování.

Emigrace židovských obyvatel byla značně finančně náročným procesem. Emigrační politika se ocitla ve zjevném rozporu, neboť z důvodů finančních emigrovaly především bohaté židovské rodiny, které si s sebou odnášely know-how, zavíraly továrny a vyvážely finanční hotovost. Neplatila však volná směnitelnost československé měny a banky se jejich převodu na měny západní bránily. Českoslovenští občané mohli vyvézt až 80 000 Kč, ovšem z částky nad 15 000 K se jim sráželo 20-30%, cizinci mohli vyvézt až 50 000 K a srážky z částky nad 7 500 činily až polovinu. To vše se souhlasem Ústavu pro péči o uprchlíky a Československé národní banky.

Možnosti emigrace se během druhé republiky značně omezily, státy preferovaly spíše sociální demokraty a komunisty než nepolitické židovské uprchlíky. Britský výbor pro uprchlíky z Československa připravoval transporty pro politické uprchlíky paralelně s dětským transporty organizované Nicholasem Wintonem (většina ze 700 dětí byla židovského původu). Zatímco ažyl v první případě dostávaly celé rodiny, ohledně Židů platila výjimka pouze u dětí. Jejich rodiče většinou stihl tragický osud během druhé světové války.

Pocit vnějšího ohrožení a pád demokratických hodnot napomohl propagandě pravicových stran, které se obracely proti parlamentní demokracii, Benešovi a Masarykovi. Ožívuje se český antisemitismus a s ním propaganda českých fašistů, neboť Židům byla přikládána vina za české ponížení. Židé se v této době stávají hromosvodem trpkosti a zklamání, zejména v prvních týdnech druhé republiky. V říjnu 1938 vznikl sloučením některých fašistických stran Národní tábor fašistický v čele s Radolem Gajdou, který rozšiřoval letáky, v nichž požadoval, aby byli Židé koncentrováni do pracovních táborů. Nejradikálnější skupinou byla Vlajka, která hrozila dokonce teroristickými útoky. Byly známy i pumové útoky na židovské obchody a vyhánění Židů z kaváren, policie se ale po celou dobu snažila těmto incidentům předcházet a řešit je.

Židé začali být propouštěni z různých povolání a státní správy. O vyloučení Židů jako nepříjemné konkurence usilovaly také různé profesní organizace. Velký tlak byl samozřejmě vyvíjen také ze strany Německa. Když například v lednu 1939 vytkl Adolf Hitler ministru zahraniční Františku Chvalkovskému nedostatečnou rozhodnost při řešení „židovské otázky“, vláda rozhodla o propuštění všech státních zaměstnanců židovského původu, s výjimkou těch, kteří byli nepostradatelní a nepřišli byt' do písemného styku s veřejností.

10. ledna byly vytvořeny dvě komise – první se věnovala povolování vývozu židovského majetku a druhá měla připravit návrh na řešení „židovské otázky“. Bylo rozhodnuto, že si Židé mohou vyvézt 10% majetku, za 40% majetku nakoupit české zboží a ponechat si výtěžek z prodeje v cizině, zbylých 50% majetku mělo být uvolněno k nucené správě tuzemské instituci. Koncem ledna bylo také schváleno nařízení o pobytu emigrantů, jež měli opustit území ve lhůtě od jednoho do šesti měsíců. Jakési právní ghetto a vyloučení Židů z veřejného života vytvořil program Strany národní jednoty¹⁴, když mimo jiné uvádí: „*Jest proto ... Židy pokládati za národ zvláštní, ať užívají kteréhokoli jazyka. Jejich právní postavení bude upraveno zákonem... Nemohou mít účast na státní a veřejné správě a buď též zbaveni všeho vlivu na duševní a fyzickou kulturu národa.*“¹⁵. Hned po vzniku druhé republiky se rozpoutala mediální kampaň, jejímž cílem bylo očerňování Židů. Zvláště radikálně psal agrární tisk, který Židům vyčítal, že Beranovi brání v dobrém poměru k Německu. Přestože SNJ vyloučila Židy z veřejného života na základě rasové diskriminace, ne pro všechny to bylo přijatelné. Antisemitismus jako takový odmítán nebyl, pro jedny měl vzniknout křesťanský stát a pro jiné to byla jen otázka nacionalistická. Za antisemitismus se mnohdy schovávala také snaha o větší hospodářský profit, což bylo nejsnáze viditelné v právnických a lékařských kruzích. Již 10. října bylo vládě adresováno memorandum, které požadovalo numerus clausus a uvádí: „*aby v budoucnu vůbec nebylo přístupno v zájmu nejdůležitějších statků národa, aby povolání lékařská, právnícká a technická byla vykonávána Židy*“¹⁶.

10. ledna 1939 vyloučila Jednota čsl. advokátů 127 českožidovských advokátů na základě rasového principu. Antisemitismus se ovšem nevyskytoval jen programově, ale často i spontánně, například když se profesorský sbor lékařské fakulty rozhodl, že po dva semestry nebudou přijímáni studenti židovského původu. Jiné než hospodářské důvody mělo vyřazování Židů ze Sokola, kritériem pro Sokol ve Vršovicích se stal jeden prarodič židovského původu. Ne všechny sokolské organizace ale toto rozhodnutí přijaly, ba naopak se můžeme setkat také se solidaritou,

¹⁴ 18. listopadu vznikla sloučením pravicových stran a většiny částí národních socialistů Strana národní jednoty, vedená Rudolfem Beranem. Ten také stanul v čele nové vlády. Do strany se podařilo začlenit také fašistické organizace. Programem bylo nastolení fašistického režimu podle italského vzoru.

¹⁵ SEEMANN, Richard. *Cesta do Wannsee : konečné řešení takzvané židovské otázky a germanizace českých zemí*. 1. vydání. Středokluky : Zdeněk Susa, 2008. Str. 56.

¹⁶ Tamtéž, str. 58.

kteří sokolské organizace projevovaly židovským členům. Ve veřejné sféře ale Židům nikdo podporu neprojevil, žádná česká významná osobnost v této době proti antisemitským atakům nevystoupila. Kladně byl hodnocen Antonín Baťa, který nejenom odmítl na žádost svých zaměstnanců propouštět Židy, ale také se je snažil přemísťovat do zahraničních filiálek. Musíme si však uvědomit, že antisemitismus v tomto období je jiný než ten, s jakým jsme se dosud setkali. Zatímco pro 19. století je charakteristický antisemitismus pocházející od lidových vrstev, na počátku 20. století je nechává klidnými, neboť protižidovské nálady jsou diktovány shora. Veřejnost je spíše než pod tlakem ulice pod tlakem soudobého tisku a politiky. To vystihuje také gen. Syrový v rozhlasovém projevu: „*Duchovně se přizpůsobit dočasným zásadám našich sousedů, zejména v židovské otázce, je omyl mnichovského otrěsu... a tato cizí myšlenková orientace nemůže u nás fungovat, protože v české povaze žije, ať chceme či nikoliv, zřejmý ostych, blásit se veřejně k rasismu.*“¹⁷

V předvečer 15. března byla pražská vláda informována o připravované okupaci zbytku republiky. Ministři zhodnotili tuto zprávu jako nedůvěryhodnou, ale rozhodli se do Berlína vyslat prezidenta Hácha. V den jeho odjezdu vláda podala demisi, aby byla prezidentu usnadněna pozice při jednání s Hitlerem. Hitler odmítl jakékoli pokusy Háchy o zmírnění situace... „*Ale nemám důvěru ve vládu. Českoslovenští vojáci kladli včera odpor. Dnes provede moje armáda okupaci celého území. Bude-li klást odpor, žádnou autonomii vám nedám. Když nebude klást odpor, dám vám autonomii a zaručím vám vlastní národní život. Jestli dojde k boji, budu se mstít a nedám nic. Uvědomte si, že na vás jdeme s obrovskou převahou.*“¹⁸

V tomto napjatém ovzduší nakonec Hácha podepsal připravené prohlášení, že československý prezident „klade osud českého národa a země s plnou odpovědností do rukou vůdce německé říše“, přestože ústava z roku 1920 jej neopravňovala ke vzdání se státní suverenity. Symbolické je, že poslední noc druhé republiky, byl v parku na Karlově náměstí nalezen muž s prostřelenou hlavou, podle policejní zprávy šlo o Zikmunda Schacherla - židovského obchodníka. Den poté 15. března 1939 byl vyhlášen na Pražském hradě výnos o zřízení Protektorátu Čechy a Morava. Druhá republika de iure končí.

5. PROTEKTORÁT

¹⁷ Tamtéž, str. 59.

¹⁸ SEEMANN, Richard. *Cesta do Wannsee : konečné řešení takzvané židovské otázky a germanizace českých zemí*. 1. vydání. Středokluky : Zdeněk Susa, 2008. Str. 62.

30. ledna 1933 se v Německu dostala k moci nová vláda v čele s Adolfem Hitlerem, zakladatelem nacistické strany. Již od počátku jejího nástupu byl její součástí genocidní antisemitismus. V knize *Mein Kampf* Hitler prohlašoval, že za porážku v první světové válce mohlo 12 až 15 000 „hebrejských ničitelů národa“. Do začátku války pro německé Židy znamenalo těchto šest let utrpení a rozhořčení. V lednu 1939 Hitler prohlásil, že židovská rasa bude vyhlazena. Jako směšný odmítal antisemitismus z rozumu (*Antisemitismus der Vernunft*) a soustředil se na poslední cíl - jejich úplné odstranění. Židovská genocida nebyla jen Hitlerovým cílem a prostředkem k mocenskému vzestupu, ale také válečnou strategií. Byla součástí okupační politiky a aplikována v té dané obsazené zemi. U nás se tomu stalo 16. března 1939, kdy byl výnosem Vůdce a říšského protektora vyhlášen Protektorát Čechy a Morava. Jednostranné prohlášení znamenalo konec Česko-Slovenské republiky. Použití výnosu nebylo moc obvyklé (např. Gdaňsk či Ostmark byly připojeny zákony), spíše se jednalo o technické opatření, neboť Hitler považoval přičlenění Čech a Moravy za úpravu vnitřních otázek Německé říše, jak tomu napovídal i text preambule výnosu. Ten byl poprvé zveřejněn Ribbentropem, který jej přečetl v rozhlase. Ještě též den byl přeložen a publikován v denním tisku.

Čechy a Morava byly prohlášeny za protektorát a česko-slovenská vláda byla nahrazena vládou protektorátní v čele s hlavou autonomní správy. V autonomii však nemůžeme nalézat volnost, neboť veškerá i výsostná práva měla být v souladu se zájmy říše. Článkem 4 odst. 2 výnosu bylo o protektorátu stanoveno, že „*vykonává svoje výsostná práva, náležející mu v rámci protektorátu, ve shodě s politickými, vojenskými a hospodářskými potřebami říše.*“¹⁹ Výsostnou správu protektorátu měly vykonávat vlastní úřady a orgány. Silné bylo postavení protektora, jež požíval ochrany a čestných práv jako hlava státu. Říšský protektor sídlil v Praze a měl pečovat o kontinuálnost politických směrnic říšského kancléře a vůdce. Byl jediným reprezentantem říše a podléhal přímo vůdci. Moc zákonodárná, výkonná i soudní byla omezena článkem 5 odst. 5, ve kterém bylo řečeno, že pokud říšský protektor podá námitky, musí být upuštěno od vydávání zákonů, jiných právních předpisů jakož i výkonu soudních rozsudků a správních opatření.

Obyvatelé protektorátu byli rozděleni do skupin - obyvatelé, kteří byly příslušníky německého národa (dále se dělící na státní příslušníky a říšské občany) a ostatní obyvatelé Čech a Moravy, kteří tvořili třetí nejnižší skupinu protektorátních příslušníků. Pod dohled Říše spadala celní výsost i vojenská ochrana, zákonným platidlem se vedle říšské marky stala koruna. Všemi těmito ustanoveními výnosu se možnost skutečné autonomie stala nedosažitelnou ba nemožnou, protektorát tak byl jen záminkou k provádění německé okupační politiky na území Čech a Moravy. Říše směřovala k využití rezerv českého hospodářství pro svá válečná tažení (v

¹⁹ PETRŮV, Helena. *Právní postavení židů v Protektorátu Čechy a Morava (1939-1941)*. 1. vydání. Praha : Sefer, 2000. Str. 13.

protektorátních hranicích bylo soustředěno až 70% veškeré průmyslové výroby, včetně zbrojního průmyslu) a poté hodlala přistoupit ke „konečnému řešení české otázky“.

Hitler uvedl, že nemá zájem na „rasové péči“ k ochraně českého národa, avšak nehodlal dopustit, aby Židé negativně ovlivňovali protektorát a proto směřoval k jejich vyloučení z veřejného života. V souladu s německou antisemitskou propagandou, začala být vydávána ihned po vzniku protektorátu první protižidovská opatření. Již 17. března byla zakázána lékařská praxe lékařům „neárijského původu“ a odsouhlasilo se zastavení praxe neárijských advokátů v Praze. Týž měsíc vydala Beranova vláda nařízení o správě hospodářských podniků a o dozoru nad nimi. Toto nařízení přímo neuvádí, že se týká židovských podniků, nicméně mělo sloužit jako prostředek k arizaci židovského majetku. Ministr obchodu byl zmocněn, aby projednal s průmyslovými podniky odstranění všech neárijců z vedoucích pozic. Ministr zemědělství zase informoval, že po zákroku státní správy se všichni neárijci vzdali svých míst v Obilní společnosti, Plodinové burze a Škrobárenském syndikátu.

Přesunům židovského majetku bylo na Moravě zabráněno dvěma nařízeními, která zakazovala pronájem, darování, prodej, jakož i zatížení nemovitého majetku, který byl byt' z části židovský. Tyto nařízení byla zpětně platná od 15. března 1939. V Čechách bylo vydáno nařízení šéfa civilní správy, jež se týkalo židovského majetku všeho druhu. Všechna tato nařízení byla zrušena § 11 nařízení říšského protektora o židovském majetku ze dne 21. června 1939.

5.1. Norimberské zákony

Rasový princip proklamovala strana NSDAP ve svém programu již roku 1920, kde bylo mimo jiné uvedeno: „*Státním občanem může být jen, kdo je německé krve, bez ohledu na vyznání. Žádný Žid nemůže tedy být členem národa*“.²⁰ K uplatňování této politiky došlo po nastoupení strany k moci v roce 1933. Za počátek rasové legislativy můžeme považovat zákon ze dne 7. dubna 1933 o znovuzřízení úřednického stavu, mezi ním a tzv. norimberskými zákony (tj. zákon o říšských občanech, zákon o říšské vlajce a zákon na ochranu německé krve a německé cti) leží více než dvě léta vývoje. Přednorimberské zákonodárství definovalo pojem „neárijský původ“, tedy člověka, který pochází z neárijských, zvláště židovských rodičů či prarodičů. To se týkalo i manželství, dětí nemanželského původu, „původ“ však nevznikal adopcí. Přednorimberské zákony cíleně vylučovaly nebo restringovaly Židy z výkonu svobodných povolání, jakož i z veřejných nebo státních služeb. Redaktorem novin či politického časopisu kupříkladu nemohla být osoba neárijského původu či osoba s ní oddána, veřejní úředníci neárijského původu měli být

²⁰ SVATUŠKA, Ladislav. *Židovské předpisy v Protektorátu Čechy a Morava a vývoj rasového práva v říši*. Praha : Lindhart, 1940. Str. 9.

posláni na odpočinek, Židé také nemohli působit například jako daňoví poradci, byli vyloučeni z dědičného stavu selského a z branné moci.

15. září 1935 byly na zasedání v Norimberku přijaty tři zákony, označované jako norimberské. Tyto stručné zákony byly později doplněny o četná prováděcí nařízení, která čím dál více osudným způsobem ovlivňovala život Židů. Vedle zákona o říšské vlajce to byl zákon na ochranu německé krve a německé cti a zákon o říšských občanech, které vybudovaly základ pro uplatňování rasové politiky. Norimberské zákony se liší především tím, že „neárijský původ“ je zacílen výslovně proti Židům. Proto se od vydání tohoto zákona setkáváme s označení „Žid“ namísto „neárijec“, jako tomu bylo dosud. V souvislosti s oběma zákony se můžeme setkat s rozlišením na národy, s nimiž se německá krev mísit může - národy příbuzné (artverwandten Blutes) a národy, s nimiž je to zakázáno - národy cizí krve (artfremden Blutes). Německé krve byl bez ohledu na státní příslušnost kdokoli, kdo byl německé národnosti, popř. také příslušníci příbuzné krve, avšak cizí krve byly národy nezastoupené v německém národě - Japonci, Číňané, cikáni a osoby tmavé pleti, zvláště Židé. Musíme si také připomenout, že Židé nebyli v Německu považováni za náboženskou ani národní menšinu, avšak za společenství méněcenné krve, čímž to měli být úplně vyřazeni ze společnosti.

Zákon o říšských občanech (viz příloha č. 1) Židům sice neodejmul německou státní příslušnost (což bylo učiněno až zákonem ze 14. července 1933), avšak vytvářel model další kvalifikované státní příslušnosti - říšského občanství - jejíž prostřednictvím byla Židům upírána jejich práva. Říšským občanem mohl být pouze státní příslušník německé či příbuzné krve. K definování pojmu „Žid“ sloužilo prováděcí nařízení k tomuto zákonu ze 14. listopadu 1935. V § 5 odst. 1. se dočítáme, že Židem je ten, kdo má tři úplně židovské prarodiče - tedy prarodiče jež přináleželi k židovské společnosti. Židem byl také míšenec pocházející od dvou úplných židovských prarodičů (§ 5 odst. 2), jestliže:

- a) po vydání zákona příslušel k židovské náboženské společnosti nebo byl do ní potom přijat
- b) který byl v době vydání zákona oddán s Židem nebo si jej později vzal
- c) který pocházel z manželství se Židem, které bylo uzavřeno po účinnosti zákona o ochraně německé krve a německé cti
- d) který pochází z nemanželského styku se Židem a narodil se po 31. červenci 1936

Za míšence byl považován také ten, jež pocházel od jednoho nebo dvou plnožidovských rodičů, pokud nebyl považován za Žida dle § 5 odst. 2. Oběžník říšského a pruského ministra vnitra rozlišoval míšence prvního stupně (se dvěma plnožidovskými prarodiči) a druhého stupně

(s jedním plnožidovským prarodičem). Prováděcí nařízení také Židům odjímalo aktivní a pasivní volební právo a možnost vykonávat veřejný úřad.

Čistě rasistickým byl zákon na ochranu německé krve a německé cti (viz příloha č. 2), jejímž cílem byla úplná separace německé a židovské rasy. Tento zákon zakazoval manželství mezi Židy a příslušníky německé či příbuzné krve, manželství uzavřená přes tento zákon byla neplatná. Zakázána byla také manželství mezi Židy a židovskými míšenci. Dle § 6 prováděcího nařízení nemělo být uzavíráno manželství, jestliže bylo možné očekávat narození dětí ohrožující čistotu německé krve (to se vztahovalo kromě Židů také na cikány a příslušníky cizí krve). Dále zákon zakazoval mimomanželský styk mezi Židy a státními občany německé nebo příbuzné krve. Židům se také zakazovalo, aby ve své domácnosti zaměstnávali ženy německé nebo příbuzné krve mladší 45 let, vyvěšovat říšskou vlajku a dávat na odív říšské barvy.

Při vzniku protektorátu zde žilo 118 310 Židů, tento údaj vychází ze zprávy Himmlerova oficiálního statistika Richarda Korherra v rámci informování o průběhu „konečného řešení“. Tento údaj byl také základem statistického přehledu z roku 1942, nicméně se setkáváme i s číslem poněkud odlišným - 103 000. Čím si tento rozdíl vysvětlit? Rozdílnost je dána odlišnou definicí pojmu „Žid“. Zprvu se vycházelo pouze z členů židovských obcí, norimberskými zákony se však počet Židů podstatně rozšířil. Rasová kritéria norimberské nomenklatury se však od náboženských odlišovala jen tím, že se posuzovala také příslušnost k náboženství rodičů, prarodičů a jiných předků, popř. manžela.

Němci žijící na území protektorátu se stali německými státními občany a vztahovaly se ně tím pádem zákony o říšském občanství a zákon na ochranu německé krve a německé cti, stejně tak podléhali definici kdo je a kdo není Židem. Předpisy zákona na ochranu německé krve a německé cti, stejně jako první nařízení k tomuto zákonu, začaly obecně v protektorátu platit až po vydání třetího nařízení k provedení zákona na ochranu německé krve a německé cti ze dne 5. července 1941. Norimberské předpisy se vztahovaly jen na takové vztahy osob, z nichž jedna byla německým státním příslušníkem a druhá protektorátním občanem. Vztahy mezi protektorátním obyvatelstvem zatím nijak nebyly ovlivněny. To se stalo až vládním nařízením ze 7. března 1942, které obsahovalo předpisy o Židech a židovských míšencích. Norimberské zákony sice nebyly recipovány, ale byla převzata jejich podstatná část. Na území protektorátu tedy platily dvojí předpisy rasového charakteru - vládní nařízení č. 85/1942 Sb. z. a n. mělo být použito tehdy, jestliže určitá záležitost nebyla upravena říšským právem.

5.2. Omezení hospodářská

5.2.1. Nařízení říšského protektora ze dne 21. června 1939, o židovském majetku

Systematická expropriace a likvidování materiálních základů židovského obyvatelstva byla započata 21. června 1939, dnem kdy říšský protektor Konstantin von Neurath vydal nařízení o židovském majetku (viz příloha č. 3). Nařízení nepřestavovalo „pouze“ cílevědomé zabavování židovského majetku, ale i zavedení kritérií pro posuzování židovství dle norimberských zákonů. Nařízení nabylo účinnosti dne 22. června 1939 (§ 12) jeho oficiálním publikováním v pražském deníku *Der Neue Tag*.

V § 6 je podávána definice Žida, jež je přejímána i do dalších úprav a vychází z nařízení k zákonu o říšském občanství. S definicí „židovského podniku“ se setkáváme v § 7. Židovským podnikem je podnik, jehož majitelem je Žid (§ 7 odst. 1), veřejná obchodní společnost a komanditní společnost je považována za židovskou, jestliže jeden nebo několik jejích členů vystupujících jako osobně ručící společník je Židem (§ 7 odst. 2). Obdobně je považován podnik právnické osoby za židovský, jestliže jsou Židé zastoupeni v dozorčí či správní radě nebo jsou povoláni k jejímu zastupování, stejně tak pokud mají rozhodující vliv skrze kapitál (více než 1/4 kapitálu) či hlasovací práva (dosahuje-li 1/2 celkového počtu hlasů). Dle § 7 odst. 5 se uplatňovala domněnka, že Židé neměli rozhodující účast podle kapitálu nebo hlasovacích práv, jestliže k 15. březnu 1939 nebyli členy představenstva, dozorčí či správní rady. Byli-li označeného dne členy představenstva nebo správní či dozorčí rady jeden nebo několik Židů, uplatňovala se domněnka opačná. Volný výklad umožňoval odst. 6 § 7, kde se dočítáme, že podnik je židovský také tehdy, je-li skutečně pod rozhodným vlivem Židů. Odbočka židovského podniku se vždy považovala za židovský podnik, u nežidovské odbočky pouze tehdy, jestliže byl jejím vedoucím Žid (§ 7 odst. 7 a 8). Pro židovská osobní sdružení platily obdobně předpisy § 7 (§ 8).

Jaká tedy konkrétní omezení toto nařízení přinášelo pro židovskou menšinu? Židům, židovským podnikům a židovským osobním sdružením stanovilo nařízení tato omezení:

- A) mohli nakládat s nemovitostmi, právy na nemovitostech, hospodářskými závody a podíly na nich, s cennými papíry všeho druhu, propachtovat pozemky a hospodářské závody a převádět pachtovní práva pouze se zvláštním písemným schválením říšského protektora (§ 1)
- B) do 31. července 1939 byla stanovena povinnost přihlásit u příslušného Oberlandrata (vrchního zemského rady) zemědělské nebo lesní pozemky, které jsou v jejich vlastnictví, spoluvlastnictví nebo jimi propachtované (§ 3)

- C) zakázáno bylo nabývat nemovitosti a práva na nemovitostech, podíly na hospodářských podnicích a cenných papírech, jakož i přebírání a zřizování hospodářských závodů a najímání nemovitostí (§ 4)
- D) uloženo bylo přihlašování předmětů ze zlata, stříbra a platiny, stejně tak drahokamy a perly, jiné drahocenné a umělecké předměty, pokud jejich cena převyšovala 10 000 korun. Tyto předměty se nesměly nabývat, zcizovat, a zastavovat, přihlašovaly se pak do 31. července 1939 u Národní banky (§ 5).

Osobě, která jednala proti tomuto nařízení, hrozila peněžitá pokuta nebo trest vězení. Vedle trestů bylo uznáno i zabavení majetku, pokud bylo předmětem trestného činu. Vyšetřování a souzení náleželo německým soudům a postupovalo se dle obecných předpisů říšskoněmeckého trestního práva. Významným zásahem bylo také právo protektora ve vhodných případech ustanovit správce podléhajícího jeho doзору a příkazům. Správce k věrné ruce mohl být dosazen jak v židovských tak nežidovských podnicích.

Prováděcí výnosy k nařízení o židovském majetku

Nařízení z 21. června 1939 umožňovalo protektoru v § 11 vydat ustanovení prováděcího a doplňujícího obsahu. Prováděcích výnosů bylo vydáno celkem devět, poslední z nich pochází z 21. října 1940.

První prováděcí výnos ze dne 21. června 1939 přenesl na vrchní zemské rady právo udílet schválení dle § 1 nařízení, pokud se jednalo o hospodářské závody s počtem dělníků a zaměstnanců nedosahujícím 100 nebo s ročním obratem nedosahujícím 3 000 000 K. Vyjmuty byly banky a pojišťovny.

Ze dne 8. prosince pochází **druhý prováděcí výnos**, jež rozšířil schvalovací právo vrchních zemských radů (oprávnění ustanovovat správce k věrné ruce) a omezil rozsah povinnosti schvalovací. Schválení se například nevyžadovala u opatření o směnkách, šecích, nákladních listech, skladních listech, zástavních a podobných cenných papírech, pokud se opatření udržovala v rámci obvyklého obchodního styku. Naopak zcizení židovského majetku ve veřejné dražbě schválení podléhalo. Následující články upravovaly zápis do veřejných knih a rejstříků (článek IV.), právní postavení zplnomocněných správců (článek VII.). Článek V. upravoval projednávání pozůstalosti - jestliže byl zůstavitel nebo účastník řízení Židem, podléhala dohoda o dědictví schválení.

Třetí prováděcí výnos ze dne 26. ledna 1940 umožnil prodat cenné předměty, tak jak byly uvedeny v § 5 nařízení ze dne 21. června 1939 se zvláštním písemným svolením a to obchodní společnosti Hadega s.r.o., Praha II.

Čtvrtý prováděcí výnos ze dne 7. února 1940 stanovil povinnost židovským podnikům a provozovněm přihlásit jejich veškerý tuzemský i zahraniční majetek. Židé a jejich manželé byli povinni přihlásit do 15. března 1940 veškeré akcie, podílnická práva a účastenství všeho druhu.

2. března 1940 byl vydán **pátý prováděcí výnos** ukládající povinnost Židům, židovským podnikům a židovským sdružení osob uložit akcie, kuksy²¹ pevně zúročitelné hodnoty, cenné papíry a předměty ze zlata, stříbra, platiny, drahokamy a perly do depot znějících na jejich jméno. Vkladní povinnost se vztahovala také na manžele Židů či nežidovské držitele židovského majetku. Říšský protektor mohl ovšem povolit výjimky z vkladní povinnosti, což bylo dále rozvedeno ve vyhlášce z téhož dne. Dle vyhlášky byly z vkladní povinnosti vyňaty:

- 1) snubní prsteny vlastní a zemřelého manžela
- 2) stříbrné náramkové a kapesní hodinky
- 3) upotřebené stolní stříbro, na osobu 2 čtyřdílné příbory (nůž, vidlička, polévková a kávová lžice)
- 4) stříbrné věci do váhy 40 gramů v úhrnné váze do 200 gramů na osobu
- 5) náhražky zubů z drahých kovů, jsou-li osobně užívány

Šestý prováděcí výnos ze dne 29. března přenesl obecně právo schvalovat dispozice se židovským majetkem na vrchního zemského radu, zároveň však byly vyňaty z jeho pravomoci určité podniky:

- 1) hospodářské podniky s větším počtem než 100 dělníků nebo zaměstnanců, nebo s ročním obratem přes 3 000 000 K a účasti na takových podnicích
- 2) banky
- 3) pojišťovací podniky
- 4) cenné papíry
- 5) živnostenské podniky vyživovacího hospodářství (např. mlékárny, cukrovary, pivovary, sladovny, atd.)
- 6) podniky dřevařského průmyslu

Sedmý prováděcí výnos z 10. července 1940 zavedl nutnost tzv. přípuštění pro osoby spravují židovský majetek, **osmý prováděcí výnos** z 16. září 1940 ukládal povinnost ohlásit držbu

²¹ kuks, kux - podílový nebo spekuláční cenný papír, obvykle s důlním právem.

cenných papírů s výjimkou dle § 3 druhého prováděcího výnosu. Poslední **devátý výnos** z 21. října 1940 umožnil výjimky ze zákazu nabývání a pachtování pozemků a hospodářských podniků.

5.2.2. Nařízení říšského protektora ze dne 26. ledna 1940, o vyřazování Židů z hospodářství Protektorátu

Od počátku roku 1940 Židy zasáhly nejenom expropriace majetku, ale také systematické vyřazování z hospodářského života. Právním podkladem pro omezení tohoto druhu bylo nařízení říšského protektora k vyřazování Židů z hospodářství Protektorátu ze dne 26. ledna 1940. Úřední zpráva z 10. února téhož roku v denním tisku informovala: „*Důležitým podkladem německé hospodářské politiky jest úplné vyřazení Židů z německého hospodářského života. Včleněním Protektorátu Böhmen und Mähren do velkoněmeckého hospodářského prostoru byl tento cíl přenesen tž na území Protektorátu, neboť hospodářství Protektorátu je částí hospodářství Velkoněmecké Říše.*“²² Od nařízení z 21. června 1939 se očekávalo, že Židé nebudou stát v cestě velkoněmeckému hospodářství a jejich systematické omezování je přinutí k tomu, aby se svých podniků vzdali. Po necelém roce se situace ve prospěch Německa příliš nezměnila a proto bylo vydáno další nařízení, dle něhož mohlo být Židům zakázáno další vedení podniků. Dle prvního prováděcího výnosu se k 30. dubnu 1940 zakazovalo vedení hospodářských podniků v oboru maloobchodu s textiliemi, obuví a koženým zbožím, k témuž dni se zakazoval i podomní prodej a kočovné živnosti (prováděcí výnos z téhož dne). Mimoto dle § 1 nařízení z 26. ledna mohlo být zakázáno vedení hospodářských závodů jakéhokoli druhu. Podnik vedený i přes tento zákaz mohl být policejně obsazen. Po zákazu vedení závodů došlo k jejich zrušení a likvidaci. Říšský protektor a vrchní zemský rada mohli udělovat výjimky, jestliže šlo o převod židovského hospodářského provozu do provozu nežidovského především za účelem zajištění potřeb obyvatelstva. Zboží, které bylo na skladě při nabytí účinnosti zákazu, mělo být nabídnuto stanovenému místu - Společnosti pro zhodnocování zboží s.r.o. v Praze II. Židé dle § 7 neměli nárok na jakékoli odškodnění. Druhý prováděcí výnos z 29. března 1940 zakázal hospodářskou činnost jakéhokoli druhu židovským podnikům filmového oboru (výroby, ateliéry, kopírovací ústavy, půjčovny, biografy, atd.). Celkem ze sedmnácti dalších oblastí podnikání byli Židé vyloučeni třetí prováděcím výnosem z 10. ledna 1940. Od 31. března 1940 bylo Židům zakázáno podnikat v těchto oborech: hostinská a ubytovací živnost, lodní plavby, pojišťovací podniky, dopravní a povoznické podniky, banky, směnárny, zastavárenská živnost, živnost inkasní a informační, hlídací živnost, živnost umístování automatů, zprostředkování bytů a hypoték, zprostředkování sňatků, atd.

²² PETRŮV, Helena. *Právní postavení židů v Protektorátu Čechy a Morava (1939-1941)*. 1. vydání. Praha : Sefer, 2000. Str. 84.

5.2.3. Omezení devizová

Na omezení z roku 1939 navazovala devizová protizhidská opatření. Vyhláškou revizního odboru protektorátního ministerstva financí ze dne 23. ledna 1940 bylo zakázáno volně platit Židům. Ode dne účinnosti vyhlášky bylo možné poukazovat platby ve prospěch Židů, židovských podniků a sdružení na vázané účty u devizové banky, nebo do jiného zmocněného peněžního ústavu. Volné platby ovšem mohli proudit ve prospěch těch židovských podniků, kde bylo dosazeno árijské vedení. Přímo se mohlo platit pachtovné a nájemné, neboť židovský vlastník byl povinen složit platbu na vázaný účet. Židé měli dle vyhlášky pouze vázané účty, z nichž mohli vybírat pro sebe a jimi vyživované rodinné příslušníky pouze 1500 korun týdně. Pokud by bylo vybráno více, mohli být Židé stíháni za porušení devizového řádu. Bez povolení mohli Židé vybírat nad částku 1500 korun, pokud se jednalo o provozní náklady, jejichž nutnost musela být prokázána. Na svolení revizního úřadu byla vázána dispozice s vkladními knížkami a cennými papíry, zřízení bezpečnostních schránek a uzavřených úschov.

Do 22. února museli Židé předložit poukazujícímu úřadu následující prohlášení: „*Prohlašuji, že jsem Žid ve smyslu § 6 nařízení pana říšského protektora v Čechách a na Moravě ze dne 21. června 1939, a žádám, aby mé odpočivné (zaopatřovací) platy byly napříště poukazovány na můj vázaný účet u (jméno a sídlo příslušného peněžního ústavu)*“²³. Nepředložení tohoto prohlášení mohlo mít za následek zastavení výplaty těchto plateb, jakož i trestní stíhání. Ministerstvo dopravy vydalo vyhlášku, podle níž musel žadatel při každé výplatě z vkladní knížky poštovní spořitelny podepsat prohlášení, že vkladní knížka nepatří Židovi. Později se židovské vkladní knížky označovaly písmenem „N“ a árijské písmenem „A“. Do konce roku 1940 byly na základě vyhlášky revizního odboru protektorátního ministerstva financí zrušeny všechny židovské vkladní knížky a vklady na nich uložené byly převedeny na vázané účty.

Novelizace opatření omezující volné dispozice s peněžní hotovostí umožňovala Židům vybrat vyšší částku než bylo stanoveno doposud. Limit se stanovil na 2000 korun pro Židy svobodné a ovdovělé, 3000 korun pro osoby žijící v manželství a o 500 korun více za každou osobu, která byla v židovské domácnosti zaměstnávána. Na základě druhého nařízení o dani z obratu se některá daňová osvobození neměla týkat Židů - obrat z činnosti soukromých učenců, umělců, spisovatelů, obchodních jednatelů nebo makléřů, které v kalendářním roce nepřesahovaly výši 60 000 korun, a obraty domácích živnostníků.

5.3. Omezení osobní

²³ PETRŮV, Helena. *Právní postavení židů v Protektorátu Čechy a Morava (1939-1941)*. 1. vydání. Praha : Sefer, 2000. Str. 90.

Paralelně s předpisy omezujícími Židy po majetkové stránce, byla vydávána řada diskriminačních nařízení směřujících k izolaci Židů od ostatních obyvatel. Sílicí protižidovská persekuce vytvářela ghetto bez zdí, prostor charakterizovaný nikoli teritoriálně avšak zákazy a omezeními. Neviditelné ghetto, ještě bez přímé internace, prohlubovalo propast mezi protektorátním obyvatelstvem a pronásledovanými Židy. Nesmíme však zapomínat na solidaritu mnohých českých občanů, kteří se Židy soucítili a poskytovali jim materiální i morální pomoc

Židé byli ze státní činné služby vylučováni již na základě usnesení vlády druhé republiky z 27. ledna 1939. V rámci protektorátu bylo jedním z prvních protižidovských opatření usnesení advokátní komory v Praze ze dne 15. března 1939, na základě něhož byli židovští advokáti vyloučeni ze zastupování stran před soudy. Zastupovat mohli strany pouze před úřady nebo jim poskytovat právní rady. K tomuto opatření se brzy připojily i jiné advokátní kanceláře, což nakonec vedlo k úplnému zastavení advokátní praxe židovských advokátů.

Vyloučení Židů následovalo i v soudnictví na základě vládního nařízení ze dne 21. dubna 1939 o vyloučení některých osob z výkonu veřejných funkcí v soudnictví. Ačkoli se v tomto nařízení ani jedenkrát neseťkáváme s pojmem Žid či židovský, předpis nepřímou souvisí s vylučováním Židů, „*jestliže z důvodu veřejného klidu a pořádku nejsou s to úřad tento vykonávat*“²⁴. Židovští zaměstnanci vojenské správy a děsloužící byli dle nařízení ze 6. června 1939 přeloženi do trvalé výslužby. Říšská norma o propouštění židovských zaměstnanců v protektorátu ze dne 23. října stanovila, že služební smlouvy mohou být vypovězeny k prvnímu dni kalendářního měsíce při dodržení šestinedělní výpovědní lhůty. Ohledně pojmu Žid se odkazovalo na ustanovení říšského protektora o židovském majetku (§4).

Výnosem ze 24. června 1939 bylo zakázáno přijímání žáků neárijců, kteří se hlásili na školy s jiným vyučovacím jazykem než byla čeština. Do českých škol mohli být Židé přijímáni pouze do celkového počtu 4% žáků příslušného ročníku. Studium na německých středních školách se Židům zakazovalo výnosem ministerstva školství a národní kultury ze dne 12. července 1939. Židovští žáci byli vyloučeni také z německých škol obecných. Výnosem z 15. listopadu 1939 byly převedeny německé vysoké školy pod správu říše, na základě čehož byli z jejich studia vyloučeni všichni Židé.

5.3.1. Lokální omezení Židů v roce 1939

²⁴ PETRŮV, Helena. *Právní postavení židů v Protektorátu Čechy a Morava (1939-1941)*. 1. vydání. Praha : Sefer, 2000. Str. 75.

Policejní ředitelství v Praze vydalo 14. srpna 1939 vyhlášku, která zakazovala s okamžitou platností osobám židovského původu návštěvu určitých restaurací a kaváren - namátkou kavárna a restaurace Mánes, Hlavova kavárna na Královských Vinohradech, restaurace na Střeleckém ostrově, zakazovala se i návštěva Národního a Obecního domu. Majitelé těchto podniků museli své místnosti označit nápisem „Židům nepřístupno“ – „Juden nicht zugänglich“. Jestliže byl majitelem nebo provozovatelem hostince, kavárny či restaurace Žid, nebo pokud byly tyto podniky navštěvovány většinou Židy, musely být místnosti na viditelném místě označeny nápisem „Židovský podnik“ – „Jüdische Unternehmung“. Židé sice i nadále měli umožněný přístup do různých veřejných prostor, nicméně se museli zdržovat na vyhrazeném místě. Ve veřejných místnostech označených jako Židům nepřístupné byl pobyt Židům zakázán (bod I).

Vyhláška pražského policejního ředitelství s okamžitou platností znemožňovala Židům pobyt a koupání v městských koupalištích, mimo ty které byly určeny pro osoby židovského původu. Plovárny byly označeny jako Židům nepřístupné (bod III). Omezení se nevyhnula ani veřejným lázním, které měly vyhradit zvláštní část pro Židy. Nejlepším řešením však bylo časové oddělení návštěvníků židovského původu od ostatních (bod II).

Bod IV. nařizoval označit živnostenské či živnostenský způsobem vedené podniky, jejichž majiteli či provozovateli byli osoby židovského původu, nápisem „Židovský obchod (závod)“ – „Jüdisches Geschäft“. Poslední V. bod nařizoval veřejným správám sanatorií, nemocnic, chorobinců a chudobinců, aby bylo zabezpečeno nejenom užívání odlišných místností osobami židovského původu, ale také jejich separované umístění.

Podobnou, ale ještě přísnější vyhlášku vydalo policejní ředitelství v Českých Budějovicích 4. září 1939. Stejně jako její pražská předchůdkyně zakazovala vstup do určitých kaváren, hostinců a restaurací, na veřejné plovárny a lázně. Nápis musely být označeny nejen židovské podniky, ale také židovští lékaři a advokáti.

Dále se Židům zakazoval vstup do biografů, městského divadla a knihovny. Nesměli se účastnit zábav, slavností, schůzí a jiných podniků pořádaných arijskými organizacemi. Zakázán byl také pobyt v parcích, vyjma parku na Palackého náměstí.

Židům se zakazovalo zaměstnávat arijské ženy pod 45 let, zakázáno bylo i nošení německého či českého národní kroje, odznaků apod., stejně jako užívání praporů v českých či německých barvách. Židé nesměli přijít do styku s ariji v nemocnicích, sanatoriích, chorobincích, u holiče, v masérských živnostech apod.

V září téhož roku bylo nařízením tajné policie protektorátním Židům zakázáno vycházet ze svých bytů po osmé hodině večerní. 23. a 24. září byli Židům odebrány rozhlasové přijímače. Do

konce roku byly osoby židovského původu vyloučeny ze všech árijských spolků a byla jim zakázána návštěva sportovních a jiných podniků.

5.3.2. Nařízení o právním postavení Židů ve veřejném životě

Nařízení o právním postavení Židů ve veřejném životě vláda schválila 4. července 1939, avšak v platnost vstoupilo až 24. dubna 1940 (viz příloha č. 4). Důvodem této prodlevy byl spor mezi říšským protektorem a ministrem vnitra. Zatímco říšský protektor neměl k osnově významnějších připomínek, ministerstvo vnitra nesouhlasilo s překotným vyřazováním protektorátních Židů z veřejného života. Aby se vládní návrh nepříznivě neprojevil na všeobecném hospodářském vývoji, navrhovalo ministerstvo etapový postup. Například teprve v druhé etapě mělo být zvažováno, zda vyřadit Židy z vedoucích míst v hospodářství. Ministerstvo nevystoupilo proti diskriminujícím opatřením, ani nebralo ohled na perzekvované, přední byla pouze ekonomická prosperita protektorátu. Spor byl nakonec vyřešen kompromisem - ministerstvo odvolalo své připomínky, netrvalo již na omezujícím výčtu opatření, zatímco říšský úřad přijmul úpravy k zabezpečení etapovitého postupu. Po devíti měsících tak vstoupilo v účinnost vládní nařízení ze 4. července 1939 o právním postavení Židů ve veřejném životě.

V tomto nařízení se vycházelo z definice pojmu Žid, tak jak ji uvádí prováděcí výnos k zákonu o říšském občanství ze 14. listopadu 1935. Jednalo se o druhou definici pojmu „Žid“ v právním řádu protektorátu, která se lišila pouze datem od něhož se židovský míšenec považuje za Žida či nikoli. Tak se otevírala možnost, že určití míšeni budou považováni za Židy podle nařízení o židovském majetku, avšak ne podle nařízení o právním postavení Židů ve veřejném životě. Vládní nařízení má tři díly - první upravuje postavení Židů, druhý se vztahuje na právní postavení míšenců a třetí díl obsahuje společná a trestní ustanovení. Omezení můžeme rozdělit do dvou skupin: vylučování z veřejných funkcí a omezování ve veřejném životě.

Židé nemohli vykonávat žádné veřejné funkce, být činní v soudnictví ani ve veřejné správě, výjimkou byla pouze funkce v náboženské židovské organizaci. Židé nemohli býti:

- 1) členy zastupitelských sborů ani orgány veřejných korporací nebo členy sborových orgánů takových korporací
- 2) členy jiných sborů a komisí, zřízených pro výkon nebo podporu veřejné správy
- 3) členy sborově organizovaných školských úřadů (orgánů)
- 4) učiteli ani soukromými docenty na vysokých školách
- 5) učiteli ani jinými zaměstnanci na školách s právem veřejnosti s výjimkou škol určených výhradně pro Židy

- 6) členy veřejných vědeckých ústavů, učených společností a jiných veřejných institucí vědecké povahy
- 7) soudci laiky, přisedícími soudu, přisedícími soudů pracovních, přisedícími nebo členy soudů rozhodčích, porotci, přisedícími soudů kmetských nebo soudů mládeže
- 8) notáři (kandidáty notářství), advokáty (kandidáty advokacie), obhájci ve věcech trestních ani patentními zástupci (kandidáty patentního zastupitelství), tlumočníky, soudními nebo úředními znalci, veřejnými poručníky, správci konkursní podstaty, vyrovnávacími nebo vnučenými správci, ani poručníky nebo opatrovníky, nejde-li o poručníctví nebo opatrovnictví týkající se Židů
- 9) civilními techniky ani úředně oprávněnými báňskými inženýry
- 10) bursovními senzály
- 11) lékárníky

Pokud šlo o účast v některých oborech veřejného života, nemohli být Židé:

- 1) výkonnými umělci v ústavech a podnicích provozujících umění (jako v divadlech, filmových podnicích), ani vedoucími činiteli ve správě takových ústavů a podniků, ani členy správních a dozorčích orgánů takových ústavů a podniků
- 2) redaktory periodických tiskopisů s výjimkou periodických tiskopisů určených pro Židy a jako takové označených
- 3) členy spolků a jiných korporací společenského, kulturního a hospodářského života. Tím není dotčena jejich účast v nucených organizacích, v útvech provozujících obchody a ve spolcích a jiných korporacích určených pro Židy a jako takové označených.
- 4) účastnit se politického života

Židé, kteří byli vymazáni ze seznamu advokátů, mohli být ustanoveni židovskými právními zástupci. Ti však mohli obstarávat pouze právní věci Židů a organizaci týkající se výhradně nebo převážně Židů. Povolání notáře se Židům zakazovalo a osoby židovského původu vykonávající toto povolání byli zbaveni funkce do tří měsíců od vydání nařízení. Absolutně byli Židé vyloučeni taky z lékárnictví, určité výjimky byly možné u lékařů a veterinářů.

Podle § 3 bylo možné vyjmout určité osoby z předpisů tohoto nařízení. Říšský protektor s tím souhlasil pouze za podmínky, že návrhy na udělení výjimek budou předloženy prezidentu Háchovy teprve poté, co budou postoupeny jeho úřadu. Žádosti byly soustředěny na ministerstvu vnitra, které po jejím prošetření vypracovalo návrh a ten předložilo vládě. Předsednictvo ministerské rady projednalo do 31. srpna 1940 celkem 717 žádostí, do poloviny října se jejich

počet zvýšil na tisíc. Po dlouhých jednáních bylo z předpisů vyjmuto celkem 41 osob. Jednalo se o pět lékařů, pět právníků, šest veřejných úředníků, dva vědce, devět podnikatelů a zbytek tvořily židovské manželky arijských manželů. Tento skromný seznam byl však odmítnut a státní podsekretář Burgsdorff v polovině roku 1940 napsal Eliášovi: „*Váš výklad mne nemohl přesvědčit, že existuje obecný zájem na tom, aby Vámi blíže označené osoby byly vyňaty z právní působnosti nařízení o právním postavení Židů ve veřejném životě.*“²⁵ Tím se tedy uzavřela možnost dosáhnout „čestného arijsství“.

Přestupek proti vládnímu nařízení se trestal pokutou do výše 100 000 K nebo vězením do šesti měsíců. Stejně byl potrestán i ten, kdo vědomě poskytl nesprávné údaje o rozhodných skutečnostech.

5.3.3. Židovské vystěhovalectví

Jedním z konečných cílů německé rasové politiky bylo vystěhování Židů. Proto vydal 15. července 1939 říšský protektor Konstantin von Neurath výnos o založení pražské Ústředny pro židovské vystěhovalectví, která byla podřízena veliteli bezpečnostní policie v Čechách a na Moravě. Dle zřizovací listiny měla všemi prostředky odstraňovat překážky bránící v židovském vystěhování a naopak vytvářet vystěhovalecké možnosti. V prvním období ji fakticky řídil Adolf Eichmann, poté přešla pod dozor SS Oberführera dr. Walthera Stahleckera. Od konce roku 1942 byla vedena Hansem Güntherem a v témž roce byla přejmenována na Ústřední úřad pro uspořádání židovské otázky v Čechách a na Moravě. Místní působnost byla omezena pouze na Prahu, ale roku 1940 byla rozšířena na celé území.

Ústředna sloužila k opatření cestovních pasů, daňových osvědčení a povolení k vývozu věcných darů, svršků a ostatních cenných věcí. Za vydání takového povolení se účtoval manipulační a režijní poplatek ve výši 20 000 K. Vydání povolení mohlo být vázáno také na splnění určité podmínky, aby se lépe zabezpečilo provedení nařízení (ze dne 23. června 1939, kterým se vydával devizový řád). Nezletilý necestující se svým otcem, nemohl vycestovat bez povolení poručenského úřadu, ve skutečnosti ale stačilo prohlášení matky či otce, že souhlasí s vystěhováním nezletilého. Činnost Ústředny při vyřizování daně z vystěhování a při vydávání daňových osvědčení upravoval oběžník ministerstva financí ze dne 17. ledna 1940, kterým se vydávaly pokyny k provádění předpisů o dani z vystěhování. Tento nový druh daně byl zaveden vládním nařízením ze dne 23. listopadu 1939 o dani z vystěhování. Daň z vystěhování činila 25% z čisté hodnoty jmění podrobeného dani ke dni vzniku daňové povinnosti.

V prvních dnech fungování Ústředny nápadně poklesl počet žádostí o vystěhování, neboť v důsledku napjaté mezinárodní situace se staly odjezdy za hranice téměř nemožnými. Od 15.

²⁵ KÁRNÝ, Miroslav. „Konečné řešení“ : genocida českých židů v německé protektorátní politice. 1. vydání. Praha : Academia, 1991. Str. 59.

března do 31. července 1939 se z protektorátu vystěhovalo 8 769 Židů, do 31. prosince to bylo již 19 016 osob (viz příloha č. 5) Činnost Ústředny byla zastavena od 1. do 12. září 1939, zřejmě jako reakce na obsazení Polska a vzhledem k možnostem vytváření dalších etap „konečného řešení“. Mašinerie podávání žádostí fungovala i v roce 1942, kdy už byly skutečné vyhlídky na vystěhování téměř nulové (od 31. prosince 1940 do 30. listopadu 1942 se z protektorátu vystěhovalo necelých 800 Židů, oproti 25 000 od 15. března 1939 do 31. prosince 1940). Důvodem pro udržování chodu Ústředny byly značné částky, které plynuly z vystěhovalecké daně a dalších poplatků. Například za vystavení pasů se do konce března 1941 zaplatilo kanceláři vrchního zemského rady více než 1,9 miliónů a na kolcích více než 800 000 K.

Zprávy pražského policejního ředitelství o odjezdech židovských vystěhovalců byly pouze kusé, například 10. října 1939 odjel dětský transport do Dánska s 25 osobami, 14. října 1939 obdobný transport s 62 dětmi do Palestiny, kam o pět dní později odjela i skupina 228 dospělých. 17. října odjelo dalších 364 osob přes Bratislavu na Haiti. V roce 1940 se s údaji o transportech již nesetkáváme, jedinou výjimkou byl transport odbavený 2. září z Hyberského nádraží s údajným cílem Šanghaj²⁶, který byl zřejmě také posledním transportem opouštějící oblast moci třetí říše.

V březnu 1940 vydal říšský protektor nařízení „o péči o Židy a židovské organizace“, na základě něhož bylo náboženským obcím uloženo pečovat o veškeré Židy v oblasti vystěhovalectví. V rámci svého úkolu mohli vybírat i poplatky, které vyžadovaly schválení říšského protektora. Židovské náboženské obce a jiné židovské organizace podléhaly plně Ústředně pro židovské vystěhovalectví v Praze. Nově byl zřízen Vystěhovalecký fond pro Čechy a Moravu, který byl nositelem majetku Ústředny. Fond byl zproštěn veškerých dávek a dozor nad ním vykonával velitel bezpečnostní policie. Motivem takového postupu byla snaha uzurpovat majetek obětí židovské genocidy a využít jej k národně-hospodářským cílům.

Druhé nařízení říšského protektora o péči o Židy a židovské organizace ze dne 12. října 1941 pověřilo Ústřednu likvidací majetku vystěhovalců. K likvidaci docházelo na návrh osoby s dispozičním právem k majetku a platily pro ni zvláštní právní předpisy.

5.3.4. Průkazy rodového původu

Jelikož rasová opatření vyžadovala v mnohých případech podání důkazu o rodovém původu a dosavadní způsob opatrování matričních výtahů a opisů byl nevhodný, bylo vydáno vládní nařízení ze dne 19. května 1939, o opatrování dokladů pro úřední důkaz rodového původu. V důvodové zprávě se uvádělo: „*Ježto rychlé a spolehlivé opatření dokladů je v eminentním zájmu veřejném,*

²⁶ V lednu 1940 se v žádostech jako cíl uvádělo Peru, Ekvádor, Šanghaj, v únoru už je na prvním místě Šanghaj, od června je jedinou možnou variantou.

*není možné nadále vystačiti s dosavadním postupem opatřování dokladů rodového původu a je nutno přikročiti k reorganizaci celé akce na řádném právním podkladě. Vzhledem k státoprávnímu postavení protektorátu a k povaze věci je třeba tyto věci upravit vládním nařízením na základě ústavního zákona zmocňovacího.*²⁷

Doklady samotné vydávalo ministerstvo vnitra, čemuž odpovídala povinnost úřadů, orgánů a soudů, aby na dožádání vydávaly ministerstvu listiny o osobním stavu, výpisy z veřejných knih a soudních spisů a osvědčení o zápisech v seznamu obyvatelstva.

Židé německé státní příslušnosti zapsaní v rodných nebo oddacích matrikách museli dle oběžníku ze dne 1. února 1940 přijmout přídavné osobní jméno, které je charakterizovalo jako Židy - muži jméno Izrael a ženy jméno Sára. Tuto skutečnost museli do jednoho měsíce oznámit policejnímu úřadu a písemně také stavovskému úřadu, u něhož bylo zapsáno jejich narození či sňatek. Od 1. března 1940 byli všichni Židé ve své občanské legitimaci označeni velkým „J“.

5.3.5. Jiná lokální omezení Židů v roce 1940

S jinými omezeními se setkáváme především v Praze, kde jejich rostoucí počet značně zasahoval do osobního života tamních Židů. Židům byl zakázán vstup a jakékoliv prodlévání ve veřejných sadech a zahradách, od září roku 1940 se zákaz týkal i vstupu do všech městských lesů. Od 20. února byl Židům zapovězen také vstup do kin a divadel. Zrušeny byly „židovské části“ restaurací a Židé mohli napříště chodit pouze do povolených židovských podniků. Majitelé podniků se museli rozhodnout, zda bude podnik pouze pro árijce či Židy a jakožto takový jej označit. Od července Židé nesměli užívat taxíků, zakázán byl také vstup na parníky.

5. srpna vydalo pražské policejní ředitelství vyhlášku, dle níž nemohli Židé (a později i jejich zaměstnanci) nakupovat v árijských obchodech mimo denní dobu od 11 do 13 hodin a od 15 do 16,30 hodin. Židům bylo zakázáno od srpna užívat jídelních a spacích vozů na říšských a protektorátních drahách. Ubytovat se v Praze bylo pro Židy možné pouze v hotelu Star a Fišer, později se možnost ubytování omezila pouze na hotel Tatra. Omezení Židy postihlo i v městské dopravě, neboť směli od 12. září 1940 užívat pro přepravu pouze poslední vůz elektrické dráhy, měl-li dvě plošiny. Neměl-li dvě plošiny, nemohli jej Židé užít vůbec. U přívěsných vozů se střední plošinou, směli Židé použít pouze zadní část vozu.

²⁷ PETRŮV, Helena. *Právní postavení židů v protektorátu Čechy a Morava (1939-1941)*. 1. vydání. Praha : Sefer, 2000. Str. 77.

5.3.6. Veřejné označení Židů

„Označení židů v protektorátu je politickým příkazem, jehož provedení je pro uklidnění protektorátu o to naléhavější ať kritičtější se vytváří zásobovací situace a ať silněji tím klesá nálada českého obyvatelstva. Židé jsou teď přece nositeli protiněmecké propagandy. Jejich označením dojde nutně k jejich oddělení od českého obyvatelstva, což ztíží výměnu ilegálních zpráv a vytváření říší nepřátelské nálady.“²⁸ Takto za označení Židů brojil K.H. Frank, považující další etapu diskriminace židovského obyvatelstva za nevyhnutelnou, ačkoli se říše dosud k této středověké metodě neuchýlila. K označení Židů páskami na rukávech tak, jak to požadoval Frank, ovšem nedošlo. Mezitím už totiž rozhodl Hitler a Heydrich mohl 1. září 1941 vydat policejní nařízení (viz příloha č. 6), kterým se ukládala Židům starším šesti let povinnost nosit ne levé straně prsou žlutou šesticípou hvězdu o velikosti dlaně, s černým vytažením a nápisem „Jude“ (§ 1). Židem byla osoba podléhající § 5 nařízení k zákonu o říšském občanství. Nařízení neplatilo pro manžela Žida, z jehož manželství vzešli nežidovští potomci a židovskou manželku u bezdětného smíšeného manželství za trvání manželství.

Nařízení dále zakazovalo Židům opouštět obvod obce, kde měli bydliště, pokud s sebou neměli písemné svolení místí policie (§ 2 písm. a). Židé nesměli nosit řády, čestné a jiné odznaky (§ 2 písm. b).

Porušení nařízení se trestalo pokutou do až do výše 150 říšských marek nebo vězením do šesti týdnů. Tím nebyla dotčena přísnější bezpečnostní opatření a trestní předpisy (§ 4).

5.3.7. Bytové poměry

Protižidovská omezení se dotknula všech stránek života osob židovského původu, nevyhnula se tedy ani otázce bydlení. V květnu 1940 vyšlo upozornění pro nájemníky v obecních domech, že podle zprávy v *Der Neue Tag* obdrží všichni neárijci výpověď. Na základě sdělení Ústředny pro židovské vystěhovalectví nesměli Židé v Praze najímat volné byty. Podle nařízení říšského protektora z 10. října 1940 mohly být byty a obytné místnosti pronajímány Židům pouze se souhlasem Ústředny. Pokud byly byty pronajímány v rozporu s nařízením, mohla Ústředna nařídit exekuci.

Dne 2. května 1941 vydal říšský protektor nařízení o pronajímání židovských místností používaných po živnostensku. Opětovný pronájem místností či nemovitostí, které byly najmuty Židy nebo židovskými podniky, podléhal přezkumu vrchního zemského rady. Ten mohl nájemní smlouvu z veřejného zájmu prohlásit k určitému dni za skončenou a nařídit vyklizení. Po uplynutí lhůty k vyklizení, mohl nařídit exekuci nuceným vyklizením.

²⁸ KÁRNÝ, Miroslav. „Konečné řešení“ : genocida českých židů v německé protektorátní politice. 1. vydání. Praha : Academia, 1991. Str. 72.

5.3.8. Vyloučení z odběru určitého zboží

Židé jakožto neplnoprávní občané byli omezováni také v odběru zboží určitého druhu. Dle vyhlášky ministerstva průmyslu Židé nesměli dostat tzv. šatenky, výjimkou byli Židé žijící ve smíšeném manželství. Židé tak byli omezeni na získávání oděvů z různých vetešáren, kterých mohli nabývat bez omezení. Vyhláškou ministerstva zemědělství byli Židé vyloučeni ze zvláštního přidělu cukru. Od 1. října 1941 byli Židé vyloučeni z odběru tabákových výrobků. Následoval zákaz odběru holicího mýdla, nárok na přídatkové mýdlo měli pouze děti do 1 roku věku.

Židy citelně zasáhla vyhláška ministerstva zemědělství ze dne 23. října 1941, která zakázala úplatný i bezúplatný výdej ovoce všeho druhu (čerstvého, konzervovaného i sušeného), včetně sušených plodů a ořechů, dále marmelády, cukrovinek, sýrů, džemů, ryb a výrobků z ryb, stejně jako drůbeže a zvěřiny, Židům. Seznam zboží se doplnil o lihoviny a o vína všeho druhu. Další vyhlášky v průběhu roku 1941 vyloučily Židy z odběru jablek, cibule, mandarinek, pomerančů, kaprů, cukrovinek, českého tisku a v období vánoc i kávy.

5.3.9. Jiné zákazy a omezení v roce 1941

7. ledna 1941 byli Židé celého protektorátu vyloučeni jakožto účastníci telefonních stanic. Výjimka byla připuštěna pouze pro lékaře, právní zástupce, porodní asistentky, nemocnice, židovské náboženské obce a policejně připuštěné zprostředkovatele zboží.

11. ledna 1941 byly okresní úřady oběžníkem ministerstva vnitra vybídnuty, aby Židům odebraly řidičské a jízdní průkazy.

6. února 1941 byla vyhláškou zemského prezidenta v Čechách Židům zakázán výkon rybářství.

3. března se začaly potravinové lístky, vydávané Židům, označovat velkým „J“.

31. března 1941 byly na základě vládního nařízení Židům odebrány honební lístky.

10. října 1941 byl v Praze vydán zákaz židovské hudby. Zakázáno bylo veřejné předvádění a mechanické reprodukování hudebních děl, u nichž byli součinní Židé nebo byli jejich skladateli. Zákaz se vztahoval také na nežidovská díla, při nichž byli použity texty židovských autorů.

14. října 1941 ukládal výnos ministerstva dopravy Židům povinnost dopravovat se v železniční dopravě pouze v nejnižší třídě.

Státoobčanský a zároveň majetkový dopad mělo jedenácté nařízení k zákonu o říšském občanství ze dne 25. listopadu 1941. Židé, kteří měli v den počátku účinnosti tohoto nařízení svůj obyčejný pobyt v cizině, ztráceli dnem účinnosti nařízení německou státní příslušnost. Obyčejným pobyttem pak bylo pobývání v cizině, které nebylo jen přechodné. Podle § 12 se

nařízení vztahovalo také na Protektorát Čechy a Morava. Majetek Židů, kteří takto ztratili německou státní příslušnost, propadl říši. Propadnutý majetek měl podle nařízení „sloužiti k podpoře všech účelů souvisejících s řešením židovské otázky“.

5.3.10. Lokální omezení v roce 1941

Policejní ředitelství v Hradci Králové vydalo 12. března 1941 vyhlášku, kterou se Židům zakazovalo užívání městských zimních lázní v Hradci Králové. Od 10. dubna se hradeckým Židům zakazovalo požívat městské autobusy v policejním obvodě Hradec Králové. Následovalo úplné vyloučení z možnosti dopravovat se autobusy a trolejbusy. Užít těchto prostředků mohli Židé pouze tehdy, jestliže se nemohli dopravovat jiným způsobem, avšak v případě přeplněného autobusu byli jako první vyloučeni, sednout si mohli pouze v případě, že místa nebylo třeba pro árijce. Omezení nákupní a návštěvní doby peněžních ústavů, bank a poštovních úřadů bylo podobné jako v Praze.

V Plzni byl Židům zakázán vstup na městský ústřední hřbitov sv. Václava a do tamního krematoria. Jiné hřbitovy mohly být navštěvovány pouze v době od 10 do 12 hodin, v témž čase mohly být konány pohřby Židů v krematoriích. Židé se nemohli zdržovat ve veřejných sadech a parcích, zákaz platil i pro navštěvování kin, divadel i zábavních podniků, třebaže jen občasného charakteru (lunaparky, cirkusy). Pro Židy byly uzavřeny také městské knihovny. Omezení nákupní a návštěvní doby peněžních ústavů, bank a poštovních úřadů bylo podobné jako v Praze.

Necitelnější byla omezení v Praze, kde Židé mohli nakupovat v árijských obchodech pouze od 15 do 17 hodin odpoledne, čímž se změnila vyhláška policejního ředitelství v Praze z 5. srpna 1940. Omezení se týkalo také řemeslných dílen a živností. Omezení se naopak nevztahovalo na lékárny. Podobně byla omezena možnost navštívit peněžní úřady a to pouze v době od 8 do 9 hodin dopoledne. Později se návštěvní hodiny změnily v intervalu od 12,30 do 13,30 hodin denně, v úterý a čtvrtek byla doba prodloužena do 16 hodin. Židé mohli v Praze užívat pouze poštovního úřadu č. 3 v Praze II., Ostrovní ulici č. 9 v době od 13 do 17 hodin. Zakázán byl také přístup do městských knihoven.

6. TOTÁLNÍ EXPROPRIACE

Tři výše zmíněná nařízení vytvořila pseudolegální rámec pro diskriminační omezování židovské menšiny do doby zahájení transportů na podzim 1941, jakožto poslední etapy „konečného řešení“. Nařízením o židovském majetku z 21. června 1939 se konkretizovala skupina osob, která měla být postižena genocidou. Záměrem nařízení o právním postavení Židů ve veřejném životě z 4. července 1939, byla úplná izolace židovské menšiny od protektorátního obyvatelstva. Konkrétní metody jejich expropriace byly dovedeny do detailu v nařízení o vyřazení Židů z hospodářského života z 26. ledna 1940. Miroslav Kárný uvádí: *„Cílem odžidovštění bylo dostat do německých rukou všechny ke tomu vhodné podniky, obchodní firmy atd. Při výběru uchazečů o židovské podniky se přiblíželo, aby Němci z protektorátního území získali zajištěnou existenci a aby co možná nejvíce příslušníků německého národa ze staré říše nebo z ciziny přeložilo své bydliště do protektorátu, aby si zde vybudovali novou základnu své působnosti.“*²⁹

Pražská úřadovna gestapa spravovala „nepřátelský“ majetek dosazenými správci, jehož hodnotu v březnu 1941 odhadl Účetní dvůr německé říše na miliardu marek, tj. 10 miliard korun. Přestože je tato částka z velké části tvořena arizovaným majetkem, je třeba podotknout, že „nepřátelský“ majetek tvořil například také zabavený majetek Sokola a Českého Červeného kříže. 2. září 1941 byl výnosem říšského protektora vytvořen Majetkový úřad, kterému postupně pražská úřadovna gestapa postoupila ke správě zabavené podniky, které dosud spravovala.

S částkou 6 miliard korun dle Weinmannovy zprávy operoval také Vystěhovalecký fond k prosinci roku 1942. Hlavní položku tvořilo 10 780 nemovitostí v hodnotě 4,1 miliardy korun. Jejich počet se zvýšil do roku 1944 na 19 159, z toho bylo 11 185 domů a 7 974 pozemků. Ústředna pro vystěhování mohla na základě nařízení z 12. října 1941, převzít likvidaci majetku židovských vystěhovalců, bylo-li to u ní navrženo sepsáním osobou oprávněnou k dispozici. To v praxi znamenalo, že Židé ve sběrném táboře při odbavování do transportu museli učinit toto sepsání, ba dokonce Ústředně předat plnou moc. Jelikož bylo nařízení publikováno již dva dny před odjezdem prvního transportu do Lodže, nevyhnula se tato expropriační procedura ani jejím obětem. Veškerý majetek (movitý i nemovitý) přecházel na Vystěhovalecký fond, s výjimkou toho, co měl Žid na sobě a v padesátikilogramovém kufru. Proto mezi polovinou února a počátkem prosince 1942 vlivem transportů vzrostl majetek ve správě tohoto fondu o pět a půl miliardy K. Jelikož se převádění majetku značně opožděovalo, lze považovat Weinmannovu zprávu za přibližnou, neboť konečný stav arizovaného majetku musel činit více než tam uvedená částka.

²⁹ KÁRNÝ, Miroslav. „Konečné řešení“ : genocida českých židů v německé protektorátní politice. 1. vydání. Praha : Academia, 1991. Str. 62.

Velkou majetkovou hodnotou nezahrnutou do přehledů Vystěhovaleckého fondu ani Majetkového úřadu bylo uloupené bytové zařízení. K 1. říjnu 1940 bylo registrováno 14 920 židovských bytů, počátkem prosince 1940 bylo již 12 577 předáno k dispozici bytovému pověřenci NSDAP. Zvláštní Treuhandstelle stačilo vyklidit pouze 2 101 bytů, jejichž nábytek byl oceněn na 25 milionů a uložen v 56 skladech o rozloze 36 400 metrů čtverečních. Kdyby Treuhandstelle mělo vyklidit zbývající byty, potřebovala by k tomu plochu třiapůlkrát větší než Václavské náměstí. Do té doby bylo získáno 2,9 miliónů textilií, stejné množství kuchyňského a domácího nářadí, půl miliónu skla a porcelánu, 61 tisíc elektrických předmětů, 52 tisíc koberců, 9 tisíc technických a optických nářadí, 144 tisíc obrazů, 2500 kol, 34 500 kožichů a kožešinových předmětů, 1,2 miliónu tun uhlí a dříví atd.

Ani tady se však expropiace nezastavila, její poslední akt se dohrával již ve vyhlazovacích táborech, kde se po zavražděných hromadily různé předměty, která třídila zvláštní vězeňská komanda. Protríděné věci se vlaky rozesílaly podle směrnic říšského vedení Říšské bance, ministerstvům, útvarům Waffen-SS i jednotlivým důstojníkům.

Přestože nám chybí přesné studie o finančních tocích v rámci protektorátních i říšských bank z prováděných arizací, lze odhadovat, že fašistické Německo arizační politikou v protektorátu získalo hospodářské hodnoty ve výši nejméně 20 miliard korun.

6.1. Práceschopní Židé

Před zahájením deportací žilo v protektorátu 88 105 Židů, jejichž věková struktura byla ve srovnání s protektorátním obyvatelstvem značně nevyvážená (viz příloha č. 7). Židé, snad cítící katastrofu ve svých kostech, přivedli na svět od začátku okupace do konce září 1941 pouze 299 dětí, celkový počet osob mladších 18 let činil pouhých 12,4% oproti 31% v rámci protektorátních obyvatel. Možnost vystěhovat se, se vybízela především mladším lidem, proto osoby nad 60 let tvořili 23,3% židovského obyvatelstva oproti 10% obyvatelstva protektorátního. 36,5% tvořili Židé mezi 18. a 45. rokem, zbylých 27,7% připadlo na osoby nad 45 let. Vidíme tedy, že stále převažoval zdravý počet práceschopných osob. Otázkou ale je, do jaké míry Židé mohli skutečně pracovat, neboť nařízení většině z nich znemožnila výkon povolání, ke kterému byli kvalifikováni. Židé se za každou cenu snažili najít zaměstnání, aby uživilí rodinu, která byla ochromena diskriminačními opatřeními a zabavováním majetku. Po pracovních silách v protektorátu byla značná poptávka, o čemž také vypovídá 48 000 neobsazených pracovních míst v létě roku 1941. Židé vyloučení z celé řady povolání byli nuceni vykonávat fyzickou práci ve stavebnictví, v průmyslu stavebních hmot a také v zemědělství. Jistě není překvapením, že Židé

od ledna 1941 neměli právo na podporu v nezaměstnanosti a pracovním úřadům bylo uloženo, najít jim práci na stavbách silnic, při pozemních pracech apod.

29. srpna 1941 byl vydán výnos o včleňování Židů do práce, na jehož základě náboženské obce musely zařídit lékařské prohlídky všech mužů. „Pracovní úřady je nasazovaly především na stavby silnic, pozemní stavby, do kamenolomů, cihelen, hornických podniků, páskoven, k dobývání kaolinu a k pracím melioračním. V průmyslu, obchodě a živnostech směli být židé zaměstnání také jen v uzavřených skupinách. Objednavatel židovských pracovních sil musel podepsat prohlášení, že židé u něho zaměstnání budou pracovat odděleně od nežidovských dělníků, že budou odděleně i ubytováni a stravováni.“³⁰ K 1. září 1941 bylo ze 17 681 mužů z ročníků 1891 - 1923 uznáno pro těžkou práci 4 878 (27,6%), pro středně těžkou práci 4 959 (28%), pro lehkou práci 5 674 (32,1%) a za nevhodné pro jakoukoli práci 2 170 osob (12,3%). Na druhou stranu nechtěli mnohé stavební podniky Židy přijímat. Zaměstnávání Židů s sebou totiž neslo technické a organizační podmínky, starší ročníky byly málo výkonné a déle přivykaly tvrdé práci, nehledě na to, že přijímáním Židů na sebe podnik sthával pozornost gestapa se všemi důsledky.

Aby si Židé zachovali holou existenci, přijímali veškerou práci, která se vyskytla. Tím si lze vysvětlit vzrůstající počet zaměstnaných Židů ještě dlouho po zahájení deportací do koncentračních táborů. Jak uvádí Miroslav Kárný, v oblasti pražského pracovního úřadu se mezi lednem a červencem 1942 snížil počet židovských mužů a žen v pracovním nasazení z 23 250 na 13 552, přestože se počet pracovních nasazených zvýšil z necelých 7 na 12 000, celkově o 72%.

7. KONEČNÉ ŘEŠENÍ ŽIDOVSKÉ OTÁZKY

V roce 1941 vstoupila rasová politika fašistického Německa do své poslední etapy - fyzické likvidace Židů. Podle historiků byla původní myšlenka „konečného řešení“ zmařena vývojem válečných událostí, neboť plánované bleskové tažení na podzim roku 1941 nepřineslo kýžený výsledek - možnost vysídlit židovské obyvatelstvo do oblasti Uralu. U.D. Adam taktéž chápal vystěhovaleckou politiku nikoli jako stupeň eskalované genocidy, ale jako její alternativu. Dle Raula Hilberga i Hitler váhal před dalšími kroky „konečného řešení“ a musel se přesvědčit, že možnost zbavit se Židů vystěhováním byla skutečně vyčerpána.

Expropriace a izolace Židů v „ghettech bez zdí“ byla jen předvojem poslední fáze genocidy. Šlo především o fyzické soustředění Židů v ghettech, jako tomu bylo například od začátku války v Polsku. Současně se v Německu připravovaly technické a organizační předpoklady proto, aby mohla být hrůzná myšlenka dovedena do konce. Administrativním předstupněm plynování v

³⁰ KÁRNÝ, Miroslav. „Konečné řešení“ : genocida českých židů v německé protektorátní politice. 1. vydání. Praha : Academia, 1991. Str. 70.

táborech Belzec, Sobibor a Treblinka byl například program euthanazie, který si začátkem války vyžádal 100 000 životů. Jednalo se o nevléčitelné pacienty v psychiatrických ústavech a právě vyškolený německý personál byl vhodným adeptem pro řízené vraždění v koncentračních táborech. Podobně tomu bylo s nucenou sterilizací, která byla před vypuknutím války provedena téměř u 400 000 slabomyslných, schizofreniků, epileptiků a alkoholiků. Během lékařských pokusů v Osvětimi byly sterilizovány tisíce Židů, existovala totiž myšlenka, že se sterilizace budou běžně provádět na okupovaných územích k zlikvidování slovanského obyvatelstva. Řada lékařů samozřejmě využívala Židy pro své nehumánní experimenty, ať už farmakologické či chirurgické.

Vyhlažovací genocidu poprvé pocítili sovětští Židé, kteří s počtem 5 miliónů tvořili nejpočetnější skupinu evropského židovstva. V rámci operace Barbarossy byl vydán komisařský rozkaz o fyzickém likvidování komunistů, sovětských aktivistů, veškerého židovského i cikánského obyvatelstva i „asiatských živelů“. Poslední fáze „konečného řešení“ se rozšířila na celé území říše v létě 1941. Cílem prvních transportů byl Generální gouvernement - území polského státu bez jeho nejvýchodnější části. Východní část Lublinska se měla stát „židovskou rezervací“, tedy místem, kde měly být shromažďovány „nepřátelské živly.“ *„Podle Himmlerova programu, předneseného tehdy před nejvyššími nacistickými funkcionáři, měl se Generální gouvernement stát „nádobou na smetí“, do které bude vraženo všechno, co bude vymeteno z německých provincií a pak z celého Německa.“*³¹ Podle plánů mělo být deportováno protektorátní, německé a rakouské židovstvo do 31. prosince 1941 do Lodže, Rigy a Minska. Úkol to byl prakticky nesplnitelný, řešením se tak na přechodnou dobu stal Terezín.

7.1. Akce Nisko

Prvními oběťmi deportací se v roce 1939 stali Židé z Moravské Ostravy a Frýdku-Místku. Tyto dva židovské transporty byly svým způsobem výjimečné, neboť byly vypraveny dlouho předtím, než Německo přistoupilo k systematické deportační politice. Dne 17. a 26. října 1939 vyjely do polské stanice Nisko nad Sanem dva transporty s 1292 muži. Jejich cílem bylo, spolu s dvěma vídeňskými a dvěma katovickými transporty, tzv. převrstvení - vytvoření tábora, kterým by proudily do „židovské rezervace“ nové transporty z okupovaných území i Německa. Přestože je tato epizoda často interpretována jako alternativa „konečného řešení“ - tedy vytvoření židovského rezervátu a poválečné přemístění Židů na Madagaskar, realita je strážlivější. Eichmannovi nařídil jeho představený, šéf gestapa Heinrich Müller, aby zabezpečil deportaci 70 - 80 000 Židů z katovického okresu na východ od Visly, společně s deportací Židů z Moravské

³¹ KÁRNÝ, Miroslav. „Konečné řešení“ : genocida českých židů v německé protektorátní politice. 1. vydání. Praha : Academia, 1991. Str. 40.

Ostravy. Touto akcí získané zkušenosti měly být využity při budoucích evakuacích větších rozměrů.

Deportace organizovala pražská a vídeňská Ústředna pro židovské vystěhovalce a ostravské gestapo, jako organizátor dobrovolné akce však vystupovala židovská náboženská obec. Dne 9. října dostala ostravská náboženská obec rozkaz, sestavit seznam osob ve věku od 17 do 55 let k dobrovolnému přeškolení. Jelikož počet přihlášených osob gestapu nevyhovoval, byla v ostravských listech uveřejněna výzva náboženské obce, aby se u ní přihlásily všechny židovské osoby. Ty musely podepsat „dobrovolné prohlášení“, že se za účelem svého vystěhování dobrovolně hlásí k přeškolení. Vzít si s sebou bylo povoleno batoh, chlebník a kufřík, proviant na dva až tři dny a peněžní hotovost ve výši 3000 K nebo 300 RM.

Teprve 12. října odletěl Eichmann spolu s Stahleckerem z Ostravy do Krakova s cílem vyhledat vhodné místo pro tábor. Z této cesty poslal 15. října zprávu, že transporty budou směřovat do Niska na Sanem. 17. října, paradoxně v den, kdy do Niska vyjížděl první transport, Hitler na poradě na nejvyšší úrovni rozhodl o ukončení celé akce. Deportace sice nebyly úplně zastaveny, ale pozornost se přenesla především na odsun statisíců Židů a Poláků na území bývalého Polska. Idea „židovské rezervace“ tak nikdy nebyla realizována. Jejimi alternativami byla velké ghetta v Lodži, Lublinu a na jiných místech polského území.

19. října, v době kdy dorazil první transport do Polska, obdržela brněnská úřadovna gestapa zprávu z berlínské centrály, že provádění dalších opatření k přesídlení je prozatím zakázáno. Nebylo však jasné, jestli se tento příkaz vztahoval na území celého protektorátu, proto až 24. října Eichmann z Berlína informoval o tom, že vzhledem k poměrně pokročilým přípravám akce a zatčení většího počtu Židů, kteří po jejím vyhlášení uprchli, může transport nejvýše o 400 mužích ještě vyjet. Druhý plánovaný transport žen ve věku 17 až 55 let měl vyjet 25. října. Po jeho ohlášení uprchlo na 90 Židů, zatímco ženy a děti byly propuštěny, zatčení muži byli zahrnuti do druhého transportu. Abecední soupis s 1292 jmény nerozlišoval, kdo a jakým transportem odjel. Vycházíme-li však z Eichmannovy zprávy, muselo s prvním transportem odjet 901 a osob a s druhým pak 391. 1. listopadu byl vypraven ještě třetí transport, který však do Niska nikdy nedorazil. Sestával se z 317 židovských mužů, zřejmě polského původu. Na základě Eichmannova pokynu byl transport v Sosnovicích zadržen, tam zřízený improvizovaný tábor byl však po delší době úplně rozpuštěn.

Z Vídně vyjely transporty dva, prvním odjelo do Niska 912 mužů a druhým pak 672. Třetí transport, původně plánovaný na 27. října, se již neuskutečnil. Konec deportací vyvolal spor mezi vedoucím NSDAP Bürckelem a zástupcem generálního guvernéra Seyss-Iquartem, obviňovaným

z ukončení deportací. Uklidnění přinesla až Eichmannova zpráva, že deportace kvůli technických potížím zastavil on sám.

Co se týče osudů deportovaných, byl rozdíl mezi těmi, kdo vyjeli před a po zákazu akce Nisko, tedy mezi ostravskými a vídeňskými transporty. Ostravští Židé byli nasazeni na výstavbu tábora, zatímco Židé z Vídně tam nikdy nedorazily. Josef Chahan uvádí: „*V táboře jsem nebyl. SS nám ukázali směr a prohlásili: Tam je zaslíbená země, tam vás čekají vaši bratři. Pak stříleli do vzduchu a museli jsme běžet. Běželi jsme přes demarkační čáru.*“³² Obdobný osud mělo zhruba tisíc osob z Katowic, Chorzowa, Bielska a jiných slezských obcí. Ostravští Židé byli podrobeni selekci, zůstali pouze osoby nezbytně nutné k výstavbě a provozu. Ostatní byli buď vyhnáni anebo ponecháni svému osudu. 13. dubna 1940 poslalo gestapo zbývajících 516 mužů domů. Celkově se z deportovaných Židů z Vídně a Moravské Ostravy vrátilo domů 657 osob, v převážné většině se však stali obětmi dalších etap „konečného řešení“.

7.2. Transporty do Lodže, Rigy a Minsku

V říjnu 1941 byly zahájeny první systematické deportace Židů do ghetta v Lodži. Úspěšný průběh války Hitlerovi umožnil, aby 17. září 1941 vydal pokyn k urychlenému vysídlení Židů na východ. Tento úkol měl plnit říšský vůdce SS Heinrich Himmler. V Lodži mělo být soustředěno na 60 tisíc Židů z Německa a Protektorátu. Odtud měli být na jaře 1942 přemístěni do vyhlazovacích míst. Brzy se však ukázalo, že lodžské ghetto kapacitně nestačí a proto nakonec přijmulo pouze třetinu plánovaného počtu deportovaných (20 000 Židů z Německa a 5 000 z Protektorátu).

Do Litzmannstadtu odjelo z Prahy celkem pět transportů, z nichž první odvezl do Lodže 16. října 1941 1000 žen, mužů a dětí. Povolání do transportů se museli dostavit několik dní předem na shromaždiště, kterým bylo bývalé výstaviště na místě dnešního Parkhotelu v Praze 7. Židé odevzdali klíče a předali i soupis všeho zbylého majetku. Jak již bylo zmíněno podle jedenáctého nařízení k zákonu o říšském občanství, propadl majetek zemi opouštějících Židů Říši. Jelikož ale Lodž v Říši ležela, Židé ji fakticky neopouštěli. I tady si však chladnokrevní právníci poradili - jelikož byli Židé považováni za „nepřátele Říše“, mohl být jejich majetek zabaven podle zákona, který pojednával o nepřátelském majetku. Do transportu si Židé mohli vzít pouze jeden padesátikilogramový kufr. V rychlém sledu následovaly první transport další čtyři, z nichž poslední odjel 3. listopadu. Každý z nich odvážel 1000 osob, z celkového počtu 5000 osob přežilo válku pouhých 272 z nich. Organizování transportů podrobně popsala historička Jaroslava Milotová v

³² KÁRNÝ, Miroslav. „Konečné řešení“ : genocida českých židů v německé protektorátní politice. 1. vydání. Praha : Academia, 1991. Str. 46.

knize *Okupační aparát a příprava transportů do Lodže*. Ze zápisů denních žurnálů vyplývá, že transporty byly vypravovány především ráno a dopoledne, s asistencí české policie (vyjma posledního transportu). Policie byla nasazena nejvíce u prvního transportu, kdy bylo v pohotovosti na 70 policistů.

Do lodžského ghetta přibylo mezi 16. říjnem a 4. listopadem na 19 945 osob - Židů z Vídně, Berlína, Lucemburku, Franfurktu nad Mohanem, Emdenu, Kolína nad Rýnem, Düsseldorfu a Hamburku. Podmínky pro Židy přicházející ze západní Evropy, ale i z našich zemí, byly obzvláště tvrdé, navíc zdejší ortodoxní židovská komunita žila dle tradice naprosto odlišným způsobem života. Otažitý přístup polských Židů k nově přichozím, často neznajících jidiš či polštinu a skoro středověké podmínky vytvářely pro mnohé traumatické prostředí.

Plány na deportace 50 tisíců Židů do Rigy a dalších 50 tisíců do Minska byly stejně nereálné jako kapacitní možnosti lodžského ghetta. Jediný transport, který byl z Protektorátu vypraven do Minska, odjel 16. listopadu 1941 z Brna. Tisíc Židů zde mělo zaplnit místo po povražděných členech místní židovské komunity. Židé zde umírali v nehumánních podmínkách, nebo byli zavražděni popravčími komandy, která zabíjela starce, děti, nemocné a vysílené osoby. Osvobození se dočkalo pouhých 13 brněnských Židů.

7.3. Terezín

Na sklonku 18. století nechal Josef II. vybudovat v severních Čechách opevněné město, které pojmenoval na počest své matky Theresienstadt. Na místech, kde se rozkládaly vesnice Německé Kopisty a Trávčice, vznikla pevnost s trojitým pásem hradeb, která měla sloužit jako opěrný bod ve válce s Pruskem - chránila vodní cestu na soutoku Ohře a Labe a hlavní vojenskou silnici z Prahy. Svůj účel Terezín ale nikdy nesplnil - Prusové město obešli, místo aby na něj zaútočili. Jelikož Terezín začal chátrat, byl roku 1887 zrušen jeho pevnostní charakter a stal se městem posádkovým. Malá pevnost - předsunutě obranné opevnění - zůstávala vězením pro vojenské a politické vězně. Za první světové války zde byli vězněni také sarajevští atentátníci - Princip, Gabrinovič a Grabec.

Po německé okupaci Československé republiky se započala další - nejhrůznější - etapa tohoto více než staletého města. Jelikož lodžské ghetto nebylo schopné pojmout velké množství Židů, uvažovalo se o jejich koncentraci na českém území. Původně měla být zřízena dvě ghetta - jedno pro Čechy a druhé pro Moravu - v blízkosti městských center s vysokou koncentrací židovského obyvatelstva. Tábor v Čechách měl být pracovní, moravský pak zaopatřovací, zřízen měl být nejspíše v Kyjově. Nakonec nacisté rozhodli o vytvoření ghetta pouze v Terezíně, který

odpovídal svým pevnostním charakterem a izolovaností. Terezín tvořila Malá pevnost, jedenáct kasáren, množství vojenských objektů a 218 civilních domů.

7.3.1. Malá pevnost

10. června 1940 převzalo Malou pevnost gestapo, které zde zřídilo pobočnou věznici. Den nato sem putovali první vězni, jejichž počet byl koncem roku 1940 kolem tří set. Většina z nich zde pobývala pouze přechodně do doby, než byli transportováni do koncentračního tábora v Dachau či jinde. S postupem sovětských armád ubývalo koncentračních táborů a vězni byli přemístováni do Malé pevnosti, kde v roce 1945 pobývalo na 5 000 vězňů.

Ačkoli vězeňský řád zakazoval bití a jakékoli hrubé zacházení s vězni, realita odpovídala nejtěžším koncentračním táborům. Židé byli stíhaní tresty ještě ostřejšími. Vězni žili v tmavých a vlhkých celách, 12 metrů dlouhých a 4 metry vysokých. Polovinu místnosti zabíraly dvouposchodřové palandy se zavšivenými slavníky, uprostřed se nacházela primitivní lavice, kde se odbývala strava. Od konce roku 1942 se nesmělo na celách svítit a kamna se mohla používat jen v nejtušších mrazech. Strava dosahovala pouze 800 kalorií (příjem nepracujícího člověka by měl denně činit 2400 kalorií) a sestávala se z černé tekutiny zvané „káva“ a z chleba s rozemletým senem na snídani, na oběd a večeři byla zelná polévka se zeleninou dle ročního období, která však bývala shnilá a nepoživatelná. Všechna zelenina vypěstovaná na polích poblíž Terezína byla odesílána na pražské gestapo. Tučné a často závadné maso z nucených porážek, dostávali vězni dva dny v týdnu. Od ledna 1944 nebylo podáváno ani jedno pevné jídlo, pouze polévky, káva a kousek chleba. Do pevnosti docházely i balíčky, které však zabavovali dozorcí a často jich používali pro výkrm drůbeže. Ze zbytků, které se nehodily ani pro vepře, se vařila polévka s kousky shnilého chleba a buchet. Strava a nuzné podmínky přispívaly ke vzniku nemocí a epidemií, které se mezi zbídačenými vězni velmi rychle šířily.

Velitelem věznice byl vězni i důstojníky obávaný SS hauptsturmführer Heinrich Jöckl. Přezdívalo se mu Pindřa či Kačer, podle hlasu, který se v záchvatu vzteku měnil v kachní kvákání. Jeho otřesné zacházení s vězni, týrání a ubíjení k smrti dosvědčilo na 100 osob, které se dostavily k soudnímu přelíčení u Mimořádného lidového soudu v Litoměřicích v roce 1946. Jöckl se svými podřízenými vězně tloukl klackem a důtkami, ránami vyrážel zuby a protrhával ušní bubínky. Jednomu vězni polámal žebra, jinému roztrhl ústa od ucha k uchu, který se proto v noci oběsil. Jeho kruté týrání, které neznalo mezí - vězni bylo srovnáváno pouze s tábory jako Osvětim a Mauthausen - bylo litoměřickým soudem potrestáno trestem smrti a popravou.

Malou pevností neprocházeli pouze vězni političtí, ale také osoby bojkotující práci v továrnách pohánějících třetí říši a osoby s narušenou morálkou, říkalo se jim „pracáci“. Po pár týdnech byly

tyto osoby obvykle propuštěny. Skupina tzv. „zvláštních vězňů“ měla velkou šanci na přežití, jednalo se například o členy rodiny dr. Beneše a cizince. Tito vězni neměli s ostatními moc společného, mohli se stravovat z kuchyně SS, mohli číst noviny, přijímali a odesílali poštu bez cenzury a dostávali neporušené balíčky.

V pevnosti byly vězněny i ženy, jejichž počet začal po prvním transportu z roudnického gymnázia rychle narůstat³³. I v jejich řadách se rozlišovalo na kategorie vězeňkyň, židovské ženy byly odděleny od zbytku. Vězeňkyně pracovaly na polích, starší z nich v dílnách. Jejich dozor vykonávaly povětšinou manželky dozorců z mužského oddělení. Tak jako i mužský dvůr byl i ženský přeplněn a celý pro 45 osob obývalo až 70 vězeňkyň. V roce 1945 bylo v ženském dvoře kolem sta žen, v židovské cele až dvě stě. Ženy tak musely spát vsedě opírajíc se o jiné. Nemocné ženy ležely mezi zdravými, až na lékařskou prosbu byla v ženském oddělení zřízena přepážka, za kterou byla čtyři lůžka. Zde ležely ženy s infekčními chorobami a ženy těžce nemocné, na stejném místě pak rodily ženy, které nesměly být převezeny do litoměřické porodnice. Jednalo se například o ženu partyzána ze Železných hor, jejíž porod byl proveden bez jakýkoli nástrojů na improvizované marodce, pupeční šňůra musela být děťátku oddělena gumou vytaženou z prádla. Děti byly matkám odebrány, jejich osud se zpravidla nepodařilo zjistit.

Řemeslníci byli posíláni do dílen, ostatní vězni pracovali ve stájích, na stavbě a v okolí Terezína. Výtěžek práce vězňů odváděný pražskému gestapu tvořil 20 000 RM měsíčně, v to nepočítaje zeleninu, mléčné výrobky a maso. Pracovalo se v balíčkárně, v holírně, táborové kuchyni, v kantýně a kuchyni SS, v řemeslných dílnách a ve stavební četě, své uplatnění nalézali také malíři a zedníci. Pracující v pevnosti sice byli chráněni před nepřízní počasí, zato byli často ve styku s důstojníky gestapa. Nejlepší postavení měli řemeslníci pracujících v dílnách, kde neměl Jöckl příležitost řídit, neboť to dozorce Sternkopf³⁴ považoval za vměšování. V dílnách se mimo jiné opravovala rádia, vězňům se tak naskýtal možnost odposlouchávat zahraniční zprávy. Po vzoru koncentračních táborů vítal v průčelí každého nápis „Arbeit macht frei“ - práce osvobozuje. Svobody ale většina z nich nedosáhla a práce se často stávala synonymem pro týrání a ubíjení.

Na stavební práce dohlížel Tomáš Soukup, který se naoko choval velmi přívětivě, ale ve skutečnosti vězně nutil k sebevraždě oběšením drátem, který nosil při sobě. Na konci války se oběsil i on. Nejvíce vězňů otročilo v tzv. aussenkomadech na venkově. Pracovalo se při nakládání těžkého zboží do vagónů a na lodi, na jatkách, v cementárně, v olejárně i v továrně na kůže či letecké součástky. V roce 1944 se započalo se stavbou podzemní továrny na výrobu součástek

³³ Učitel německé školy v Roudnici nařkl studenty gymnázia z přípravy atentátu na jeho osobu. 85 studentů bylo odvezeno do Malé pevnosti, někteří z nich putovali do koncentračních táborů. Zemřelo na 65% z nich.

³⁴ Sternkopf prováděl dozor nad kovárnou, zámečnickou a truhlářskou dílnou. Vězně nikdy nebil, jednou je dokonce varoval před Jöcklovou razií. Tento muž, který představoval mezi dozorci světlou výjimku, umožnil některým vězňům setkat se se svými rodinami, jiné varoval před gestapem.

zbraní a dálkových střel. Za krátkou dobu bylo vybudováno na 36 kilometrů chodeb, což ilustruje k jakému vražednému tempu práce byli vězni nuceni. V dole Richard pracovali vězni ze zvláštního koncentračního tábora vybudovaného v Litoměřicích, který byl pobočkou koncentračního tábora Flossenbürg. V roce 1945 zde vypukla epidemie skvrnitého tyfu a práce byly zastaveny. Jiné venkovské komando budovalo protitankové zákopy, nasazení byli Židé i nemocní a staří. Ženy do roku 1943 pracovat nemusely, ale práci vyhledávaly samy, aby se nemusely celý den zdržovat v chladných a vlhkých celách. V dílně se malovaly knoflíky a pletly se vložky do vojenských bot, jiné ženy pracovaly na polích.

Nejtěžší práce museli v Malé pevnosti vykonávat Židé. Nesměli dostávat balíčky ani pokrývky, zacházelo se s nimi zvláště krutým způsobem, neboť nebyl žádný zájem na jejich zachování. „V roce 1943 například každou sobotu vytáhli z nastoupené řady jednoho, zavázali mu šátkem oči a přibližující dozorce rozkázal, na kolik lidí má nešťastníka ukázat. Ti pak byli vyraženi a během dne zavražděni. Docházelo při tom k otřesným scénám, když nevidoucí ukázal třeba na svého otce, bratra či syna. Gestapáci se při tomto "vybírání" velmi dobře bavili, na svůj výmysl - "terezínské selekce" - byli hrdí.“³⁵ Tím ovšem kruté zacházení s Židy nekončilo - pro pobavení museli bitím zkrvavení vězni válet sudy, jejich zemdlelá těla byla pak pro dokončení „představení“ přejížděna nákladním autem. Jöcklova vynalézavost v týraní vězňů byla nevyčerpatelná, o čemž svědčí také jeho záliba v poštvávání psů na vězně. Dozorci se předháněli, kolik Židů zabijí, jedním z nich byl také Albin Storch, který nechával vězně zasypávat na východní straně pevnosti, kde se zavážel močál a pracovalo se na poli. Mnoho vražd mělo na svědomí také duo Hanuš a Kulka, sudetští Němci, kteří vězně ubíjeli a topili v močálu.

Týraní vězni, žijící v nuzných podmínkách bez dostatečné stravy, podléhali často angínám, zápalům plic, střevním chorobám, revmatismu a zánětům dýchacích cest. Výjimkou nebyla ani úplavice či tuberkulóza, v roce 1945 se zde objevil dokonce i břišní a skvrnitý tyfus. Do litoměřické nemocnice bylo posíláno skutečné minimum vězňů, většina mohla být ošetřena pouze dva dny v týdny, brzy ráno či pár minut po apelu. Židovští vězni nesměli být ošetřováni vůbec, přesto se mnohé operativní zákroky odehrávaly tajně v noci. Léků bylo málo, někdy byly získávány od správy věznice nebo z tajných zásilek. Na jaře 1945 byl k dispozici pouze aspirin, harburn a jediným dezinfekčním prostředkem bylo chlórové vápno.

Mrtví se pohřbívali pouze zpočátku, celkem bylo vypraveno asi 17 pohřbů. Po zřízení ghetta a nového krematoria tyto civilní pohřby skončily. Mrtví s vybitými zlatými zuby a označení pouze lístkem na levé noze, byli zvláštním komandem převáženi do krematoria, odkud se jejich popel vracel zpět do pevnosti. Ten v roce 1944 nechal Jöckl vysypat do řeky Ohře. V Malé pevnosti se

³⁵ KULIŠOVÁ, Táňa; LAGUS, Karel; POLÁK, Josef. *Terezín*. 1. vydání. Praha : Naše vojsko, 1967. Str. 38.

také od roku 1943 odehrávaly popravu, doložené pouze svědectvím vězňů. Popravu bez soudního rozsudku mohl nařít pouze Himmler a od roku 1943 také K.H.Frank. Po smrti vězně se vydával úmrtní list, kde se v rubrice o příčině smrti zaznamenávala „exekuce zastřelením“, od roku 1944 nesměl být údaj o popravě uváděn. Odhaduje se, že zde bylo bez soudního rozsudku popraveno na 250 lidí.

Rozkaz k likvidaci Malé pevnosti přišel 27. dubna 1945 z úst Himmlerova zástupce dr. Kaltenbrunera. Všechny ženy měly být propuštěny, 150 mužů mělo být převezeno do bezpečného zajištění a zbytek propuštěn. Od této doby sice nesměly být prováděny žádné exekuce, byť by šlo o odsouzené řádným či policejním soudem, Jöckl nicméně v jejich likvidování pokračoval a ještě 2. května zde bylo zastřeleno více než 50 vězňů. Malou pevností prošlo 30 000 vězňů. Vlivem nemocí a týrání zde zemřelo dva tisíce osob, ostatní většinou zahynuli v koncentračních táborech.

7.3.2. Ghetto Terezín

11. října 1941 se Heydrich, který vystřídal na Pražském hradě Neuratha, vyjádřil o „židovské otázce“ takto: „*V protektorátě žije t.č. na 88 000 židů, z toho v Praze 48 000, v Brně a Moravské Ostravě po 10 000, zbytek je roztroušen po celém protektorátu. Za účelem evakuace budou tyto židé v průběhu příštích týdnů soustředěni na jednom místě, které bude ještě definitivně určeno, jako v jakémsi vystěhovaleckém táboře a mužové budou nasazeni ke povinné práci. Prvních 5 000 židů bude po 15. říjnu evakuováno na východ přes Litzmannstadt.*“³⁶ Původně se uvažovalo o zřízení sběrného tábora na husitském hradě Starý Tábor nebo v Terezíně. Jak bylo poukázáno, válečná strategie na východě nedoznala očekávaných výsledků, čímž se „ghettoizace“ stala nevyhnutelnou. Terezín se měl stát soustředovacím a průchozím táborem pro české Židy. Po jejich transportu na východ se měla pevnost přetvořit na vzorné německé sídliště a efektně tak přispět ke germanizaci českých zemí.

První pracovní oddíl 342 mužů, tzv. aufbaukommando, odjelo do Terezína 24. listopadu 1941. Vybudování tábora představovalo práci na několik měsíců, avšak vzápětí (1. prosince 1941) bylo do Terezína dopraveno prvních tisíc vězňů z Prahy, 2. prosince přibylo dalších tisíc vězňů z Brna. 4. prosince přijel tisícilenný pracovní transport mladých mužů. Současně přijel z Prahy tzv. štáb - nacisty jmenovaná židovská „samospráva“ tábora.

V jejím čele stál židovský starší (Judenätester) se svým zástupcem a radou starších. Samospráva byl plně podřízena nacistickému vedení a příkazům, takže její možnosti změnit osud vězňů byl nulový. Soustředění Židů v Terezíně mělo probíhat hladce a nenarušit život v

³⁶ KÁRNÝ, Miroslav. „Konečné řešení“ : genocida českých židů v německé protektorátní politice. 1. vydání. Praha : Academia, 1991. Str. 81.

protektorátu, čehož nacisté dosáhli rozšířením klamné představy o tom, že ghetto bude samosprávným územím, kde budou Židé klidně žít až do konce války. Postupovalo se podle ověřeného schématu - Židé byli nuceni odevzdat svůj majetek, odcestovat mohli pouze s 50 kilogramovým kufrem. Za první měsíc dorazilo do Terezína na 7 350 protektorátních Židů, jež museli z Bohušovic nad Ohří pokračovat pěšky do asi tři kilometry vzdálené pevnosti. Židé žili v nuzných ubikacích, zprvu všichni pospolu, brzy byli muži odděleni od žen s dětmi.

V čele tábora stála komandatura SS, v čele s SS-Oberführerem dr. S. Seidlem, později A. Burgerem a K. Rahmem. Komandatura vězně mučila i vyslychala, v lednu a únoru 1942 konala také dvě hromadné popravy pro nicotné přestupky, například nepozdravení příslušníka SS nebo nedovolené odeslání zprávy. Jindy byli nepohodlní Židé přemísťováni do věznice v Malé pevnosti. Život v táboře se odvíjel od přísného řádu, denních rozkazů a zvláštních nařízení. Vězni museli mít jednotně ostříhané vlasy, museli zdravit muže v uniformě a odevzdat peníze, cigarety, tabák, konzervy, léky, hudební nástroje, zubní pasty, dopisní papíry, poštovní známky, zápalky i šperky. Jestliže byl tento kontraband u vězně nalezen, čekal ho trest ve výši deseti až padesáti ran holí a uvěznění v bunkru. Od 2. prosince 1941 nesměl nikdo z Terezína odesílat dopisy, avšak balíčky a psaní mohly do pevnosti docházet. Jídlo tvořila náhražková káva, v poledne polévka s tuřínem, k večeri se vydával chléb a jednou za dva dny kousek válečného margarínu.

Židé stále věřili, že nuzné podmínky v ghettu přečkají a budou se moci vrátit domů. Tato iluze vzala velmi brzo za své. Již 9. ledna 1942 odjel tisícičlenný transport do Rigy, první z celkových 63 transportů na východ. Sen o tom, že se Židům podaří v Terezíně přečkat válku byl narušen strachem z transportů, což celkově ovlivňovalo pracovní i morální postoj vězňů, jež chtěli v pevnosti zůstat co nejdéle.

O jedenáct dní později se z popudu R. Heydricha konala na předměstí Berlína konference ve Wannsee, která měla stanovit cíle a zásady „konečného řešení židovské otázky“. Terezín byl potvrzen jako sběrný a průchozí tábor pro Židy z protektorátu, měl se ale také stát starobním ghettom pro Židy z Německa a Rakouska a současně být decimálním i dezinformujícím prostředkem pro nacistickou demagogii. Do Terezína měly být soustředěny nejenom osoby nad 65 let, ale také nositelé vysokých vojenských hodností (železný kříž EK I.), politici, vědci i další lidé s vazbami do ciziny. Terezín jakožto starobní ghetto mělo navenek uchránit jeho skutečnou tvář. To s sebou neslo také nutnost zvýšit ubytovací kapacity a přeměnit tábor na celé město. Na základě Heydrichova výnosu byla zrušena obec Terezín a civilní obyvatelstvo se muselo do konce června vystěhovat. První transport z Berlína odjel již 2. června 1942, stejný měsíc jej následovalo dalších 13 transportů a 10 pak z Mnichova. Do druhé poloviny roku 1942 přijelo z Německa 142 transportů s 30 989 vězni a z Rakouska 11 transportů s 11 992 vězni. Z okupovaných

pohraničních území putovalo do Terezína v osmi transportech 355 osob. Pro Židy z Německa, Rakouska a od roku 1943 i z Holandska představoval Terezín - někdy dokonce označovaný jako „lázně Terezín“ - vysvobození před deportacemi na východ. Velká většina z nich musela uzavírat tzv. smlouvy o zakoupení domova (Heimeinkaufsvertrag), které je stály prakticky celý majetek. Jestliže tito staří lidé vůbec přežili nemoci a hlad, byli nakonec deportováni na východ mezi prvními.

Počátkem roku 1942 se zhroutily základní životní funkce města, nově 6000 příchozích muselo spát na zemi či ve vlhkých kasematech, bez vody, světla a hygienických zařízení, málokdo měl slamník nebo alespoň dřevitou vlnu. Nedostávalo se zásob vody ani elektřiny, kuchyně nestačila vařit a před latrínami se stály fronty ve dne v noci. Již koncem roku 1942 se zde vyskytla tyfová epidemie, další byla hlášena v únoru roku 1943. Dva tisíce vězňů trpělo tuberkulózou, rozšířila se i epidemie žloutenky. Typické byly neduhy pravidelně se objevující v koncentračních táborech: edémy z hladu, hnisavá kožní onemocnění, flegmóny, abscesy a furunkulóza. Do 20. dubna 1945 zde zahynulo na 34 000 Židů, tedy každý čtvrtý. Mrtví se spalovali v narychlo zřízeném krematoriu.

V září roku 1942 ghetto dosáhlo hranice své ubytovací kapacity s 58 491 vězni (viz příloha č. 8). Mezi dubnem a zářím 1942 se počet vězňů zvýšil čtyřikrát, úmrtnost až patnáctkrát. 18. září Terezín dosáhl nejvyššího vězeňského stavu, v tento den zde zemřelo 156 osob, nejvíce v jediném dni. Katastrofální situaci výskytu častých epidemií a nedostatku místa (na jednoho vězně připadalo pouze 1,6 metru čtverečního) se berlínská ústředna gestapa jala řešit zvýšením počtu transportů na východ.

Zatímco osudy prvních transportovaných nemusely končit nevyhnutelně smrtí (většina Židů byla rozptýlena v ghettech v Polsku, asi 6 000 pracovalo v Majdanku. Vyhladověním nebo v plynové komoře byli likvidováni pouze pracovní nezpůsobilí), transporty od jara do podzimu 1942 znamenaly okamžitou záhubu všech vězňů do nich zařazených. Výjimečně se zachránili pouze ti, kteří byli určeni k obsluze vyhlazovacích zařízení. Vězni ze šesti transportů určených do Minska byly zastřeleni ranou do týla tak, aby padly do vykopané jámy v lese u Malého Trostince. Jiný transport byl zastaven již Baranoviči a obdobně zlikvidován v lese opodál vesnice Kolpenice. Počet obětí na cestě do Minsku se odhaduje na 5000, 18 000 vězňů bylo zavražděno ve vyhlazovacím táboře Treblinka. 26. října 1942 odjel první transport do Osvětimi - Birkenau, od té doby směřovaly všechny transporty pouze tam.

Jednou z forem odporu a nezlomnosti se v Terezíně stala kultura, která přinášela naději a napomáhala odbojovým akcím. Komandatura se o kulturní život začala více zajímat po roce 1942. O divadelních představeních a koncertech musela být podávána hlášení a komandatura je

hodnotila. Pořádaly se recitační večery, přednášky, koncerty, opery i divadelní představení. Večery bývaly zasvěcené poezii i krásné literatuře, neboť knih bylo nedostatek. Hrála se Gogolova Ženitba, Karafiátovy Broučci, Kytice, Langerův Velbloud uchem jehly, atd. Památným představením byla v listopadu 1942 Prodaná nevěsta v provedení Rafaela Schächtera. Neméně známou se stala dětská opera Brundibár, složená Hansem Krásou na slova Adolfa Hoffmeistera. Cenným dokladem o Terezíně představovalo také výtvarné umění, v němž B. Fritta, F. Bloch, L. Haas či N. Troller zachytili skutečnou tvář terezínského ghettta. Díky Friedl Dicker - Brandeisové, která vyučovala kreslení v dětských domovech Terezína, se nám dochovalo na 5 000 kreseb o dětských zážitcích, snech i smutcích. Děti do 15 let bylo v Terezíně na 10 500, 250 dětí se zde narodilo, ale pouze desetina z nich se dočkala osvobození. Z necelých osmi tisíc dětí do 15 let deportovaných na východ, přežilo pouze 242. V domovech se tajně vyučovalo bez knih a školních pomůcek, dochovaly se také časopisy s kresbami, povídkami a básněmi, jako například Vedem.

Válečné neúspěchy Německa - porážka u Stalingradu a v severní Africe - znamenaly obrat ve 2. světové válce. 18. prosince 1942 vydalo dvanáct spojeneckých vlád včetně československé exilové vlády prohlášení, ve kterém odsuzovali vyhlazování židovského obyvatelstva Německem. Tyto zločiny zmenšovaly naději na iluzorní uzavření míru s angloamerickými spojenci, Německo se tudíž snažilo zlepšit dojem. Himmler se zaměřil na Terezín a dal na sedm měsíců přerušit transporty do vyhlazovacích táborů. Na podzim roku 1942 byly zřízeny „obchody“, v nichž si Židé mohli za poukázky nakoupit předtím zabavené zboží, fungovala také „kavárna“, kde mohli vězni za vstupenku poslouchat hodinu a půl hudbu a dát si náhražkovou kávu. Od roku 1943 probíhalo zkrášlování města, pojmenovávání ulic a fungovat začala i Banka židovské samosprávy, která však v reálu disponovala bezcennými penězi. Silničním obchvatem a železniční vlečkou vedoucí přímo do města byla dokončena úplná izolace od vnějšího světa. Falešný obraz Terezína měl Německu vytvořit celosvětové alibi, což se po návštěvě mezinárodní delegace skutečně stalo. Dne 23. června 1944 se uskutečnila návštěva Mezinárodního výboru Červeného kříže. Delegát dr. Maurice Rossel doprovázený dvěma dánskými představiteli nepoznal dokonale zinscenovanou přehlídku německé propagandy. Ve své zprávě Rossel dokonce uvádí: „*Řekněme, že náš úžas byl mimořádný, když jsme v ghettu našli město, které žije téměř normálním životem...*“³⁷ Rosselova zpráva byla pro nacistické Německo vším, co potřebovalo - Terezín byl označen jako tábor konečný, odkud nikdo není dále transportován.

Jelikož byl Terezín přeplněn, v červnu zde žilo na 46 000 vězňů, odjely do Osvětimi v roce 1943 ještě dva transporty. Po povstání ve varšavském ghettu byly deportovány osoby

³⁷ Kolektiv autorů. *Židé : dějiny a kultura*. 3. vydání. Praha : Židovské muzeum, 2005. Str. 76.

potencionálně nebezpečné - tedy mladí Židé se svými rodinami. Nacistická propaganda toho využila k vytvoření rodinného tábora, který byl vydáván za „pracovní tábor Birkenau u Nové Beruně“. Existovala totiž obava, že by delegace chtěla zavítat také sem. Vězňové se zde těšili určitým privilegiím, neprošli například selekcí a muži s ženami od sebe nebyli odděleni. Děti dostávaly v nově zřízeném dětském bloku o něco lepší stravu. Přestože se tábor postupně vylepšoval, úmrtnost neklesala, z 5000 vězňů zemřelo do 8. března 1944 1200 osob. Pro pobyt v táboře byla stanovena pouze půlroční karanténní lhůta a tak bylo v noci na 9. března 1944 zavražděno zbylých 3792 vězňů, mezi nimi bylo více než 3700 českých Židů. Za celých šest let německé okupace šlo o největší hromadnou popravu českých občanů. Rodinný tábor byl doplněn v polovině května o další tři terezínské transporty. Jakmile se však ukázalo, že delegace svoji plánovanou návštěvu neuskuteční, byl tento tábor v noci na 12. července 1944 zlikvidován. Část vězňů byla odeslána na práci do Říše a asi 6 000 vězňů skončilo svůj život v plynových komorách.

Jako nepochopitelné se jeví, proč Rossel pomohl rozšiřovat nacistickou lež, v té době totiž Červený kříž měl k dispozici autentické informace o deportacích z Terezína do Osvětimi, včetně zprávy dvou uprchlých vězňů. Stejně otázky vyvolává také skutečnost, že výbor nevyužil možnosti prohlídky „židovského pracovního tábora“. Již 1. července 1944 odeslal Rossel německému ministerstvu zahraničí děkovný dopis, kde také přiložil vlastní fotografické snímky z Terezína. Mezi nimi byly i fotografie usmívajících se dětí před pavilónem, zřízeným pouze na jeden den. Všechny tyto děti zemřely v plynových komorách.

Aby toho nebylo málo, byl o Terezíně v srpnu a září 1944 dokonce natočen propagandistický film. Na záběrech se objevila banka, kavárna, zasedání rady starších, kabaret v přírodě i představení opery Brundibár. Film ilustrující „šťastný život“ v ghettu silně kontrastuje s jedenácti likvidačními transporty do Osvětimi vypravenými právě v období mezi 28. zářím a 28. říjnem. Deportováno bylo na 18 400 vězňů, včetně téměř všech členů rady starších a jejich rodin. Z nich přežilo pouze 1574 osob. Po odchodu poslední vlny transportů zůstalo v Terezíně na 11 000 vězňů. Pracovní síly musely nahrazovat ženy, děti a mladiství. Od prosince 1944 přijelo do Terezína 1 400 slovenských Židů ze Sereď, což rozptýlilo obavy ohledně úplné likvidace tábora. Počty byly doplněny také o členy smíšených manželství a židovské míšence.

Blížící se konec války zvyšoval nervozitu v řadách SS, Terezín měl být i nadále propagandisticky využit, na druhé straně probíhaly přípravy na fyzickou likvidaci vězňů. Počátkem února 1945 Himmler dovolil, aby do Švýcarska odjelo 1 200 vězňů. V dubnu 1945 odvezly židovské vězně z Dánska autobusy švédského Červeného kříže. Od 20. dubna 1945 do osvobození putovaly do Terezína evakuační transporty z koncentračních táborů a počet vězňů se tak zvýšil o 15 000.

Zbídačení Židé umírali už ve vagónech, při pochodech nebo záhy po příchodu do Terezína. 24. dubna 1945 se vyskytl první případ skvrnitého tyfu, který se začal velmi rychle rozšiřovat.

2. května 1945 převzal bývalé ghetto Terezín a Malou pevnost pod svou ochranu zástupce Mezinárodního výboru Červeného kříže Paul Dunant. 5. května odešli poslední příslušníci SS a 8. května vstoupily do města první oddíly Rudé armády. Další boj byl veden s epidemií tyfu. Do Terezína bylo přesunuto 5 polních nemocnic s mobilními laboratořemi, odvěšivovacími stanicemi a koupelnami. Mezi 6. a 16. květnem epidemie kulminovala, na Terezín byla vyhlášena čtrnáctidenní karanténa. V posledních dnech války a prvních dnech míru zemřelo na tyfus 1500 osob, z toho 43 židovských zdravotníků. Od 23. května začala působit československá repatriační komise, mnozí vězňové ještě i měsíc zůstali a pomáhali udržet bývalé ghetto v provozu. Osoby opouštějící Terezín byly vybaveny šatstvem, jídlem a nezbytnými finančními prostředky. Mnoho polských, německých a rakouských Židů se nechtělo vrátit do svých zemí a žádali o vystěhování do severní Ameriky nebo Palestiny. Ti odcházeli z Terezína až v červenci a srpnu 1945. 11. května 1945 Česká národní rada formálně zrušila bývalé ghetto, od 19. června 1945 zněl název tábora „Bývalý koncentrační tábor, Terezín-město“.

Celkem terezínským ghetttem prošlo na 155 000 Židů, 35 000 zemřelo přímo v Terezíně, 83 000 vězňů bylo zavražděno v koncentračních táborech. Dopaden a odsouzen k smrti byl první a poslední velitel tábora - Seidl a Rahm. Burger dvakrát unikl z vězení, zemřel nepotrestán v sedmdesátých letech.

8. GHETTA, KONCENTRAČNÍ TÁBORY A VYHLAZOVACÍ TÁBORY, KOMBINOVANÉ TÁBORY

System ghett, koncentračních a vyhlazovacích táborů se v očích nacistického Německa stal prostředkem, jak Židy soustřeďovat v určitých místech, využívat je k těžkým pracím a v neposlední řadě je i likvidovat. Ne všechna tato místa vykazovala stejné vlastnosti a je proto důležité vzájemně je odlišovat, přestože k zabíjení docházelo ve vysoké míře všude. (Viz příloha č. 9).

Ghetta představovala části měst, kde bylo nuceno přebývat židovské obyvatelstvo. Samozřejmě nebyla žádnou novinkou a nacisty byla využívána jako přestupní stanice do koncentračních a vyhlazovacích táborů. Ghetta byla od města oddělena zdí nebo jiným způsobem, limitujícím nebo úplně vylučujícím styk s ostatní společností.

Koncentrační tábor, hovorově koncentrák nebo lágr, sloužil k internaci a věznění. První tábory, které se staly vzory pro jiné, byly vytvořeny Brity za búrských válek v letech 1899 – 1902. Ty však nesloužily k fyzické likvidaci, ale oddělení rodin od búrských bojovníků. Koncentrační tábory

využívaly pracovních sil svých vězňů, práce ale byla často záminkou k týrání a vraždění. Podíváme-li se blíže na profily jednotlivých koncentračních táborů, zjistíme, že v nich většina osob zahynula vlivem těžké práce a nelidského zacházení. Jelikož jejich primárním cílem nebyla systematická likvidace Židů, nýbrž pracovní nasazení, odlišujeme je od táborů vyhlazovacích.

Vyhlazovací tábory sloužily k soustředění osob a jejich fyzické likvidaci. Prototypem se stalo Chelmno, z něhož vzešly ostatní tři vyhlazovací tábory – Sobibor, Belzec a Treblinka. Všechny tři tábory byly vytvořeny v rámci akce Reinhard, což bylo kódové označení pro plán vyvraždit Židy na území Generálního gouvernementu. Akce byla pojmenována po hlavním koordinátorovi tzv. „konečného řešení“ Reinhardu Heydrichovi. Během jednoho a půl roku jejich provozu v nich zahynulo téměř 2 000 000 osob.

Majdanek a Osvětim můžeme označit za tábory kombinované. Práceschopné osoby (obvykle kolem 30%) byly po selekci pracovníě zařazeny, zbytek našel smrt v plynových komorách. Zvlášt' Osvětim představuje s více než jedním miliónem zavražděných osob jedno z nejotřesnějších míst masového vraždění v dějinách lidstva.

8.1. Ghetta

8.1.1. Białystok

Město v severovýchodním Polsku. Židé zde v meziválečném období tvořili až polovinu obyvatelstva. Německou armádou byl dobyt 15. září 1939, poté předán Sovětskému svazu. Německo se jej zmocnilo podruhé 27. června 1941. Více než 50 000 Židů bylo nuceno žít v ghettu, které se svými deseti továrnami fungovalo jako průmyslové centrum. Při akci v únoru 1943 zde bylo zastřeleno na 2 000 osob, 10 000 putovalo do Treblinky. V srpnu 1943 bylo ghetto zlikvidováno a Židé deportováni do Majdanku a Treblinky.

8.1.2. Kovno (dnešní Kaunas)

Ghetto vzniklé v létě 1941 zadržovalo na 40 000 Židů, z nichž válku přežilo pouze 3 000. Malá část ghetta byla zlikvidována 4. srpna 1941. Ve stejném měsíci bylo během jediného dne postřeleno 10 000 Židů v Deváté pevnosti. V roce 1943 se ghetto přetvořilo na koncentrační tábor. Židé byli deportováni do pracovních táborů v Estonsku, do Dachau, Osvětimi a Stutthofu.

8.1.3. Lodž

Druhé největší město předválečného Polska bylo pro Němce se svými 233 000 Židy (z 672 000 celkových obyvatel) ideálním místem pro vytvoření ghetta. To se rozkládalo v městské čtvrti

Baluty a na předměstí Maryšin, včetně židovského hřbitova, který se považuje za největší na světě. Na pouhých čtyřech kilometrech čtverečních se zde tísnilo až na 160 000 Židů, kteří často žili v dřevěných primitivních domech (725 bytů a místností z 30 000 mělo k dispozici tekoucí vodu), kde neexistovala kanalizace. 30. dubna 1940 bylo ghetto absolutně odděleno od zbytku města drátěným pletivem a dřevěnými prkny. Ochranná policie střežila, aby nikdo nevcházel a nevycházel z ghetta. Lodž byla jedním z největších a nejdéle ponechaných ghett, které fungovalo také jako pracovní tábor a přestupní stanice pro Židy směřující do Osvětimi a Chelмна. Svého největšího stavu dosáhlo ghetto 1. prosince 1941 se 168 623 osobami. Nově příchozí Židé se museli přizpůsobit tamějšímu životu, odevzdat peníze i veškeré cennosti, nesměli se například používat elektrické vařiče ani vyšší než 15 W žárovky. Kritické bylo především zásobování v roce 1942, které společně s přeplněnými nemocnicemi o nuzném vybavení, vytvářelo podmínky pro vznik epidemie. V ghettu chyběly pokrývky, oblečení, matrace i uhlí, což často vedlo k tomu, že se topilo dveřmi, okenními rámy a podlahami. Práceschopní Židé zůstávali, pracovali pro německou brannou moc a vyráběli konfekci a nábytek pro obchodní síť, avšak děti, starci a nemocní končili své životy ve vyhlazovacích táborech. Od ledna 1942 se ghetto stalo jednou velkou továrnou fungující pro německé válečné hospodářství, v roce 1944 bylo ghetto uzavřeno a zbývající Židé deportováni do Osvětimi a Chelмна.

V lodžském ghettu byl také zřízen zvláštní dětský tábor, kde se prováděla rasová selekce pro poněmčování, což se ovšem netýkalo židovských dětí. Šlo především o polské děti ze sirotčinců, nebo násilně odebraných od rodičů, u kterých se zkoumaly árijské rysy. Děti trávily v Lodži dva až tři měsíce, kdy byly fotografovány a osvojovaly si základy němčiny. Děti žily v táboře v těžkých podmínkách, neměly co jíst a kvůli nedostatečnému oblečení často onemocněly nebo se začaly v noci pomočovat, což bylo považováno za příznak vrozené méněcennosti a poněmčování pro ně pozbylo významu. U většiny dětí byly seznány „příliš slovanské rysy“ a do domova Lebensborn u Poznaň nakonec skutečně odjelo pouze 13. Tam se učily němčině a nacistické ideologii, poté byly odeslány k osvojení do německých rodin. Většina dětí nakonec zemřela v Chelmnu.

8.1.4. Lublin

Město 170 kilometrů jihovýchodně od Varšavy. Ghetto založené v roce 1941 zde zadržovalo na 34 000 Židů a neznámý počet Romů. Odhaduje se, že 30 000 Židů bylo deportováno do Belzecu. V roce 1942 bylo jako jedno z prvních ghett zlikvidováno.

8.1.5. Lvov

Jedno z největších ghatt bylo založeno 8. listopadu 1941. Židé se sem měli přemístit do 15. prosince 1941. Pod názvem „akce pod mostem“ proběhla selekce 5 000 starších a nemocných Židů, kteří byli zastřeleni. V prosinci 1941 zde bylo uvězněno na 110 000 až 120 000 osob. První deportace do Belzecu probíhaly mezi 16. březnem a 1. dubnem 1942, kde zahynulo na 15 000 Židů. Mezi 10. a 31. srpnem 1942 proběhla tzv. „velká akce“, kdy byl v táboře Janowska proveden zátah na 40 000 až 50 000 Židů deportovaných do Belzecu. Na začátku září 1942 v ghettu žilo na 65 000 osob. V lednu 1943 bylo 15 000 až 20 000 osob zastřeleno poblíž města. 18. prosince 1943 byli zlikvidováni poslední Židé. Sovětská armáda zde objevila pouze 200 až 300 přeživších osob.

8.1.6. Minsk

Jedno z největších východních ghatt bylo založeno 20. července 1941. Po německé invazi zde bylo zabito 2 000 osob židovské inteligence, dalších 20 000 Židů bylo zavražděno v prvních měsících německé okupace jednotkami Einsatzgruppen. Populace ghetta se odhaduje na 80 000 až 100 000 osob. 35 000 Židů pocházelo z Německa a Protektorátu. Ghetto bylo zlikvidováno na podzim roku 1943. Většina Židů zahynula v Sobiboru a v Malém Trostinci nedaleko Minsku.

8.1.7. Pińsk

Běloruské město, kde se Židé usazovali od 15. století. Do začátku druhé světové války tvořili 70% obyvatelstva. Později polský Pińsk se stal součástí nacistické říše. 5. a 7. srpna 1941 bylo poblíž obce Ivaniki zavražděno na 11 000 osob. 1. května 1942 bylo založeno ghetto, kde bylo soustředěno na 20 000 Židů. Na konci října 1942 bylo ghetto zrušeno, v nedalekém lese u obce Dobrovolie byla většina jeho obyvatel zavražděna.

8.1.8. Riga

Rižští Židé byli nuceni pobývat v ghettu od 25. října 1941. Mnoho z nich bylo zavražděno během Rambulského masakru (30. listopadu a 8. prosince 1941) – ve dvou dnech bylo v nedalekém lese postříleno na 25 000 Židů. Po ukrajinské Babi jar se jednalo o největší dvoudenní masakr v dějinách holocaustu. Od prosince 1941 sem přijížděli čeští, rakouští a němečtí Židé.

8.1.9. Varšava

Před druhou světovou válkou se jednalo po New Yorku o druhé největší židovské centrum s 375 000 židovskými obyvateli. 12. října 1940, na Jom Kippur, byli Židé informováni o zřízení ghetta. Bývalé židovské centrum bylo od zbytku města izolováno vysokou zdí. Vlivem špatných podmínek a nedostatku potravin začala rapidně stoupat úmrtnost (v listopadu 1940 zemřelo 445 osob, v srpnu 1941 až 5560 osob). Od 22. července 1942 začaly probíhat deportace do vyhlazovacích táborů. Z předpokládaných 400 000 osob zde na konci roku 1942 žilo pouze 60 000. Na jaře 1943 bylo ghetto zlikvidováno, avšak ozbrojené boje v troskách se odehrávaly ještě dlouho poté.

8.1.10. Vilna (dnešní Vilnius)

Odhaduje se, že v Litvě žilo na 265 000 Židů, z nichž 254 000 (95%) bylo během německé okupace zavražděno. Žádná jiná židovská komunita nebyla nacisty takto zdecimována. 40 000 Židů v ghettu nalezlo smrt v koncentračních a vyhlazovacích táborech. V září 1943 bylo ghetto zlikvidováno. Židé byli deportováni do Estonska, kde byli zavražděni v lese Paneriai, zbytek na území bývalého Polska.

8.2. Koncentrační tábory

8.2.1. Bergen-Belsen

Tábor v Dolním Sasku byl roku 1941 založen pouze pro politické vězně, od roku 1943 začal fungovat jako koncentrační tábor. Byli zde věznění Židé, homosexuálové, Svědci Jehovovy, kriminálníci i Romové. Mezi léty 1943 a 1945 zde zemřelo 50 000 vězňů, jedna třetina na skvrnitý tyfus, který se zde rozšířil v posledních dnech války. Osvobození se dočkalo 60 000 vězňů, mezi vězně patřil Josef Čapek nebo Anna Franková, 14 000 lidí zemřelo bezprostředně po osvobození.

8.2.2. Buchenwald

Tábor byl založen v létě 1937 poblíž města Výmar. Většina prvních vězňů byla politickými odpůrci, v roce 1938 sem přibyli asociálové a počet vězňů stoupl na 7 723. Po křišťálové noci sem začali proudit Židé, v prosinci roku 1938 zde bylo uvězněno na 18 000 osob. Počet vězňů od roku 1944 do roku 1945 kolísal mezi 60 000 až 80 000. Táborem prošlo do konce války 238 980 osob, z nichž 44 000 zemřelo.

8.2.3. Dachau

15 kilometrů od Mnichova vznikl jeden z nejstarších koncentračních táborů, který byl prototypem pro další zařízení obdobného charakteru. Zřízen byl dva měsíce po uchvácení moci nacisty – 20. března 1933. V tomto táboře se poprvé setkáváme se sloganem „Arbeit macht frei“ a systémem kápů (z ital. capo, „hlava“) ustanovených z jednotlivých vězňů. Tábor zprvu sloužil jako vězení pro sociální demokraty a komunisty. Po křišťálové noci sem putovalo na 10 000 Židů z celého Německa, po několika týdnech mohli odejít se slibem, že odcestují ze země. Přestože zde byla plynová komora, využívalo se až do konce války poprav. K židovským vězňům přibyl i Romové, homosexuálové a tělesně postižení. V roce 1942 byli všichni Židé deportováni do Osvětimi. V dalších pobočných táborech bylo vězněno až 37 000 osob. Tábořem prošlo na 200 000 osob, 25 613 z nich zde zemřelo a dalších 10 000 v táborech pobočných.

8.2.4. Flossenbürg

Flossenbürg byl po Dachau, Buchenwaldu a Sachsenhausenu zřízen jako čtvrtý koncentrační tábor. Původně byl určen pro údajné kriminální a asociální vězně. Významnou okolností byla naleziště granitu, což šlo ruku v ruce s otrockou prací, ke které byli vězni nuceni. Kapacita tábora byla pro 3 000 osob, koncem války se tady ale tísnilo na 15 000 vězňů. Ke kriminálním živlům přibyl v roce 1943 vězni političtí a od roku 1944 i Židé. Z počátku se pracovalo v granitových lomech, později na výrobě stíhačky Messerschmitt 109. Flossenbürg měl přes sto poboček v Sasku, Bavorsku i Čechách. Tábořem prošlo na 100 000 vězňů, z nichž 30 000 jich zde vlivem nelidských podmínek, hladu a týrání zemřelo.

8.2.5. Gross-Rosen

Tábor založený 60 kilometrů jihovýchodně od Wroclawi. Byl založen roku 1940 jako pobočný tábor Sachsenhausenu, od 1. května 1941 se stal samostatným. Vězni museli pracovat na výstavbě tábora a v granitových dolech. Jejich počet stoupal od 1 500 osob v roce 1941 až po 100 000 na konci války. Od roku 1943 přibyl na 60 000 Židů, kteří pracovali pro továrny Krupp a I. G. Farben, část se podílela na výstavbě Hitlerovy podzemní pevnosti. Tábořem prošlo na 125 000 osob, z nichž zde zemřelo 40 000.

8.2.6. Mauthausen

Stal se prvním táborem mimo území Německa. 8. srpna 1938 sem byli vysláni vězni z Dachau s úkolem vybudovat nový tábor. Jedno z nejobávanějších likvidačních pracovních míst bylo určeno pro nepolepšitelné, jejichž návrat byl nežádoucí. Vězni byli vystaveni nelidským podmínkám, týrání a těžké fyzické práci, vyskytly se tady také případy kanibalismu. Vraždilo se petrolejovými injekcemi, naháněním do drátů, utopením v sudech s vodou, ledovými sprchami, lékařskými experimenty, v plynových komorách a v pojízdném plynovém autobusu. Známé byly také sadistické vraždy, při nichž byli vězni nuceni skákat ze skály do jezírka. První transport Židů byl v roce 1941 vypraven z Protektorátu. Mauthausen měl 101 pobočných táborů, patřily k nim i kamenolomy, muniční továrny, doly, zbrojovky a továrny na výrobu stíhacích letounů Messerschmitt. V těchto krutých podmínkách zde zemřelo 119 000 osob, z nichž 38 120 tvořili Židi. 58 příslušníků SS bylo odsouzeno k trestu smrti a tři na doživotí.

8.2.7. Neuengamme

Tábor jihovýchodně od Hamburku začal fungovat v roce 1938 jako pobočný tábor Sachsenhausenu, pracovalo se v místní cihelně, ve zbrojařském průmyslu a na stavbách. Kvůli nelidským podmínkám zde zahynula polovina ze 100 000 osob.

8.2.8. Ravensbrück

Tento tábor, určený výhradně pro ženy, se nacházel 90 kilometrů severně od Berlína. V polovině května 1939 sem bylo převezeno na 900 vězenkyň. V roce 1942 zde žilo okolo 11 000 žen, jejich počet během let stoupl na 26 700. V letech 1942 - 1943 zde probíhal v ýcvik budoucích dozorkyň v koncentračních táborech. V dubnu 1941 byl poblíž zřízen mužský tábor podléhající Sachsenhausenu, kterým prošlo na 20 000 mužů. Od roku 1942 zde K. Gebhardt a C. Clauberg prováděli pokusy se sulfonamidy k léčení hnisajících ran a násilné sterilizace žen. Z tohoto tábora byly vybírány ženy do nevěstinců v koncentračních táborech. Vězeňkyně byly usmrčovány zastřelením, nebo fenolovými injekcemi. V roce 1945 byla vybudována plynová komora, kde zahynulo 2200 žen. Táborem prošlo na 132 000 žen a dětí, 92 000 jich zahynulo. Pěší pochod 24 500 žen směrem na sever do Mecklenburska byl osvobozen v dubnu 1945.

8.2.9. Sachsenhausen

Založen v září 1936 pro politické odpůrce, postižené, Romy a Židy. Nejprve sem bylo dopraveno na 6000 osob označených za asociální, bezprostředně po křišťálové noci sem bylo

přemístěno na 1800 Židů. Jejich počet po roce 1938 začal výrazně stoupat. Sachsenhausen se stal vzorem pro další koncentrační tábory, byl zde výcvikový tábor SS, sloužící k zaučení budoucích táborových funkcionářů a velitelů. Měl přibližně 44 pobočných táborů a externích komand. V lednu se začala budovat tzv. Stanice Z pro likvidaci vězňů, později přibyla také plynová komora fungující až do konce války. Jelikož transporty určené ke zplynování nepodléhaly registraci, není počet obětí známý. Otročné práce vězňů využívaly okolní továrny jako Daimler Benz Werke, I.G. Farben, AEG nebo Siemens. V roce 1945 byla nařízena evakuace 33 000 vězňů směrem k moři, kde měli být naloženi na lodě, které chtěli nacisté potopit. Vězně osvobodila sovětská a americká armáda, 6000 jich při pochodu zemřelo. Táborem prošlo celkem 200 000 vězňů, 35 000 z nich zde zahynulo.

8.2.10. Stutthof

Tento tábor nacházející se 36 kilometrů od města Gdaňsk byl založen v září roku 1939. Ihned po svém vzniku zde bylo uvězněno 6000 příslušníků polské inteligence, Svědků Jehovových a válečných zajatců. Tábor měl na 40 pobočných táborů a externích komand. Počet židovských vězňů se v roce 1944 pohyboval okolo 70%. V nuzných podmínkách se zde rozšířil skvrnitý a břišní tyfus. K zabíjení zde sloužila plynová komora, která pojmul na 150 osob. V roce 1945 při evakuaci do vnitřního Německa zemřelo při pochodu 26 000 osob. Táborem prošlo na 110 000 osob, 65 000 až 80 000 jich zde zemřelo.

8.3. Vyhlazovací tábory

8.3.1. Chełmno

V létě roku 1941 se začal vytvářet plán, jak fyzicky likvidovat neustále přibývajících Židy. A tak byly na podzim téhož roku zahájeny přípravné akce na zámečku v Chełmnu, 70 kilometrů od Lodže. První nacistický vyhlazovací tábor využil praxe užití v Sovětském svazu - vraždění plynem v uzavřených nákladních autech. Vražedná mašinerie byla započata 8. prosince 1941 a bez dvou měsíců fungovala až do 14. července 1944. Během této doby zde dle odhadů zahynulo na 200 000 Židů, 5 000 Rómů a zřejmě také 82 lidických dětí. Chełmno byl pilotní akcí, z nichž vzešly ostatní tři vyhlazovací tábory.

8.3.2. Belzec

Tábor ležel jižně od Zamošci, nedaleko hranic s Ukrajinou. Původně založen jako židovský pracovní tábor. Od konce roku 1941 přetvářen na vyhlazovací tábor. Od 17. března do poloviny

dubna 1942 zde bylo zavražděno 80 000 polských Židů. Od poloviny roku 1942 byl likvidační proces pozastaven z kapacitních důvodů. V létě 1942 sem putovalo na 355 000 Židů z Krakova a Lvova. Chystala se i likvidace 200 000 Židů z Rumunska, vláda je ovšem odmítla vydat. Za sedm měsíců zde zahynulo na 600 000 osob, včetně tisíců Romů.

8.3.3. Sobibor

Vyhlazovací tábor se nacházel 4 kilometry od stejnojmenné vesnice v jihovýchodním Polsku. Fungovalo zde na šest plynových komor, kde našli smrt Židé z Generálního gouvornementu, Protektorátu, Německa, Francie i Holandska. V období od května 1942 do října 1943 zde bylo zavražděno asi 250 000 lidí. Svoji rozlohou i podobou odpovídal Belzecu a Treblince.

8.3.4. Treblinka

Tábor se nacházel 80 kilometrů severovýchodně od Varšavy. Původně pracovní tábor začal fungovat jako vyhlazovací od roku 1942 (tzv. Treblinka II). Zabíjelo se v plynových komorách, někdy zastřelením. Z území Generálního gouvornementu bylo v Treblince celkem zavražděno 738 000 Židů. V roce 1942 zde zahynulo 7 000 slovenských Židů a 18 000 Židů z Terezína. Celkový počet obětí se odhaduje na 870 000.

8.4. Kombinované tábory

8.4.1. Majdanek

Původně byl založen jako tábor pro válečné zajatce, avšak od roku 1943 se změnil na tábor vyhlazovací. 21. července 1941 dal k jeho vzniku příkaz Heinrich Himmler. Kapacitně měl tábor pojmut na 50 000 vězňů, ale od prosince 1941 byl předpokládaný počet vězňů stanoven na 125 000. Finální plán z 23. března 1942 počítal s obrovským táborem o rozloze 516 hektarů, vystavěno bylo pouze 20% z předpokládaných staveb. Důvodem byla nejenom nedostatečná kapacita železnic, ale také nedostatek uhlí a plynu. Se samotnou výstavbou tábora se započalo v říjnu 1941, prováděli ji Židé a ruští zajatci, angažovalo se také 35 soukromých firem. Koncentračním táborem prošlo na 300 000 osob, většinou se jednalo o Židy (41%) a Poláky (38%), hojně byli zastoupení i Holanďané, Italové, Bělorusové, Ukrajinci, Rusové, Němci, Rakušani a Francouzi. 70% vězňů se nacházelo mezi 20. až 50. rokem života, 6% osob činily děti mladší patnácti let, což nemělo v jiných koncentračních táborech obdoby.

Bydlelo se v dřevěných barácích pokrytých lepenkou s trojitými palandami, kanalizován byl tábor až v roce 1943. Návštěva koupelny byla možná pouze jedenkrát měsíčně. Špína a bakterie

způsobovaly epidemie a nemoci jako kurděje, břišní a skvrnitý tyfus, neurózy, flegmóny a úplavici. Strava byla obdobná jako v jiných táborech – na snídani káva, na oběd polévka a na večeri sladová káva, chleba nebo brambory. Od roku 1943 se podmínky trochu zlepšily, neboť bylo povoleno přijímat balíčky a léky (především od Polského Červeného kříže). Pracovalo se ve více než tři sta komandech na výstavbě a organizaci tábora a mimo tábor pro soukromé firmy. V roce 1942 byla až polovina všech vězňů určena pro výstavbu tábora, 40% osob pracovalo pro německý zbrojní průmysl, oděvní závody, mlékárny, železnice, koželužny a prádelny.

S likvidací vězňů v plynových komorách se započalo v druhé polovině roku 1942. Do Majdanku bylo odesláno na 7 700 kilogramů cyklonu B - kyanovodíkem nasycené křemičité hmoty. Aby nebyl slyšet křik vězňů, nechával se u plynových komor běžet traktor. Plynování byli především Židé (až 50%), starci a práce neschopní dle lékařské selekce. Zabíjelo se i zastřelením nebo oběšením. Těla byla spalována na hranicích, od roku 1943 v krematoriu, popel se mísil s odpady a zeminou, využíval se jako hnojivo.

30 000 vězňů bylo mezi léty 1942 a 1943 přemístěno na práci do Říše, jejich deficit byl doplněn o nové vězně. S evakuací tábora se započalo v dubnu 1944. 15 000 vězňů bylo v deseti transportech odesláno na západ. 22. července 1944 opustila Majdanek poslední pěší výprava asi tisíce vězňů, která skončila v Osvětimi.

8.4.2. Osvětim

Po porážce Polska vyvstala náhlá potřeba soustředit na jeho území polské a slezské obyvatelstvo. V dubnu 1940 byl vydán rozkaz k vytvoření koncentračního tábora v Osvětimi. V květnu přišla první skupina kápů a blokových ze Sachsenhausenu, velitelem tábora byl jmenován Rudolf Höss. První transport Poláků byl vypraven 14. června 1940. Záměrně byl vybrán nehostinný kraj, obzvláště Birkenau bylo postaveno na bažině, která byla ideální k šíření tyfu nebo malárie, nehledě na to, že se zde nedostávalo pitné vody. Osvětim byl soustavou 39 koncentračních táborů rozdělených do tří bloků. Osvětim I byl hlavní a řídicí tábor, kde sídlilo gestapo a hospodářské a zbrojní podniky. Osvětim II neboli Birkenau sloužil k hromadné likvidaci v plynových komorách. Jeho souvislost s táborem v Osvětimi se maskovala dvoukilometrovou vzdáleností. Osvětim III neboli Buna byl koncentrační tábor určený k výstavbě továrních komplexů na výrobu syntetické gumy a benzínu.

Birkenau se sestával z vlastního tábora, který byl od východu k západu rozdělen na tři úseky (BI, BII, BIII). Úsek BI měl dva tábory, které byly postaveny roku 1941. Úsek BII byl oddělen silnicí a tzv. „rampou smrti“, po které přijížděly transporty z celé Evropy. Měl sedm táborů, ve kterých bývalo někdy až 20 000 vězňů. Nejpozději se začal stavět úsek BIII, kam měli putovat

váleční zajatci. Stavba tohoto úseku však nikdy dokončena nebyla. Čtyři krematoria se 36 pecemi měla osm plynových komor. Lidé z transportů nejprve putovali do desinfekčních stanic s koupelnou, odkud ještě nebyli posíláni do plynových komor. Všechny tři úseky, krematoria a desinfekční stanice byly ohraničeny malým řetězem stráží - vysokými dřevěnými strážními budkami, postavených u drátěných plotů. Přes den tvořily stáže SS veliký řetěz stráží, který uzavíral prostranství kolem tábora.

Osvětim měla dvojakou funkci, určitá kategorie lidí měla být zlikvidována ihned, jiné skupiny osob byly zařazovány do práce. Nejenom tím se měla stát Osvětim výjimečnou, měla totiž hrát hlavní roli v masovém vraždění. První hromadné plynování bylo zahájeno na jaře 1942, v jediném tehdejší krematoriu v Osvětimi I. Byla zde jedna plynová komora a šest spalovacích pecí. Jakmile se postup osvědčil, byly vytvořeny čtyři krematoria v Birkenau a současné se zrušilo. V bývalém krematoriu byly uloženy urny s netříděným popelem a plynová komora posloužila jako skladiště léků. Dříve než byly dokončeny krematoria, plynovalo se narychlo ve dvou domech s jednoduchými plynovými komorami, kam se vtěsňalo až 150 lidí. Plynování a odklizení trvalo asi hodinu, takže transport 2000 osob byl zlikvidován po deseti hodinách. Mrtvoly byly vhažovány do jam, polity chlórem a vápnem. Za několik měsíců se ale začal šířit pach a ve studních se objevovaly bacily, proto se mrtvoly vykopávaly a spalovaly na hranicích. Do prosince 1942 bylo takto vykopáno na 50 000 mrtvol, od února 1943 začalo fungovat první krematorium v Březince. S výstavbou moderně konstruovaných krematorií se započalo na podzim roku 1942. Krematorium I a II bylo velké s podzemními plynovými komorami, zbylé dvě nebyly tak dobře vybavené a disponovaly plynovými komorami nad zemí. Před vchodem do plynové komory v krematoriích I a II (každá z nich pojmul na 2000 osob), byl výtah na dopravování mrtvol do spalovny, v přízemí byla také pitevna a popravčí síň. Do podzemí se vcházelo po schodech, pro snadnější dopravu mrtvých, polomrtvých, nemocných a starých byla zbudována betonová skluzavka. Krematoria III a IV byla menší skládající se z tří nadzemních plynových komor schopných pojmut na 2000 osob. Dohromady tedy mohlo osm plynových komor pojmut najednou na 8000 osob. Každá z 46 pecí spálila nejméně tři oběti za 20 minut, nadbytek mrtvol byl spalován na hranicích.

Po příjezdu transportu byli tříděni muži a ženy schopní práce, ostatní včetně dětí šli na smrt. Lidé vybráni do plynových komor byli naloženi do nákladních aut a bylo jim řečeno, že jedou do pracovních táborů. Humanitní a zdravotní službu Červeného kříže mělo předstírat sanitní auto přistavené k rampě. Po příjezdu automobilů byly odděleny ženy s dětmi a muži. V šatně se svlékli a vstoupili do koupelny, tedy plynové komory. Dveře se těsně uzavřely a do železných pilířů byly vsypány cyklonové krystalky. Pokud bylo v komoře hodně lidí bylo umírání delší, někdy trvalo až

30 minut. Po této hrůzné půlhodině byl otrávený vzduch odsán větráky. Maďarský lékař žijící asi rok a půl přímo v krematoriu popisuje hrůzný obraz, který se naskytl po otevření dveří. „*Mrtvoly neleží roztroušeny po celé ploše místnosti, ale jsou navršeny na sebe, na jedné bromadě. To se vysvětluje tím, že plynem je nasycena nejprve vrstva vzduchu nad betonovou podlahou a vyšší vrstvy vzduchu se nasycují smrtícím plynem až postupně. Tím jsou nešťastníci nuceni k tomu, aby vzájemně bojovali o vyšší místa, drápali se výš a výš, šlapali po sobě. Ve vyšší poloze jsou plynem postiženi později. Jaký příšerný boj o život se zde musí odebrát, ač jde ne o získání jedné, nejvýše dvou minut života. Kdyby byli vůbec schopni myslet, museli by si uvědomit, že šlapají po rodičích, dětech, manželkách. Ale kdo by zde mohl vůbec myslet? Všechny činy jsou pouhé reflexy pudu sebezáchovy. Lze pozorovat, že v bromadě mrtvol nejníže leží mrtvoly nemluvnat, děti, žen a starých lidí, nejvýše mrtvoly silných mužů. Údy mrtvol jsou propleteny, jejich těla rozdrásána do krve z ran získaných při smrtelném zápasu, z nosů a úst teče krev. Hlavy jsou modré a ke rozpoznání znetvořené.*“³⁸

Tato nepopsatelná brutalita byla doplňována dodatečným loupením majetku obětí, stejně jako morbidního zneužití lidského těla jako prostředku prospěchu. Především Židé z Belgie, Holandska, Čech a Řecka přiváželi brilianty, valuty, šperky a jiné cennosti. Majetek neocenitelné hodnoty stamiliónů se třídil a uschoval ve skladištích nazývaných Kanada, peníze se odesílaly do říšské banky, cenné předměty a devisy se prodávaly do Švýcarska. Už v roce 1942 Kanada na tuto práci nestačila a denně bylo expedováno i 20 vagónů. Hodinky se odesílaly vojákům na frontu a příslušníkům SS, zlato ze zubů se tavilo a odesílalo hlavnímu zdravotnímu ústavu. Ze zubů a šperků se měsíčně získávalo na 10 kilogramů zlata, v roce 1944 to bylo až 40 kilogramů. Zpracovávaly se i lidské vlasy, především zplynovaných žen. Využívaly se k výrobě plsti a příze, ze které se vyráběly vložky do bot, žíněnky, plátna i filc do uniforem. Bestiální počínání nacistů se nezastavilo ani před stahováním vězňů z kůže. Ta se chemicky zpracovala a nechala na slunci vysušit. Cenná byla především tetovaná kůže, zatímco vykrajovat cokoli z kůže německé bylo zakázáno. Kůže se využívala k výrobě sedel, rukavic, rajtek, pantoflí a dámských kabelek. Po ostríhání vlasů, vylomení zlatých zubů a prohledání tělních otvorů byla těla konečně spalena. Z těla zbylo na kilogram a půl až dva kilogramy popela, který se odvážel na dvůr krematoria. Více než 112 tun popela a kostní moučky bylo prodáno firmě, která ji využívala jako hnojivo, jinak se popel zakopával do jam nebo se sypal do okolních řek.

Nově přichozím mužům bylo na levé předloktí vytetováno číslo a dostali obnošené vězeňské oblečení opatřené o žlutý trojúhelník³⁹. Muži pracovali na výstavbě nových baráků, silnic a odvodňovacího kanálu. Bydlelo se v dřevěných barácích, původních koňských stájích, se třemi patry paland, kde měl každý vězeň na žití pouze 0,80 metru čtverečního. Potraviny pro těžce

³⁸ KRAUS, Ota; KULKA, Erich. *Továrna na smrt : dokument o Osvětimi*. 6. vydání. Praha : Naše vojsko, 1959. Str. 163.

³⁹ Růžový trojúhelník nosili homosexuálové, fialový vykladači Bible a černý pak hazardní hráči, gigolové, pasáci, pytláci a sňatkoví podvodníci

pracující vězně tvořily pouze 40% denní hodnoty kalorií, není proto divu, že podvýživou nastávalo postupné ničení organismu.

Ženy byly tetovány stejně jako muži, cikánské ženy měly číslo doplněno o písmeno „Z“. Kromě Němek byly ženy ostříhány a oholeny na celém těle. Oblečeny byly do nuzného oblečení a dřeváků a hned další den byly poslány na těžké práce. Ženy kopaly jámy, tunely, převážely hlínu, nosily kolejnice a přinášely cement. Dozor nad ženskými pracovními oddíly měly převážně německé prostitutky, které týráním zvyšovaly pracovní výkony. Ženy trpěly nemocemi, omrzaly jim nohy a často umíraly dříve než se dostaly k lékaři. Do plynu byly vybírány ženy podle zdravotního stavu či momentální nálady dozorkyň. Nejhůře na tom byly těhotné ženy a děti, které byly posílány do plynu jako první. Někdy ženy rodily na topném kanálu, který probíhal středem baráku. Povětšinou zemřely na otravu, odebrané dítě bylo ihned zavražděno. Selektce probíhala výjimečně i mezi dětmi, esesáci natáhli ve výšce 120 cm drát, děti které pod ním prošly, šly na smrt. Jelikož měly děti malou ručičku, byly tetovány na zadeček nebo nohu.

Na příkaz Himmlera prováděl Clauberg pokusy s cílem objevit účinnou sterilizační metodu, která se měla stát prostředkem pro hubení porobených národů. Ženy i muži byly po několik minut podrobovány rentgenování, aby se dosáhlo jejich sterilizace. Procedura to byla velmi bolestivá a vězni nakrátko potom umírali. Jindy se dodávali muži a ženy do Osvětimi I, kde se na jejich pohlavních orgánech konaly rozličné pokusy. Ženám byly vstříkovány do dělohy jedovaté látky, po čemž nastávaly horečky, záněty vaječníků a především velké bolesti. Všem ženám se odebíral jeden nebo oba vaječníky, které byly často i s částmi pohlavních orgánů odesílány do Berlína. Jedním z nejkrutějších osob byl dr. Josef Mengele, který ke svým pokusům využíval hlavně dvojčat, trpaslíků a cikánů. Často si k pitvání vybíral osoby s postižením, aby tak podepřel teorii o méněcennosti židovské rasy. Tyto mrtvolky se často preparovaly a odesílaly do antropologického muzea v Berlíně.

3. listopadu 1944 bylo plynování úředně zastaveno a krematoria I a II měla být zbourána. Od října byli vězni převáženi do táborů uvnitř Říše. Konečná evakuace započala 18. ledna 1945, kdy z tábora odešel poslední pěší transport. První transporty byly spořádané, každý dokonce dostal jídlo na den a mohl si vzít přikrývku. Jakmile se začala přibližovat Rudá armáda, začali esesáci pálit knihy a všechny dokumenty, které by mohly odhalit skutečnou tvář tábora. 20. ledna oddíl SS vyhodil do povětří krematorium II a III, zapálil desinfekční stanici i skladiště svršků. Po vyklizení Birkenau následovala Osvětim I, poslední pochod čítal na 6000 vězňů, ti kteří nemohli jít byli zastřeleni. Pochod do Wodzislawi trval oklikami tři dny, 21. ledna byli vězni naloženi do 120 do vagónů, které však nebylo kam poslat. 27. ledna 1945 vstoupili do Osvětimi a Osvětimi-Birkenau sovětsí vojáci I. ukrajinského pluku maršála Koněva.

Mýtická představa výhry dobra nad zlem, tak jak ji vnímal především západ, má ovšem ke skutečnosti daleko. Sovětská armáda zdaleka nebyla takový spasitelem, jak to zprvu mohlo vypadat. Jednotky rudé armády drancovaly, drasticky mučily a vyslychaly osvobozené sovětské vězně, počet sexuálních útoků na ženy se odhaduje na stovky tisíc. Rusové chovající se jako zvířata často ženy i uskrtili. „*Stalin totiž tvrdil, že Němci nedrží žádné sovětské válečné zajatce - pouze "zrádce své vlasti"*“⁴⁰, což se projevilo i v jejich přístupu. Nečinili rozdíly mezi ženou německou nebo židovskou a jen těžko si dokážeme představit utrpení žen přeživších Osvětim a jiné koncentrační tábory, které byly ještě znásilněny „osvoboditeli“.

V Osvětimi zemřelo 1,1 milionu osob, 90% z nich se „provinilo“ tím, že se narodili jako Židé. Nezapomínejme však ani na smrt 70 000 politických vězňů, 20 000 Romů, 10 000 sovětských zajatců ani na stovky homosexuálů a svědků Jehovových. Největší počet Židů transportovaných do Osvětimi pocházel z Maďarska (438 000), Polska (300 000), dále z Francie (69 114), Nizozemí (60 085), Řecka (55 000), Čech a Moravy (46 099), Slovenska (26 661), Belgie (24 906), Německa a Rakouska (23 000), Jugoslávie (10 000) a Itálie (7 422).

První transport českých Židů odjel do Osvětimi 26. října 1942, čítal 1866 vězňů, poslední 28. října 1944 čítal 2038 osob. Celkové ztráty na životech protektorátních Židů lze pouze odhadovat, neboť ne všechny transporty v Osvětimi končily. Celkem bylo vypraveno 25 transportů čítajících 44 029 osob, z nichž se v roce 1945 vrátilo 2868.

9. BILANCE

V době vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava žilo na jeho území podle oficiálních statistik 118 310 Židů. 103 960 se hlásilo k židovskému náboženství. Vystěhovat se podařilo 26 000 Židům. Z Prahy odjelo 5 transportů do Lodže, jeden do Osvětimi a druhý do Ujazdowa. Z 6018 osob jich přežilo 262. Jediný transport z Brna do Minsku o tisíci osobách přežilo dvanáct Židů. Z Terezína bylo vypraveno na východ 63 transportů s 86 933 osobami. Celkově z Prahy, Brna a Terezína odjelo na východ 93 952 osob, z nichž přežilo pouze 3371.

Z území bývalého Československa bylo vyhlazeno 272 000 Židů – 78 150 obětí z Čech a Moravy, 70 000 z území Slovenska, 42 000 na území jižního Slovenska okupovaného Maďarskem a 80 000 obětí na Podkarpatské Rusi. 153 náboženských obcí Čech a Moravy neobnovilo po válce činnost. Hřbitovy začaly chátrat, mnohé synagogy se zbouraly, přinejlepším se staly skladišti. Vyhlazením židovského obyvatelstva jsme se bezesporu ochudili o bohatou židovskou kulturu, jíž se dostalo pozornosti až po dlouhé době komunistického režimu.

⁴⁰ REES, Laurence. *Osvětim : nacisté a „konečné řešení“*. Praha : Euromedia group, 2005. Str. 278.

Celkový počet zavražděných Židů není znám, podle tvrzení Adolfa Eichmann se jejich počet pohyboval kolem šesti milionů. Počty mezi pěti až šesti miliony zavražděných potvrzují také historické studie. Starší z nich uvádějí hranici 5,1 miliónu (Raul Hilberg) až 5,95 miliónu (Jacob Leschinski). Pozdější studie odhadují počet obětí na 5,59 – 5,86 miliónu. Nejvíce zahynulo Židů z Polska (2 900 000), Sovětského svazu (1 000 000), Maďarska (550 000), Rumunska (271 000), Litvy (140 000) a Německa (134 500). Podíváme-li se však na tabulky s počty Židů žijících v různých zemích před válkou (viz příloha č. 10), dojdeme k závěru, že nejvíce byla židovská komunita zdecimována v Polsku (během druhé světové války zemřelo 87,9% všech polských Židů), v Litvě (83,3%), v Řecku (77,5%), v Lotyšsku (76,5%), na Slovensku (76,4%), v Jugoslávii (72%) a Nizozemí (71,4%)

V Čechách a na Moravě válku přežilo necelých 34% Židů z počtu všech Židů před válkou.

ZÁVĚR

28. října 2009 uplyne 91 let od vzniku Československé republiky a 71 let ode dne, kdy čeští lékaři a advokáti vystoupili s požadavkem na omezení vlivu Židů v jejich profesích. Bylo by mylné domnívat se, že diskriminace Židů a antisemitské nálady byly jen a pouze výplodem nacistické ideologie. 167 dní trvající druhá republika se mnohým stala popudem k tomu, aby na úkor svých židovských kolegů získali prospěch a zbavili se konkurence. Výmluvným příkladem je dopis plzeňského advokátního koncipienta JUDr. Jaroslava Nováka, odeslaný vládě, kde se píše: „*A tu dovoluji si vznést otázku: Bylo by spravedlivé státu česko-slovenského, abych já - a mnoho ostatních, jejichž osud je stejný - Čech, státu naprosto a bezvýhradně oddaný, plzeňský rodák, vnuk měšťana plzeňského, jehož předkové již po desetiletí v Plzni žijí, neměl mít možnost v tomto svém městě položit základ své existence a otevřít si advokátní kancelář jen proto, že tento stav jest nadměrně a nespravedlivě obsazen příslušníky nespolehlivé menšiny židovské ... Nespravedlivost tohoto jediného případu, jemuž sta jest podobných, jest jistě zřejmá.*“⁴¹

Druhá republika je vnímána i dnes se značnými rozpaky, neboť nezapadá do období demokratické Československé republiky a bezmoci v podobě mnichovské dohody. Nebyli to jen obyčejní lidé, ale také intelektuální elity, které pod tlakem událostí selhávaly a projevovaly se jejich skutečné charaktery. Jak již bylo mnohokrát řečeno na stránkách této práce, není možné vyložit postavení Židů v českých zemích bez toho, aniž bychom nevěděli nic o jejich náboženském pronásledování a antisemitismu, který prochází dějinami jako červená nit trvalé zášti. Samotná slova jako Žid a židovský s sebou nesou pro mnohé ještě i dnes negativní konotace. A právě přijímání náboženských a rasových předsudků bez jakéhokoli morálního a racionálního podkladu je společně všem etapám historie, v nichž byl Žid symbolem proradného Jidáše. Dnešní člověk by se velmi podivil nad dobrozdáním profesorů lékařské fakulty Univerzity Karlovy, kde se mezi vlastností Židů vypočítává například: „*Ziskuchtivost, touha po bromadění peněz. Nechť k zaměstnání spojenému s tělesnou prací a volba zaměstnání snadnějších a výhodnějších bez zvláštní námahy (peněžnictví, obchod a svobodná povolání). Povýšenost vůči jiným rasám (vyvolený národ), nesnášenlivost a nedůtklivost, v podřízeném postavení však podlézavost. Slaběji vyvinutý smysl pro čest a pobrdání morálkou vůči jiným rasám ... Židé nejsou národem, nýbrž rasou. Proto Žid zůstává Židem, ať se hlásí k té, či oné národnosti ... Míšení Židů s příslušníky našeho národa považujeme za nežádoucí.*“⁴²

Není proto divu, že antisemitismus pro Hitlera představoval živnou půdu k rozšiřování rasistických lží a výpadů. Až poté, co se podíváme na právní postavení Židů v Protektorátu Čechy a Morava v celé jeho šíři, uvědomíme si, s jakou chladnou přesností dokázal nacismus židovskou

⁴¹ HRUBÝ, Dan. Zapomenutá republika. *Reflex* [online]. 2009 [cit. 5. listopadu 2009]. Dostupné na <<http://www.reflex.cz/Clanek37907.html>>.

⁴² Tamtéž.

menšinu ponižít a degradovat ji na nejnižší místa ve společnosti. Všechna hlavní nařízení (tj. Nařízení říšského protektora ze dne 21. června 1939, o židovském majetku; Nařízení říšského protektora ze dne 26. ledna 1940, o vyřazování židů z hospodářství Protektorátu; Vládní nařízení ze dne 4. července 1939 o právním postavení židů ve veřejném životě) byla přijata v těsném sledu, což jenom urychlilo celkovou izolaci židovského obyvatelstva. Židé byli diskriminováni profesně, ale také kulturně a ekonomicky. Pseudolegální nařízení vytvořila účinný systém, jak Židy připravit nejenom o zaměstnání, ale také veškerý majetek od podniků až po padesátikilogramový kufr s posledními cennosti. Úplné vyřazení ze společnosti dokonalo ghetto bez zdí – izolování Židů skrze zákazy týkající se kulturního života. Není jednoduché představit si, jak Židé v tomto období žili, jejich psychické strádání a strach z budoucnosti. Svým „Nesmím“ to ve svém deníku s prostotou i bezmocností vyjádřil Jiří Orten, jakoby tiše vynášel výčitku.

I přes všechny nesnáze, jež Židy potkaly, by zřejmě nikoho nenapadlo jak daleko může antisemitská nenávisť zajít. Holocaust je symbolem jednoho z nejhrůznějších zločinů v dějinách lidstva. Terezín, pro mnohé naděje na lepší časy, představoval bohužel jen předstupuň fyzické likvidace ve vyhlazovacích táborech. Vraždění ale neprobíhalo jen tam, ale ve velké míře také v táborech koncentračních a ghettech (jen v Terezíně zemřelo na 35 000 osob). Celá hrůznost holocaustu tkví v šesti miliónech mrtvých, v šesti miliónech jednotlivých vražd. Jakkoli pateticky to může znít, každé jméno z 80 000 v *Terezínské pamětní knize* je jedním člověkem se sny, nadějemi a právem důstojně žít a vychovávat potomky. Alarmující je také skutečnost, že holocaust nebyl zkratem v myšlení prostých lidí, ale nenávistí diktovanou shora – od moderních, vzdělaných elit, povolanych k vedení státu. Není lepšího důkazu o nevyzpytatelnosti lidské rasy. Je snazší odpustit středověkému člověku víru v rituální vraždy než modernímu člověku víru v nadřazenost. Lidé - sami nazi mezi nahými - uvěřili, že právě jejich život je důležitější než život jiného, uvěřili, že krev na jejich ruce může být jednoduše smyta ultradarwinistickou teorií výhry silnějšího nad slabším. Židovský život byl pro nacisty bezcenný, to ovšem neplatilo o jejich majetku. Ten jako hyeny loupili, nikoli jako sprostí lupiči, ale v chladném kalkulu pod rouškou „legality“. Holocaust je výmluvným důkazem o tom, na jakém morálním dně se vůbec jedinec může ocitnout.

Bylo mnoho napsáno o holocaustu, o židovském utrpení během druhé světové války, ale je nutné jej neustále připomínat i dalším generacím neboť slovy Laurence Reese: „*Brzy se ke těm, kdo byli v tábore zavraždění, připojí i poslední z přeživších a poslední pachatel. Na této zemi nezůstane nikdo, kdo by měl na ono místo osobní vzpomínky. A až se to stane, broží, že se tato historie spojí se vzdálenější minulostí a stane se pouze jednou z mnoha hrůz.*“⁴³

⁴³ REES, Laurence. *Osvětím : nacisté a „konečné řešení“*. Praha : Euromedia group, 2005. 320 s. ISBN 8024214016.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

1. **BÍLÝ, Jiří.** *Právní dějiny na území ČR.* Praha : Linde, 2003. 474 s. ISBN 8072014293.
2. **BONDY, Ruth.** *Na křižovatce kultur – historie československého Židů.* 1. vydání. Praha : Mladá fronta, 1992. 224 s. ISBN 8020403051.
3. **ČAPKOVÁ, Kateřina.** *Češi, Němci, Židé?.* 1. vydání. Praha : Paseka, 2005. 360 s. ISBN 8071856959.
4. **ENGELMANN, Isa.** *Židé v Liberci : k dějinám obyvatel města pod Ještědem.* Liberec : Kruh autorů Liberecka, 2007. 264 s. ISBN 9788023991697.
5. **FRANKL, Michal.** „*Emancipace od židů*“ - *Český antisemitismus na konci 19. století.* 1. vydání. Praha : Paseka, 2007. 408 s. ISBN 9788071858829.
6. **HILBERG, Raul.** *Pachatelé, oběti, diváci : židovská katastrofa 1943 – 1945.* 1. vydání. Praha : Argo, 2002. 298 s. ISBN 8072034723.
7. **HOŘÁK, Martin.** *Nacistická perzekuce obyvatel českých zemí : studijní materiál pro učitele dějepisu.* 1. vydání. Praha : Živá paměť v nakl. Galén, 2006. 80 s. ISBN 8023967207.
8. **KÁRNÝ, Miroslav.** „*Konečné řešení*“ : *genocida českých židů v německé protektorátní politice.* 1. vydání. Praha : Academia, 1991. 182 s. ISBN 8020003894.
9. **KÁRNÝ, Miroslav.** *Terezínská pamětní kniha : židovské oběti nacistických deportací z Čech a Moravy 1941-1945. Díl 1.* Praha : Melantrich, 1995. 677 s. ISBN 8070232099.
10. **KÁRNÝ, Miroslav.** *Terezínská pamětní kniha : židovské oběti nacistických deportací z Čech a Moravy 1941-1945. Díl 2.* Praha : Melantrich, 1995. s. 687-1559. ISBN 8070232250.
11. **KÁRNÝ, Miroslav; KÁRNÁ, Margita.** *Terezínské studie a dokumenty.* 1. vydání. Praha : Academia, 1997. 334 s. ISBN 802000615X.
12. **Kolektiv autorů.** *Emancipácia Židov - antisemitizmus - prenasledovanie v Nemecku, Rakúsko-Uhorsku, v českých zemiach a na Slovensku.* 1. vydání. Bratislava : SAV, 1999. 212 s. ISBN 8022406007.
13. **Kolektiv autorů.** *Stín šoa nad Evropou.* Praha : Židovské muzeum, 2001. 315 s. ISBN 8085608480.
14. **Kolektiv autorů.** *Židé : dějiny a kultura.* 3. vydání. Praha : Židovské muzeum, 2005. 160 s. ISBN 8086889114.
15. **Kolektiv autorů.** *Židé v Čechách : sborník příspěvků ze semináře konaného 24. a 25. října 2006 v Liberci.* Praha : Židovské muzeum ve spolupráci se Severočeským muzeem v Liberci, 2007. 227 s. ISBN 9788086889580.
16. **Kolektiv autorů.** *Židovská menšina za druhé republiky : sborník přednášek z cyklu ve Vzdělávacím a kulturním centru Židovského muzea v Praze v lednu až červnu 2007.* Praha : Židovské muzeum, 2007. 182 s. ISBN 9788086889528.

17. **KRAUS, Ota; KULKA, Erich.** *Továrna na smrt : dokument o Osvětimi.* 6. vydání. Praha : Naše vojsko, 1959. 301 s.
18. **KULIŠOVÁ, Táňa; LAGUS, Karel; POLÁK, Josef.** *Terezín.* 1. vydání. Praha : Naše vojsko, 1967. 120 s.
19. **NESLÁDKOVÁ, Ludmila.** *Mezinárodní vědecká konference Akce Nisko v historii „konečného řešení židovské otázky“ k 55. výročí první bromadné deportace evropských Židů : sborník referátů.* 1. vydání. Ostrava : Rondo, 1995. 305 s. ISBN 8070424222.
20. **PĚKNÝ, Tomáš.** *Historie Židů v Čechách a na Moravě.* 1. vydání. Praha : Sefer, 1993. 430 s. ISBN 8090089542.
21. **PETRŮV, Helena.** *Právní postavení židů v Protektorátu Čechy a Morava (1939-1941).* 1. vydání. Praha : Sefer, 2000. 175 s. ISBN 8085924250.
22. **REES, Laurence.** *Osvětim : nacisté a „konečné řešení“.* Praha : Euromedia group, 2005. 320 s. ISBN 8024214016.
23. **SEEMANN, Richard.** *Cesta do Wannsee : konečné řešení takzvané židovské otázky a germanizace českých zemí.* 1. vydání. Středokluky : Zdeněk Susa, 2008. 309 s. ISBN 9788086057514.
24. **SEIBT, Ferdinand.** *Německo a Češi : Dějiny jednoho sousedství uprostřed Evropy.* 1. vydání. Praha : Academia, 1996. 464 s. ISBN 8020005773.
25. **SEKYRKA, Pavel.** *Zmizelí a nalezení.* 1. vydání. Strakonice : Nadační fond Gymnázia Strakonice, 2009. 144 s. ISBN 9788025437155
26. **SMOLEŇ, Kazimierz.** *Osvětim : 1940-1945.* 2. vydání. Osvětim : Státní muzeum, 1966. 96 s.
27. **SVATUŠKA, Ladislav.** *Židovské předpisy v Protektorátu Čechy a Morava a vývoj rasového práva v říši.* Praha : Lindhart, 1940. 152 s.

ZDROJE URL

<http://www.jewishgen.org>

<http://www.jewishvirtuallibrary.org>

<http://www.holocaust.cz>

<http://www.deathcamps.org>

<http://www.jewishmuseum.cz>

SEZNAM PŘÍLOH

- Příloha č. 1: **Zákon o říšském občanství, Nařízení k zákonu o říšském občanství**
- Příloha č. 2: **Zákon o ochraně německé krve a německé cti**
- Příloha č. 3: **Nařízení říšského protektora v Čechách a na Moravě o židovském majetku ze dne 21. června 1939**
- Příloha č. 4: **Vládní nařízení ze dne 4. července o právním postavení židů ve veřejném životě**
- Příloha č. 5: **Počet židovských vystěhovalců z protektorátního území po 15. březnu 1939**
- Příloha č. 6: **Policejní nařízení o označování Židů ze dne 1. září 1941**
- Příloha č. 7: **Věkové rozvrstvení židovského obyvatelstva k 1. říjnu 1941 v porovnání s celkovým protektorátním obyvatelstvem:**
- Příloha č. 8: **Stavy vězňů v Terezíně v roce 1942**
- Příloha č. 9: **Mapa ghatt, vyhlazovacích a koncentračních táborů**
- Příloha č. 10: **Odhadované ztráty Židů během holocaustu**

Zákon o říšském občanství

§ 1

- (1) Státním příslušníkem je ten, kdo náleží do ochranného svazku Německé říše a je jí za to zvláště zavázán.
- (2) Státní příslušnost se získá podle ustanovení zákona o říšské a státní příslušnosti.

§ 2

- (1) Říšským občanem jest pouze státní příslušník německé nebo příbuzné krve, který dokazuje svým chováním, že je ochoten a schopen věrně sloužit německému národu a říši.
- (2) Říšského občanství se nabývá propůjčením listiny o říšském občanství.
- (3) Říšský občan je jediným nositelem v zákonech stanovených plných politických práv.

Nařízení k zákonu o říšském občanství

§ 2

- (2) Židovským míšencem je ten, kdo pochází od jednoho nebo dvou prarodičů, podle rasy plně židovských, není-li podle § 5, odst. 2, židem. Za plně židovského se bez dalšího pokládá prarodič, když příslušel k židovskému náboženskému společenství.

§ 5

- (1) Židem je ten, kdo pochází při nejmenším od tří prarodičů, podle rasy plně židovských. Platí (tu) § 2, odst. 2, věta 2.
- (2) Za žida se také pokládá státní příslušník, je-li židovským míšencem, pocházejícím od dvou plně židovských prarodičů,
 - a) když v době vydání zákona příslušel k židovskému náboženskému společenství nebo potom do něho byl přijat,
 - b) když v době vydání zákona byl v manželství se židem nebo potom do něho vstoupil,
 - c) když pochází z manželství se židem ve smyslu odstavce 1, jestliže bylo toto manželství uzavřeno za účinnosti zákona o ochraně německé krve a německé cti ze dne 15. září 1935,
 - d) když pochází z mimomanželského styku se židem ve smyslu odstavce 1 a narodil se nemanželsky po dni 31. července 1936.

Zdroj: Zdroj: **SEEMANN, Richard.** *Cesta do Wannsee : konečné řešení takzvané židovské otázky a germanizace českých zemí.* 1. vydání. Středokluky : Zdeněk Susa, 2008. Str. 33- 34.

Příloha č. 2

Zákon o ochraně německé krve a německé cti

Proniknut poznáním, že čistota německé krve je předpokladem další existence německého lidu, a prochnut neochvějnou vůlí, zabezpečiti německý národ pro všechnu budoucnost, usnesl se říšský sněm jednohlasně na následujícím zákoně, který se tímto vyhlašuje:

§ 1

- (1) Sňatky mezi židy a státními příslušníky německé nebo druhově příbuzné krve jsou zakázány. Manželství uzavřená proti tomuto zákonu jsou neplatná, i když byla k obcházení zákona uzavřena v cizině.
- (2) Žalobu na prohlášení manželství za neplatné může podat pouze státní návladní.

§ 2

Mimomanželský styk mezi židy a státními příslušníky německé nebo druhově příbuzné krve je zakázán.

§ 3

Židé nesmějí ve své domácnosti zaměstnávat státní příslušníky německé nebo druhově příbuzné krve mladší 45 let.

§ 4

- (1) Židům se zakazuje vztyčovat říšské a národní vlajky a užívání říšských barev.
- (2) Užívání židovských barev je jim naproti tomu dovoleno. Výkon těchto oprávnění je pod státní ochranou.

§ 5

- (1) Kdo jedná proti zákazu § 1, bude potrestán kázníci.
- (2) Muž, který jedná proti zákazu § 2, bude potrestán vězením nebo kázníci.
- (3) Kdo jedná proti ustanovení §§ 3 nebo 4, bude potrestán vězením až do jednoho roku a peněžitou pokutou, nebo jedním z těchto trestů.

Zdroj: **SEEMANN, Richard.** *Cesta do Wannsee : konečné řešení takzvané židovské otázky a germanizace českých zemí.* 1. vydání. Středokluky : Zdeněk Susa, 2008. Str. 33.

Příloha č. 3

**Nařízení říšského protektora v Čechách a na Moravě o židovském majetku ze dne 21.
června 1939**

Podle výnosu Vůdce a říšského protektora o Protektorátu Čechy a Morava ze dne 16. března 1939, čl. 5, se nařizuje:

§ 1

- (1) Židům, židovským podnikům a židovským osobním sdružením jest dovoleno nakládati nemovitostmi, právy na nemovitostech, hospodářskými závody a podíly na nich, cennými papíry všeho druhu, jakož i propachtovati pozemky a hospodářské závody a převáděti pachtovní práva tohoto druhu jen se zvláštním písemným schválením. Totéž platí pro závazek k nakládání jmenovanými předměty.
- (2) Schvaluje-li se závazek, platí schválení též pro příslušné plnění.
- (3) Právní úkony odporující předpisům odstavce 1. a 2. nebo sloužící k obejití těchto předpisů nemají právní účinnosti.

§ 2

- (1) Schválení podle § 1 udílí říšský protektor v Čechách a na Moravě, který případně svoji příslušnost zcela nebo částečně přeneše na jiné úřady.
- (2) Uděluje-li schválení jiný úřad než říšský protektor v Čechách a na Moravě, jest do rozhodnutí stížnost k říšskému protektorovi v Čechách a na Moravě přípustná do dvou týdnů po doručení. Stížnost jest podati u úřadu, který rozhodnutí vydal. Říšský protektor v Čechách a na Moravě může naříditi, aby za určitých předpokladů právo stížnosti odpadlo.

§ 3

Židé, židovské podniky a židovské osobní sdružení jsou povinni do 31. července 1939 u příslušného oberlandrata přihlásiti zemědělské neb lesní pozemky, které jsou v jejich vlastnictví nebo spoluvlastnictví nebo jimi pachtované.

§ 4

- (1) Židům, židovským podnikům a židovským osobním sdružením jest zakázáno nabývání nemovitostí a práv na nemovitostech, podílů na hospodářských podnicích a cenných papírů, jakož i přejímání a znovu zřizování hospodářských závodů a najímání nemovitostí.

(2) Předpis § 1 odst. 3 platí obdobně.

§ 5

- (1) Židé, židovské podniky a židovská osobní sdružení jsou povinni přihlásiti předměty ze zlata, platiny a stříbra, jakož i drahokamy a perly nacházející se v jejich vlastnictví nebo spoluvlastnictví do 31. července 1939 u Národní banky nebo jí ustanovených míst.
- (2) Nabývati, zciziti a zastaviti předměty uvedené v odst. 1 jest jim zakázáno.
- (3) Totéž platí pro jiné drahocenné a umělecké předměty, pokud cena jednotlivého předmětu nebo sbírky předmětů převyšuje částku K 10.000.-

§ 6

Za žida se považuje:

kdo pochází od nejméně tří podle rasy úplně židovských prarodičů. Za úplně židovského se považuje prarodič bez dalších předpokladů, jestliže přísluší nebo příslušel k židovské náboženské společnosti;

za žida se též považuje míšenec, pocházející od dvou úplně židovských prarodičů,

- a) který dne 15. 9. 1935 náležel k židovské náboženské společnosti neb po tomto dni do ní jest přijat,
- b) který dne 15. 9. 1935 byl v manželství se židem nebo s ním po tomto dni v manželství vstoupí,
- c) který pochází z manželství se židem (lit. a) uzavřeného po 15. 9. 1935,
- d) který pochází z nemanželského styku se židem (lit. a) a byl narozen jako nemanželský po 31. 7. 1936.

§ 7

- (1) Podnik se považuje za židovský, je-li jeho majitel žid (§ 6).
- (2) Podnik veřejné obchodní společnosti nebo komanditní společnosti se považuje za židovský, jsou-li jeden neb několik osobně ručících společníků židů.
- (3) Podnik právnické osoby se považuje za židovský:
 - a) jsou-li jedna nebo několik osob, povolaných k zastupování podle zákona nebo jeden nebo několik členů správní rady nebo dozorčí rady židé;
 - b) jsou-li rozhodujícím způsobem podle kapitálu nebo hlasovacího práva zúčastnění židé. Rozhodující účast podle kapitálu je dána, náleží-li více než čtvrtina kapitálu židům; rozhodující účast podle hlasovacího práva je dána, dosahují-li hlasy židů poloviny celkového počtu hlasů.

- (4) Předpisy odstavce 3 platí obdobně pro společnosti podle horního práva, které nemají způsobilosti k právům.
- (5) Nebyl-li 15. března 1939 členem představenstva nebo správní nebo dozorčí rady akciové společnosti nebo komanditní společnosti na akcie žádný žid, předpokládá se, že židé nemají rozhodující účast podle kapitálu nebo hlasovacího práva (odst. 3b). Opačná domněnka platí, byli-li označeného dne členy představenstva nebo správní rady nebo dozorčí rady jeden nebo několik židů.
- (6) Podnik se považuje za židovský i tehdy, je-li skutečně pod rozhodným vlivem židů.
- (7) Odbočka židovského podniku se považuje za podnik židovský.
- (8) Odbočka nežidovského podniku se považuje za podnik židovský, je-li vedoucí nebo jeden z několika vedoucích odbočky žid.

§ 8

Pro židovská osobní sdružení platí obdobně předpisy § 7.

§ 9

- (1) Říšský protektor v Čechách a na Moravě může ve vhodných případech ustanoviti správce, kteří podléhají jeho doзору a příkazu. Taktéž může říšský protektor v Čechách a na Moravě odvolati důvěrníky a nucené správce dosazené podle předpisů protektorátních.
- (2) Pokud běží o majetek ve smyslu § 1 tohoto nařízení, přísluší právo dosazovati správce výlučně říšskému protektoru v Čechách a na Moravě.
- (3) Říšský protektor v Čechách a na Moravě stanoví práva a povinnosti správců.
- (4) Pokud říšský protektor v Čechách a na Moravě svého práva podle odstavců 1 a 3 použije, neplatí předpisy o důvěrnících a nucených správcích, platné v Protektorátu.

§ 10

- (1) Kdo jedná proti tomuto nařízení nebo proti ustanovením vydaným k jeho provedení, bude potrestán vězením a peněžitou pokutou nebo jedním z těchto trestů. Taktéž bude potrestán, kdo obejde ustanovení tohoto nařízení nebo ustanovení vydaná k jeho provedení.
- (2) Pokus je trestný.
- (3) Stíhání též podle jiných trestních ustanovení zůstává nedotčeno.
- (4) Vedle trestů může býti uznáno na zbavení majetku, pokud byl předmětem trestného činu. Nelze-li stíhati určitou osobu, může býti uznáno na zabavení majetku i samostatně.
- (5) Jest použití obecných předpisů říšskoněmeckého trestního práva.

- (6) Vyšetřovati a souditi tyto trestné činy náleží soudům německým příslušným podle všeobecného říšského práva.
- (7) Ostatně jest použití ustanovení platných pro německé soudy v Protektorátu, pokud není ustanoveno jinak.

§ 11

- (1) Říšský protektor v Čechách a na Moravě může vydati ustanovení prováděcího a doplňovacího obsahu.
- (2) Nařízení šéfa civilní správy v Brně týkající se nedovolených zásahů do hospodářství v zemi moravské ze dne 20. března 1939 a týkající se zákazu zcizení židovského reálného majetku v zemi moravské ze dne 22. března 1939, jakož i nařízení šéfa civilní správy v Praze o opatřeních týkajících se židovského majetku všeho druhu ze dne 29. března 1939 ruší se dnem účinnosti tohoto nařízení.

§ 12

- (1) Toto nařízení nabývá účinnosti dnem 22. června 1939.
- (2) Předpisy § 1, 2 a 4 mají zpětnou účinnost od 15. března 1939 s tím, že v mezidobí uzavřené obchody vyžadující schválení nejsou právně účinné, dokud se dodatečně neschválí.
- (3) Výjimečná schválení udělená šéfem civilní správy v Praze a v Brně podle nařízení ze dne 20., 22. a 29. března 1939 pokládají se za schválení ve smyslu tohoto nařízení. Osoby oberlandraty jako správci již dosazené, považují se se zpětnou platností za správce ve smyslu tohoto nařízení.

Praha, dne 21. června 1939.

Říšský protektor v Čechách a na Moravě Svobodný pán von Neurath

Věstník říšského protektora, č. 6/1939, s. 45.

Zdroj: <http://www.holocaust.cz>

Vládní nařízení ze dne 4. července o právním postavení židů ve veřejném životě

Vláda protektorátu Čechy a Morava nařizuje podle čl. II ústavního zákona zmocňovacího ze dne 15. prosince 1938, č. 330 Sb.:

ČÁST PRVNÍ.

Základní ustanovení

§ 1.

Žid ve smyslu tohoto nařízení jest:

- a) kdo pochází od nejméně tří podle rasy úplně židovských prarodičů. Za úplně židovského se považuje prarodič bez dalších předpokladů, jestliže přísluší nebo příslušel k židovské náboženské společnosti;
- b) za žida se též považuje úplně židovský míšenec, pocházející od dvou židovských prarodičů;
 1. který dne 16. září 1935 náležel k židovské náboženské společnosti nebo po tomto dni do ní jest přijat,
 2. který dne 16. září 1935 byl v manželství se židem nebo s ním po tomto dni do manželství vstoupí,
 3. který pochází z manželství se židem [písm. a)] uzavřeného po dni 17. září 1935,
 4. který pochází z nemanželského styku se židem [písm. a)] a byl narozen jako nemanželský po dni 31. července 1936.

§ 2.

Průkaz o tom, zda někdo je či není žid, lze podati také osvědčením, které vydá okresní úřad a v městech s vlastním statutem zemský úřad na podkladě úředních dokladů o původu.

§ 3.

Státní prezident může k návrhu vlády osobu, která je žide (§ 1), vyjmouti z dosahu tohoto nařízení.

§ 4.

- (1) Židé nemohou, pokud dále není ustanoveno něco jiného, vykonávat žádnou funkci v soudnictví ani ve veřejné správě, s výjimkou funkcí náboženské organizace židovské. Zejména nemohou býti:
 1. členy zastupitelských sborů ani orgány veřejných korporací nebo členy sborových orgánů takových korporací;

2. členy jiných sborů a komisí, zřízených pro výkon nebo pro podporu veřejné správy;
3. členy sborově organisovaných školských úřadů (orgánů);
4. zaměstnanci v činné službě u Protektorátu a jiných veřejnoprávních korporací a subjektů, uvedených v § 1, 25 a 26 vládního nařízení ze dne 21. prosince 1938, č. 379 Sb., o úpravě některých personálních poměrů ve veřejné správě;
5. učitelé ani soukromými docenty na vysokých školách;
6. učitelé ani soukromými zaměstnanci na školách s právem veřejnosti, s výjimkou škol určených výhradně pro židy;
7. členy veřejných vědeckých ústavů, učených společností a jiných veřejných institucí povahy vědecké;
8. soudci laiky, přisedícími soudu patentního, přisedícími soudů pracovních, přisedícími nebo členy soudů rozhodčích, porotci, přisedícími soudů kmetských nebo soudů mládeže;
9. notáři (kandidáty notářství), přísedícími tlumočníky, soudními nebo úředními znalci, veřejnými poručníky, správci konkursní podstaty, vyrovnacími nebo vnučenými správci, ani poručníky nebo opatrovníky, nejde-li o poručnictví nebo opatrovnictví týkající se židů nebo organizací a zařízení, které sledují výhradně nebo převážně zájmy židů;
10. civilními techniky ani úředně oprávněnými báňskými inženýry
11. bursovními sensály.
- 12.

(2) Židé nemohou, pokud déle není ustanoveno něco jiného býti:

1. advokáty (kandidáty advokacie), obhájci ve věcech trestních, ani patentními zástupci (kandidáty patentního zastupitelství);
2. lékaři, veterináři ani lékárníky;
3. výkonnými umělci v ústavech a podnicích provozujících umění (jako v divadlech, filmových podnicích), ani vedoucími činiteli ve správě takových ústavů a podniků, ani členy správních a dozorčích orgánů takových ústavů a podniků;
4. redaktory periodických tiskopisů, s výjimkou periodických tiskopisů určených pro židy a jako takové značených.

(3) Židé se nesmějí zúčastniti politického života, ani býti členy spolků a jiných korporací společenského, kulturního a hospodářského života. Tím není dotčena jejich účast v

nucených organizacích, v útvarech provozujících obchody a ve spolcích a jiných korporacích určených pro židy a jako takové označených.

§ 5.

- (1) Zaměstnanci židé v činné službě nebo na dovolené s čekatelným (čekaným) v Protektorátu a jiných veřejnoprávních korporacích uvedených v § 1 vl. nař. č. 379/1938 Sb., kteří jsou účastní veřejného pensijního zaopatření, přeloží se z moci úřední do trvalé výslužby. Služební poměr čekatelů židů se zruší; při tom obdrží takový čekatel odbytné ve výši jednoměsíčního platu (mzdy).
- (2) Ustanovení předchozího odstavce platí přiměřeně pro zaměstnance v trvalém služebním poměru, na jejichž zaměstnavatele se vztahuje ustanovení § 25 vl. nař. č. 379/1938 Sb.
- (3) Služební poměr smluvních zaměstnanců židů u zaměstnavatelů uvedených v § 4, odst. 1, č. 4 se zruší výpovědí.
- (4) Opatření podle odstavců 1, 2 a 8 buďtež učiněna nejpozději do tří měsíců ode dne vyhlášení tohoto nařízení.

§ 6.

- (1) Pokud nejsou ustanovení zvláštní, budou židé, kteří dosud vykonávají některou funkci uvedenou v § 4, vyloučení z této funkce úřadem Protektorátu, kterému přísluší přímý dozor nad takovou funkcí anebo nad korporací, organizací nebo jiným zařízením, kde se taková funkce vykonává, a není-li takového úřadu, ústředním úřadem, do jehož oboru taková funkce náleží; ústřední úřad může svěřiti podřízeným úřadům, aby samy vydávaly potřebná rozhodnutí. Úřadu, který rozhodl o vyloučení z funkce, přísluší jmenovati nového funkcionáře.
- (2) Ustanovení předchozího odstavce platí přiměřeně o jiné činnosti nebo účasti uvedené v § 4, nejde-li o činnost v pracovním poměru.

ČÁST DRUHÁ.

Zvláštní ustanovení o obmezení židů v některých odvětvích veřejného života.

Vyloučení židů z advokacie, z úřadu notářského, z obhájcovství ve věcech trestních a z patentního zastupitelství.

§ 7

- (1) Výbory advokátních komor nařídí výmaz advokátů židů ze seznamů advokátů a výmaz kandidátů advokacie židů ze seznamů kandidátů advokacie.
- (2) Před nařízením výmazu vyzve výbor advokátní komory všechny advokáty (kandidáty advokacie) v seznamech zapsané, pokud se tak již nestalo, aby se lhůty nejméně osmi dnů

sdělili písemně skutečnosti rozhodné pro posouzení, zda jsou židé či nikoli; podle potřeby jim uloží, aby mu v přiměřené lhůtě předložili příslušné doklady.

- (3) Proti rozhodnutí výboru advokátní komory, že se advokát (kandidát advokacie) ze seznamu vymazuje, může advokát (kandidát advokacie) podat u výboru advokátní komory do patnácti dnů po doručení námítky, že není žid. O námitkách, které mají účinek odkladný, rozhoduje ministerstvo spravedlnosti.
- (4) Advokáti (kandidáti advokacie), kteří vyli vymazáni ze seznamů podle odstavce 1, nesmějí obstarávat cizí právní záležitosti, zejména zastupovat pře soudem nebo mimo soud a udílet právní porady; to neplatí pro obstarávání věcí jejich manželek a jejich nezletilých dětí, pokud není předepsáno zastoupení advokátem.

§ 8

- (1) Substituti, kteří byli advokátům židům ustanoveni v zájmu veřejném výbory advokátních komor po dni 15. března 1939, učiní potřebné opatření pro likvidaci advokátních kanceláří advokátů židů.
- (2) Substitut je zproštěn povinnosti podle ustanovení § 12, odst. 4 advokátního řádu, jestliže vybídł stranu doporučeným dopisem na poslední jemu známou adresu, aby spisy do lhůty šesti měsíců převzala, a strana spisy v dané lhůtě nepřevzala, nebo, nebylo-li vybídnutí doručitelné, jakmile uplynul jeden rok ode dne, kdy byl dopis vrácen nedoručitelný.

§ 9

- (1) Stane-li se v občanské věci právní advokát zastupující stranu v důsledku opatření podle tohoto nařízení nezpůsobilým k dalšímu zastupování strany, přerušují se také řízení, ve kterých není předepsáno zastoupení advokátem.
- (2) K přerušování nedojde, jestliže ve věci zastupuje stranu substitut dříve ustavený (§ 8) nebo jestliže advokát byl mezitím již ustanoven židovským právním zástupcem, pokud jako takový jest oprávněn stranu dále zastupovati.

§ 10

Straně, již bylo v občanských právních věcech, ve věcech trestních nebo ve věcech správních zabráněno dostaviti se včas k roku nebo včasně vykonati úkon lhůtou vázaný pro opatření učiněná posle tohoto nařízení, budiž povoleno navrácení k předešlému stavu, a to i tam, kde podle zákona je navrácení k předešlému stavu vyloučeno. V těchto případech není strana povinna nahraditi odpůrci útraty řízení o navrácení k předešlému stavu. Lhůta k žádosti o navrácení k předešlému stavu počne běžeti přede dnem vyhlášení tohoto nařízení. Není-li lhůta k žádosti o navrácení k předešlému stavu ustanovena, činí čtrnáct dnů.

§ 11

Dojde-li pro vyloučení advokáta žida z advokacie ke změně v osobě právního zástupce, není povinen odpůrce strany zastoupené dosud advokátem židem, je-li stanovena jeho povinnost k náhradě útrat řízení, nahraditi to, oč se útraty zvýšili změnou právního zástupce.

§ 12

- (1) Židé, kteří byli advokáty a byli vymazáni ze seznamu advokátů podle § 7, a kandidáti židovského právního zastupitelství, kteří vyhovují předepsaným podmínkám (§ 15), mohou být ustanoveni židovskými právními zástupci.
- (2) Židé, kteří byli kandidáty advokacie a byli vymazáni ze seznamu kandidátů advokacie podle § 7, a židé, kteří vyhovují podmínkám předepsaným pro zápis do seznamu kandidátů advokacie, mohou být připuštěni k přípravné praxi židovského právního zastupitelství.
- (3) Židovští právní zástupci (kandidáti židovského právního zastupitelství) mohou být ustanoveni (připuštěni) podle potřeby, nejvýše v počtu dvou procent počtu advokátů (kandidátů advokacie), zapsaných v den vyhlášení tohoto nařízení v seznamech advokátních komor v Praze a v Brně.
- (4) Nejvýše přípustný počet židovských právních zástupců a kandidátů židovského právního zastupitelství může být vládním nařízením vždy nejméně po třech letech podle současných poměrů nově upraven.

§ 13

- (1) Židovské právní zástupce ustanovuje a sídla jim určuje a kandidáty židovského právního zastupitelství k přípravné praxi připouští ministerstvo spravedlnosti k návrhu presidenta vrchního soudu. Žádosti jest podávati u presidia vrchního soudu.
- (2) Při svém návrhu řídí se president vrchního soudu veřejným zájmem, zejména zájmem, aby židovský právní zástupce (kandidát židovského právního zastupitelství) poskytoval v každém směru záruku řádného výkonu povolání; při prvních návrzích, učiněných podle tohoto nařízení, přihlédne president vrchního soudu především k žadatelům, kteří vyli ze seznamů advokátů (kandidátů advokacie) vymazání, a k jejich majetkovým a rodinným poměrům.

§ 14

Židovští právní zástupci smějí obstarávati toliko právní věci židů a organizací nebo zařízení, které sledují výhradně nebo převážně zájmy židů; zvláště smějí toliko pro ně sepisovati podání a zastupovati je před soudy nebo mimo soud a je obhajovati.

§ 15

- (1) Židovští právní zástupci a kandidáti židovského právního zastupitelství podléhají doзору presidenta krajského soudu a presidenta vrchního soudu svého působíště a ministerstva spravedlnosti.
- (2) Židovský právní zástupce (kandidát židovského právního zastupitelství) je povinen užívati tohoto názvu.
- (3) Židovští právní zástupci se zapisují do seznamů židovských právních zástupců a kandidáti židovského právního zastupitelství do seznamů kandidátů židovského právního zastupitelství, které se vedou u presidíí vrchních soudů.
- (4) Kandidáti židovského právního zastupitelství může býti ustanoven židovským právním zástupcem, jestliže vedle ostatních náležitostí požadovaných platnými předpisy pro zápis do seznamu u židovského právního zástupce; do této praxe se započítává i jiná dosud započitatelná právní praxe, pokud byla vykonána před účinností tohoto nařízení.
- (5) Pokud toto nařízení neustanovuje jinak, platí pro židovské právní zástupce a kandidáty židovského právního zastupitelství přiměřené předpisy platné pro advokáty a kandidáty advokacie, s výjimkou předpisů o jejich poměru k advokátní komoře.

§ 16

- (1) Ministerstvo spravedlnosti zbaví notáře židy jejich úřadu do tří měsíců ode dne vyhlášení tohoto nařízení. Ministerstvo spravedlnosti může však z důvodů zvláštního zřetele hodných ponechati notáře žida v jeho úřadě, po případě na dobu obmezenou.
- (2) Kandidáti notářství židé vyloučí se z přípravné praxe notářské koncem druhého kalendářního čtvrtletí následujícího po dnu vyhlášení tohoto nařízení.

§ 17

- (1) President vrchního soudu nařídí výmaz obhájců židů ze seznamu obhájců ve věcech trestních, a to, je-li obhájce advokátem, jakmile dojde předepsané oznámení výboru advokátní komory o pravoplatném výmazu advokáta ze seznamu advokátů, a není-li obhájce advokátem, do tří měsíců ode dne vyhlášení tohoto nařízení.

- (2) Proto rozhodnutí presidenta vrchního soudu, že se obhájce žid vymazuje ze seznamu obhájců ve věcech trestních, může podati obhájce, který není advokátem, námitky u presidenta vrchního soudu. Jinak platí obdobně ustanovení § 7, odst. 3.
- (3) Na obhájce ve věcech trestních, kteří byli vymazáni ze seznamu podle odstavce 1, buď obdobně užito ustanovení § 7, odst. 4.

§ 18

Jde-li o osoby, na něž se vztahují ustanovení § 7, 16 a 17, nebudiž déle rozhodováno o opatřeních podle ustanovení § 1, odst. 1 a 2, § 2, odst. 1 a § 8 opatření Stálého výboru ze dne 16. listopadu 1938, č. 284 Sb., o prozatímní úpravě některých otázek týkajících se advokacie, ani o opatřeních podle ustanovení § 3, 1. věty 2 opatření Stálého výboru ze dne 16. listopadu 1938, č. 285 Sb., kterým se mění některá ustanovení o notářských komorách a notářích, ani i opatřeních podle § 2 a 4 vládních nařízení ze dne 4. listopadu 1938, č. 265 Sb., o dočasných omezeních v živnostenském a jiném výdělečném podnikání.

§ 19

Dnem, kterým jsou advokáti, kandidáti advokacie, notáři a kandidáti notářství vyloučeni podle tohoto nařízení z výkonu povolání, budiž kárné řízení proti nim vedené a pravoplatně neukončené zastaveno. Pravoplatné kárné nálezy, jimiž byla osoba taková odsouzena ke kárnému trestu pokuty a k náhradě nákladů řízení, buďtež vykonány; kárná rada, pokud jde o advokáty a kandidáty advokacie, a kárný senát vrchního soudu, pokud jde o notáře a kandidáty notářství, může však k žádosti s ohledem na majetkové a výdělečné poměra advokáta, kandidáta advokacie, notáře nebo kandidáta notářství upustiti od výkonu pravoplatného nálezu nebo uloženou pokutu přiměřeně snížit. Proti tomuto rozhodnutí není opravného prostředku.

§ 20

- (1) Ministerstvo průmyslu, obchodu a živností nařídí výmaz patentních zástupců židů ze seznamu do tří měsíců ode dne vyhlášení tohoto nařízení.
- (2) Kandidáti patentního zastupitelství židé se vylučují z této praxe koncem druhého kalendářního čtvrtletí následujícího po dnu vyhlášení tohoto zařízení

Vyloučení židů z oprávnění civilního technika a úředně oprávněného báňského inženýra

§ 21

- (1) Dosavadním civilním technikům židům odejme udělené oprávnění zemský úřad a dosavadní úředně oprávněným báňským inženýrům báňské hejtmanství do tří měsíců ode dne vyhlášení tohoto nařízení. Ministerstvo veřejných prací může však z důvodů

zvláštního zřetele hodných ponechatí civilnímu techniku židovi (úředně oprávněnému báňskému inženýru židovi) oprávnění, po případě na dobu obmezenou.

- (2) Inženýrská komora jest povinna sděliti neprodleně příslušnému úřadu skutečnosti rozhodné pro opatření podle odstavce 1. Ustanovení § 7, odst. 2 platí tu přiměřeně.

§ 22

- (1) Pro práce již zadané a posud nedokončené ustanoví inženýrská komora civilnímu techniku (úředně oprávněnému báňskému inženýru), jemuž oprávnění bylo odňato podle § 21, substituta z řad civilních techniků (úředně oprávněných báňských inženýrů), aby tyto práce dokončil na účet toho, jehož oprávnění zaniklo. Substitut je podroben dozoru inženýrské komory.
- (2) Substitut má nárok na přiměřenou odměnu; nedojde-li o ní d dohodě, určí ji inženýrská komora.

Vyloučení židů z výkonu lékařské praxe.

§ 23

- (1) Ministerstvo sociální a zdravotní správy odejme židům, kteří v den vyhlášení tohoto nařízení vykonávají lékařskou praxi, právo k výkonu praxe.
- (2) Za tím účelem vyzve na pokyn ministerstva sociální a zdravotní správy komorní rada lékařské komory všechny členy komory, aby jí, pokud se tak již nestalo, sděliti do lhůty nejméně osmi dnů písemně skutečnosti rozhodné pro posouzení, zda jsou židé či nikoli; podle potřeby jim uloží, aby jí v přiměřené lhůtě předložili příslušné doklady.

§ 24

- (1) Židy, kteří vykonávali lékařskou praxi a kterým bylo právo k výkonu praxe odňato podle § 23, jakož i jiné židy, kteří vyhovují podmínkám pro výkon lékařské praxe, může ministerstvo sociální a zdravotní správy připustiti k výkonu lékařské praxe pro židy a určí jim sídlo. Rozhodujíc o připuštění, řídí se ministerstvo veřejným zájmem, zejména zájmem, aby židovský lékař poskytoval k každém směru záruku řádného výkonu povolání, a přihlíží především k žadatelům, kterým bylo právo k výkonu lékařské praxe odňato, a k jejich majetkovým a rodinným poměrům.
- (2) K výkonu lékařské praxe pro židy mohou býti připuštěni židé nejvýše v počtu dvou procent počtu lékařů, oprávněných v den vyhlášení tohoto nařízení k výkonu lékařské praxe.
- (3) Nejvyšší přípustný počet židovských lékařů může býti vládním nařízením vždy nejméně pro třech letech podle současných poměrů nově upraven.

- (4) Ministerstvo sociální a zdravotní správy může, vyžadují-li toho zvláštní zájmy zdravotní péče, připustiti i další židovské lékaře k výkonu praxe, po případě na dobu obmezenou.
- (5) Lékaři židé, kterým bylo právo k výkonu praxe odňato, mohou, dokud stav nemocného nedopouští, aby jeho ošetřování bylo přenecháno lékaři jinému, nemocného dále ošetřovati.

§ 25

Židovští lékaři smějí ošetřovati toliko židy, jinak jen členy své rodiny.

§ 26

- (1) Židovští lékaři podléhají dozoru okresního a zemského úřadu svého působitiště a ministerstva sociální a zdravotní správy.
- (2) Židovský lékař je povinen užívati tohoto názvu.
- (3) Židovští lékaři nemohou býti členy lékařské komory a zapisují se do seznamu židovských lékařů, vedeného ministerstvem sociální a zdravotní správy.
- (4) Pokud toto nařízení neustanovuje jinak, platí pro židovské lékaře přiměřeně předpisy platné pro lékaře, s výjimkou předpisů o jejich poměru k lékařské komoře.

Vyloučení židů z výkonu veterinářské praxe

§ 27

- (1) Ministerstvo zemědělství odejme židům, kteří v den vyhlášení tohoto nařízení vykonávají veterinářskou praxi, právo k výkonu praxe.
- (2) Za tím účelem vyzve na pokyn ministerstva zemědělství předsednictvo zvěrolékařské komory všechny členy komory, aby jí, pokud se tak již nestalo, sděliti do lhůty nejméně osmi dnů písemně skutečnosti rozhodné pro posouzení, zda jsou židé či nikoli; podle potřeby jim uloží, aby ji v přiměřené lhůtě předložili příslušné doklady.

§ 28

- (1) Židy, kteří vykonávali veterinářskou praxi a kterým bylo právo k výkonu praxe odňato podle § 27, jakož i jiné židy, kteří vyhovují podmínkám pro výkon veterinářské praxe, může ministerstvo zemědělství připustiti k výkonu veterinářské praxe a určí jim sídlo. Rozhodujíc o přípuštění, řídí se ministerstvo veřejným zájmem, zejména zájmem, aby židovský veterinář poskytoval v každém směru záruku řádného výkonu povolání, a přihlíží především k žadatelům, kterým bylo právo k výkonu veterinářské praxe odňato, a k jejich majetkovým a rodinným poměrům.

- (2) K výkonu veterinářské praxe mohou býti připuštěni židé nejvýše v počtu svou procent počtu veterinářů oprávněných v den vyhlášení tohoto nařízení k výkonu veterinářské praxe.
- (3) Nejvyšší přípustný počet židovských veterinářů může býti vládním nařízením vždy nejméně po třech letech podle současných poměrů navo upraven.
- (4) Ministerstvo zemědělství může, vyžadují-li toho zvláštní zájmy veterinářské, připustiti i další židovské veterináře k výkonu praxe, po případě na dobu obmezenou.

§ 29

- (1) Židovští veterináři podléhají dozoru okresního a zemského úřadu působiště a ministerstva zemědělství.
- (2) Židovský veterinář je povinen užívati tohoto názvu.
- (3) Židovští veterináři nemohou býti členy zvěrolékařské komory a zapisují se do seznamu veterinářů vedeného ministerstvem zemědělství.
- (4) Pokud toto nařízení neustanovuje jinak, paltí pro židovské veterináře přiměřeně předpisy platné pro veterináře, s výjimkou předpisů o jejich poměru k zvěrolékařské komoře.

ČÁST TŘETÍ.

Ustanovení společná.

Ustanovení trestní.

§ 30

Přestupky tohoto nařízení, jakož i prováděcích předpisů a příkazů a zákazů na základě nich vydaných trestá - bez újmy soudního stíhání - okresní úřad se zřetelem na míru zavinění pokutou do 100.000 K nebo vězením do šesti měsíců. Byla-li uložena pokuta, buď pro případ její nedobytnosti uložen zároveň náhradní trest vězení podle míry zavinění v mezích sazby trestu na svobodě, na čin stanovené.

§ 31

Pro přestupek tohoto nařízení bude potrestán také ten, kdo o skutečnostech rozhodných pro posouzení, zda on sám či někdo jiný je žid, učiní vědomě nesprávné údaje, aby mařil účinky tohoto nařízení.

Ustanovení závěrečná

§ 32

Opatření učiněná před vyhlášením tohoto nařízení, pokud odpovídají jeho zásadám, zůstávají nedotčena. Tato opatření jakož i opatření podle tohoto nařízení učiněná nezakládají nárok na náhradu škody.

§ 33

Toto nařízení nebývá účinnosti dnem vyhlášení; provedou je všichni členové vlády.

Zdroj: <http://www.holocaust.cz>

Příloha č. 5

Počet židovských vystěhovalců z protektorátního území po 15. březnu 1939 do dne:

31. července 1939	8 769
31. prosinec 1939	19 016
30. června 1940	24 017
31. prosince 1940	25 192
30. června 1941	25 540
31. prosince 1941	25 727
30. června 1942	25 871
30. listopadu 1942	25 977

Zdroj: **KÁRNÝ, Miroslav.** „Konečné řešení“ : genocida českých židů v německé protektorátní politice. 1. vydání. Praha : Academia, 1991. Str. 38.

Příloha č. 6

Policejní nařízení o označování Židů ze dne 1. září 1941

Na základě nařízení o policejních nařízeních říšských ministrů ze dne 14. listopadu 1938 (Říšský zák. I., str. 1582) a nařízení o právu vydávati právní předpisy v protektorátu Čechy a Morava ze dne 7. června 1939 (Říšský zák. I., str. 1039) se v dohodě s říšským protektorem v Čechách a na Moravě nařizuje:

§ 1

- (1) Židům (§ 5 Prvního nařízení k zákonu o říšském občanství ze dne 14. listopadu 1935 - Říšský zák. I., str. 1333), kteří dovršili šestý rok života, je zakázáno ukazovati se na veřejnosti bez židovské hvězdy.
- (2) Židovská hvězda pozůstává ze šesticípé hvězdy velikosti dlaně, černě vytažené, ze žluté látky s černým nápisem Jude. Budiž nošena viditelně pevně přišita na levé náprsní straně části oděvu.

§ 2

Židům jest zakázáno,

- a) obvod obce jejich bydliště opouštět, nemají-li u sebe písemné dovolení místního policejního úřadu;
- b) nositi řády, čestné znaky a jinaké odznaky.

§ 3

§ § 1 a 2 se nepoužije

- a) na židovského manžela žijícího ve smíšeném manželství, pokud jsou zde z manželství potomci a tito neplatí za Židy, a to ani tehdy, když manželství již nestává nebo jediný syn padl v přítomné válce;
- b) na židovskou manželku při bezdětném manželství po dobu trvání manželství.
- c)

§ 4

- (1) Kdo jedná proti zákazu § § 1 a 2 úmyslně nebo z nedbalosti, bude potrestán peněžitým trestem až do 150 ŘM nebo vazbou až do šesti týdnů.
- (2) Policejní bezpečnostní opatření jdoucí dále jakož i trestní předpisy, podle nichž provinění propadá vyššímu trestu, zůstávají nedotčeny.

§ 5

Policejní nařízení platí též v protektorátu Čechy a Morava s tím, že říšský protektor v Čechách a na Moravě může přizpůsobiti předpis § 2, písm. a) místním poměrům v protektorátu Čechy a Morava.

§ 6

Policejní nařízení nabývá platnosti 14 dní po jeho vyhlášení.

V Berlíně dne 1. září 1941.

Říšský zák. I., str. 547., 5. 9. 1941, v Protektorátu publikováno ve Věstníku říšského protektora, č. 44/1941, s. 497

Zdroj: <http://www.holocaust.cz>

Příloha č. 7

Věkové rozvrstvení židovského obyvatelstva k 1. říjnu 1941 v porovnání s celkovým protektorátním obyvatelstvem:

Věková kategorie	Židovské obyvatelstvo				Protektorátní obyvatelstvo celkem %
	muži	ženy	celkem	%	
do 18 let	5 536	5 418	10 954	12,43	31,00
18 - 45	15 304	16 844	32 148	36,49	43,98
45 - 60	11 514	12 927	24 441	27,74	15,02
nad 60 let	9 068	11 494	20 562	23,34	10,00
celkem	41 222	6 683	88 105	100,00	100,00

Příloha č. 8

Stavy vězňů v Terezíně v roce 1942

duben	12 968
květen	14 300
červen	21 269
červenec	43 403
srpen	51 554
září	53 264

Zdroj: **KÁRNÝ, Miroslav.** „Konečné řešení“ : genocida českých židů v německé protektorátní politice. 1. vydání. Praha : Academia, 1991. Str. 91.

Příloha č. 9
Mapa ghatt, vyhlazovacích a koncentračních táborů

Zdroj: <http://www.holocaust.cz>

Příloha č. 10
Odhadované ztráty Židů během holocaustu

Země	Počet Židů před válkou	Minimální ztráty	Maximální ztráty
Rakousko	185 000	50 000	50 000
Belgie	65 700	28 900	28 900
Čechy a Morava	118 310	78 150	78 150
Bulharsko	50 000	0	0
Dánsko	7 800	60	60
Estonsko	4 500	1 500	2 000
Finsko	2 000	7	7
Francie	350 000	77 320	77 320
Německo	566 000	134 500	141 500
Řecko	77 380	60 000	67 000
Maďarsko	852 000	550 000	569 000
Itálie	44 500	7 680	7 680
Lotyšsko	91 500	70 000	71 500
Litva	168 000	140 000	143 000
Lucembursko	3 500	1 950	1 950
Nizozemí	140 000	100 000	100 000
Norsko	1 700	762	762
Polsko	3 300 000	2 900 000	3 000 000
Rumunsko	609 000	271 000	287 000
Slovensko	88 950	68 000	71 000
Sovětský svaz	3 020 000	1 000 000	1 100 000
Jugoslávie	78 000	56 200	63 300
Celkem	9 796 840	5 596 029	5 860 129

Zdroj: <http://www.jewishmuseum.cz>